

Cilt 13
Sayı 23
Bahar 2022

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

YORUMLAR / COMMENTARIES

Rusya'nın Ukrayna saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları
Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Olası Etkileri: Fırsatlar ve Krizler
Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV

MAKALELER / ARTICLES

**Rusya'nın Kuzey Kutup Bölgesi Yeni Güvenlik Politikası:
İstikrar İnşası ile Barışı Başarmak**
Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER

**II. Dünya Savaşı Öncesi Trakya, Boğazlar ve
Batı Anadolu'nun Güvenliği Meselesi ve Askeri Tedbirler**
Dr. Ceyda Tuna KOCAOĞLU

Soğuk Savaş'ın Sonlanmasında Reykjavik Zirvesi ve Liderlerin Etkileri
Hakan KURT

**From the History of the National-Separate Propaganda of the
Armenian Press of the Caucasus on the Eve of World War I**
Dr. Nasrin SULEYMANLI

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Rusların Gözüyle Ortadoğu / Yevgeni PRİMAKOV
Allahverdi MAMMADOV

Göç, Din ve Siyaset Avrupa'da Millî Görüş / Bekir GÜNDOĞMUŞ
Yadigar NAGIYEV

ISSN
1309-212X

BİLGESAM
YAYINLARI

BİLGE STRATEJİ

Cilt 13, Sayı 23, Bahar 2022

Vol.13, No. 23, Spring 2022

BİLGESAM

Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

Geo-Politics, Political Economy and Socio-Cultural Research Journal

Cilt 13, Sayı 23, Bahar 2022 / *Vol.13, No. 23, Spring 2022*

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi / Published By: Bilge İnsanlar Stratejik Araştırma Eğt. Dan. Tan. Lob. ve Org. Hiz. Ltd. Şti.

Editör / Editor: Dr. Elnur İSMAYIL

Yardımcı Editör / Associate Editors: Dr. Elnur İSMAYIL

Kapak ve Grafik Tasarım / Graphic Designer: BİLGESAM Tasarım Ekibi

Yayına Hazırlayan / Editorial Staff: BİLGESAM

Yayın Türü / Publication Type: Yerel Süreli Yayın / *Local Periodicals*

Yayın Şekli / Publication Form: 6 Aylık (Ekim ve Nisan) / Türkçe ve İngilizce

Baskı / Printing House:

Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Sanayi, Hümevra sokağı no:7, B blok, Kat 3, Kağıthane/İSTANBUL / TURKEY

editor@stratejistdergisi.com

Bilge Strateji yılda iki kere Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. Tübitak ULAKBİM, EBSCO HOST, Columbia International Affairs Online (CIAO) ve ASOS tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir. Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlara aittir, BİLGESAM'ın düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

© Bilge Strateji'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BILGESAM's Wise Strategy Journal is a peer-reviewed journal published on a biannual basis.

This Journal is currently indexed by Tübitak ULAKBİM, EBSCO HOST, Columbia International Affairs Online (CIAO) and ASOS databases. The opinions expressed herein are those of the author and do not necessarily reflect the views and policies of BILGESAM.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of

BILGESAM.

BİLGE STRATEJİ

Yayın Kurulu, Editorial Board

Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY, *Prof. Dr., Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi*

Ali KARAOSMANOĞLU, *Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi*

Mustafa KİBAROĞLU, *Prof. Dr., MEF Üniversitesi*

A. Oğuz ÇELİKKOL, *Dr., Kültür Üniversitesi*

İlter TURAN, *Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi*

Rovshan İBRAHİMOV, *Prof. Dr., Hankuk University of Foreign Studies*

Orhan GÜVENEN, *Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi*

Çelik KURTOĞLU, *Prof. Dr.*

Oktay F. TANRISEVER, *Prof. Dr., ODTÜ*

13. Cilt, 23. Sayı, Vol.13, No. 23

Hakem Listesi, Referee List

Stephan ENGELKAMP, *Prof., King's College London (UK)*

Enes BAYRAKLI, *Doç.Dr., Türk Alman Üniversitesi*

Rovshan İBRAHİMOV, *Prof. Dr., Hankuk University of Foreign Studies*

Azer BABAYEV, *Dr., ADA University (Azerbaijan)*

Ozan ÖRMECİ, *Doc.Dr., İstanbul Kent Üniversitesi*

Naseraddin ALİZADEH, *Dr., Karabük Üniversitesi*

Bayram AYNA, *Dr.*

Esra SAĞLAM, *Dr.*

Editör'den...

Uluslararası siyasal sistem ivedi bir dönüşüm süreci yaşarken küresel ve bölgesel alanlarda yaşanan olaylardan mütevellit aktörlerin ulusal faydalarını baz alarak dış politika stratejileri üretmesi uluslararası sistemin kendine has yapısını daha da komplike hale getirmektedir. Uluslararası siyaset sahnesinde yaşanan güncel gelişmeler ve aktörlerin mevcut durumlara karşı kullandıkları enstrümanlar sonucu aktörlerin dış politika manevraları çok yönlü oluşmakta ve küresel sistem girift bir görünüme bürünmektedir. Bu sayımızda, incelenen konulara bakıldığında uluslararası sistem içinde bölgesel ve küresel alanlarda yaşanan olayların geniş bir perspektifle ele alındığı görülmektedir.

Prof. Dr. İrfan Kaya Ülger, Bahar 2022 sayımızın Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları başlıklı ilk yorum yazısında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısını ve bunun AB'de yeniden yapılanmaya etkisini yorumlamaktadır.

Sayımızın Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri konulu ikinci yorum yazısında, Prof. Dr. Zeynep Oktav, bulunduğumuz bölgenin en önemli sorunlarından biri olan Rusya-Ukrayna savaşının Türkiye- Rusya ilişkilerine olası etkilerini krizler ve fırsatlar olarak yorumlamaktadır.

Bahar 2022 sayımızın Rusya'nın Kuzey Kutup Bölgesi Yeni Güvenlik Politikası başlıklı ilk makalesinde, Dr. Savaş Biçer, Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kutup bölgesindeki güvenlik politikasının savaş ve düşmanlığa değil barış ve istikrara dayandığı iddiasının uygulanabilirliği, muhtemel kriz senaryolarını dikkate alarak incelemektedir. Rusya Federasyonu'nun Arktik bölgesindeki NATO üyesi ülkelerin çıkarları ile örtüşmeyen stratejik hedeflerinin bir çatışmaya yol açabileceği ve çatışmanın muhtemelen sadece bu bölge ile sınırlı kalmayacağı, Baltık bölgesi, Doğu Avrupa ve Karadeniz hatta Kafkasya'daki NATO müttefik ve ortaklarının güvenlik endişeleri değerlendirilmektedir.

Sayımızın II. Dünya Savaşı Öncesi Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'nun Güvenliği Meselesi ve Askeri Tedbirler başlıklı ikinci makalesinde, Dr. Ceyda Tuna KOCAOĞLU, Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı bünyesinde İkinci Dünya Harbi Kataloğunda tespit edilen belgeler ışığında II. Dünya Savaşı öncesi ortaya çıkan Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidi ve bunun karşısında özellikle İngilizler tarafından ortaya konulan yoğun çabalar ve Türk Genelkurmayın aldığı askeri tedbirler ortaya koymaya çalışmaktadır.

Dergimizin Soğuk Savaş'ın Sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin Ve Liderlerin Etkileri başlıklı üçüncü makalesinde, Hakan Kurt, Reykjavik Zirvesi'nin ve liderlerin Soğuk Savaş'ın sonlanmasındaki etkilerini değerlendirmektedir. Kaynak olarak genel literatürdeki araştırma eserlerin yanı sıra Hakan Kurt Thatcher Vakfı, The National Security Archive Reykjavik Dosyası ve çeşitli diğer web sitelerinden ulaşılan belgeleri kullanmıştır. Reykjavik Zirvesi ile ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir yakınlaşmanın ve Soğuk Savaş'ın bitişini hızlandıran gelişmelerin yaşandığı ortaya koyulmuştur.

Dergimizin sonuncu From the History of the National-Separate Propaganda of the Armenian Press of the Caucasus on The Eve of World War I başlıklı makalesinde Dr. Nasrin Süleymanlı, I. Dünya Savaşı arifesini, Ermeni milliyetçi propagandasının yeni bir "hareket" dönemi olarak nitelendirmektedir. Yazar, o dönemde Batılı ülkelerin saldırgan politikasının, Osmanlı Türkiye'sini ve onun parçası olmaya hazır Ermeni milliyetçilerini yok etmeyi amaçladıklarından, bağımsızlık hayallerini gerçekleştirmek için Ermeni milliyetçilerinin propaganda makinesini tüm güçleriyle harekete geçirdiğini ifade etmektedir. Gücünü propaganda çemberine dahil ederek Batılı ve Rus yetkilileri, askeri ve siyasi çevreler ile toplumu da dahil ederek, II. yarıyıldaki batılı politikacılar tarafından gündeme getirilen Ermeni Sorununun "adil" bir çözümünün olduğu kanaatini oluşturmaya çalıştılar. 19. Yüzyıl Osmanlı Türkiye'sinin batısındaki reformlarla, yani Ermenilerin çoğunlukta olduğu iddia edilen Ermeni özerkliğinin kurulmasıyla ilişkilidir.

Yeni sayımızın ufuk açıcı olması umuduyla, iyi okumalar dileriz.

Dr. Elnur İSMAYIL

İÇİNDEKİLER

Yorumlar

Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları
Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER _____ 9

Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri:

Fırsatlar ve krizler

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV _____ 17

Makaleler

Rusya'nın Kuzey Kutup Bölgesi Yeni Güvenlik Politikası:

İstikrar İnşası ile Barışı Başarmak

Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER _____ 23

**II. Dünya Savaşı Öncesi Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'nun
Güvenliği Meselesi ve Askeri Tedbirler**

Ceyda Tuna KOCAOĞLU _____ 49

Soğuk Savaş'ın Sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin ve Liderlerin Etkileri

Hakan KURT _____ 75

Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Kafkasya

Ermeni Basınının Ulusal Propaganda Tarihinden

Nasrin SULEYMANLI _____ 103

Kitap Değerlendirmesi

Rusların Gözüyle Ortadoğu / Yevgeni PRİMAKOV

Allahverdi MAMMADOV _____ 115

Göç, Din ve Siyaset Avrupa'da Millî Görüş / Bekir GÜNDOĞMUŞ

Yadigar NAGIYEV _____ 125

CONTENTS

Commentaries

Russia's Ukraine Attack and the Search for Reconstruction within the EU
Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER _____ 9

**Possible Effects of the Ukraine War on Turkey-Russia Relations:
Opportunities and Crises**
Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV _____ 17

Articles

**The Russian Security Policy in the Arctic;
Achieving Peace Through Building Stability**
Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER _____ 23

**Security Issues and Military Measures of Thrace,
Straits and Western Anatolia before World War II**
Ceyda Tuna KOCAOĞLU _____ 49

**The Effects Of The The Reykjavik Summit And The
Leaders On The End Of The Cold War**
Hakan KURT _____ 75

**From the History of the National-Separate Propaganda of the
Armenian Press of the Caucasus on The Eve of World War I**
Nasrin SULEYMANLI _____ 103

Book Reviews

The Middle East Through Russian Eyes / Yevgeni PRİMAKOV
Allahverdi MAMMADOV _____ 115

Migration, Religion and Politics National Opinion in Europe / Bekir GÜNDOĞMUŞ
Yadigar NAGIYEV _____ 125

Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları

Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER*

24 Şubat 2022'de Rusya tarafından Ukrayna'ya başlatılan saldırı tüm dünyada şok etkisi yarattı. Uluslararası hukukun en temel ilkelelerinden biri de devletlerin toprak bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi öngörmektedir. Buyruk hukuk (jus cogens) karakteri taşıyan bu kuralın Moskova yönetimi tarafından açıkça ihlâl edilmesi üzerine hem Avrupa Konseyi'nde, hem de BM Genel Kurulunda uluslararası toplum hassasiyetini ortaya koymuştur.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinde Rusya üyeliğinin dondurulması amacıyla 25 Şubat 2022'de yapılan oylamada 47 üyenin 42'si olumlu oy kullanmış, 2 üye ret ve bir üye de çekimser kalmıştır. Konsey üyelerinden ikisi ise Rusya ile ilişkilerinde sıkıntı yaşanmaması için oylamaya katılmamıştır. Bakanlar Komitesindeki bu oylamanın ardından Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nde "Avrupa Konseyi statüsünün ciddi şekilde ihlâl edildiği" gerekçeyle Rusya'nın ihraç edilmesi gündeme gelmiştir. Bu yöndeki çalışmalar sonuçlanmadan 15 Mart tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine bir mektup göndererek ülkesinin üyelikten ayrıldığını duyurmuştur.

* Prof. Dr.,

BM teşkilatı bünyesinde ise Güvenlik Konseyi'nde Rusya Federasyonu'nun veto gücü nedeniyle mesafe alınamayacağı belli olmasının ardından Genel Kurul'da Ukrayna'ya karşı yapılan saldırı müzakereye açılmıştır. Genel Kurul'da 2 Mart 2022 tarihinde yapılan oylamada Rusya'nın işgal ettiği topraklardan derhal geri çekilmesi talep edilmiştir. Genel Kurul'da Ukrayna'ya yönelik saldırının açık biçimde kınandığı karar tasarısı 35 çekimser ve 5 hayır oyuna karşı 141 oyla kabul edilmiştir. Yaptırım gücü bulunmamasına karşılık Genel Kurul kararı uluslararası toplumun hassasiyetini yansıtmaması bakımından ehemmiyet taşımaktadır.

Rusya saldırganlığına karşı tepki uluslararası örgütlerle sınırlı kalmamıştır. ABD ve Batı Avrupa ülkeleri öncülüğünde uluslararası toplum Rusya'ya karşı tecrit ve boykot politikası başlatmıştır. Bu kategori faaliyetlerin en etkili Batı ülkelerinde bulunan Rusya'nın 893 milyar dolar tutarındaki kaynaklarına bloke konulması ve Rus bankalarının uluslararası ödeme sistemi SWIFT'den çıkarılması olmuştur. Ayrıca Batı merkezli ticari kuruluşlarının ve yabancı sermaye yatırımlarının Rusya Federasyonu sınırları içerisindeki faaliyetlerine son verilmesi, Avrupa hava sahasının Rus uçaklarına kapatılması, ülkenin uluslararası organizasyonlardan dışlanması kararları alınmıştır. Yaptırımlara aralarında Güney Kore, Japonya ve hatta sınırlı oranda Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin de bulunduğu Batı dışı dünyadan da geniş katılımlar olmuştur. Bu arada Baltıkların dışında kalan SSCB ardılı ülkelerin Ukrayna saldırısına karşı tepkiler genel olarak endişeli bekleyiş sınırları içerisinde kalmıştır. Ermenistan'ın açık biçimde Rusya Federasyonu lehine tavır alması beklentilere uygun bulunmuştur. Ancak Özbekistan yönetiminin Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına vurgu yapması dikkatlerin bu ülke üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yapılan değerlendirmelerde Orta Asya ve Transkafkasya'da hiçbir şeyin

eskisi gibi olmayacağına ifadelerine sıklıkla yer verilmiştir. Bazı yorumcular Rusya'nın eski SSCB üzerinde yeniden tahakküm kurmaya yöneleceğini iddia ederken bu görüşe katılmayanlar Ukrayna saldırısının Rusya Federasyonu'nun yakın çevresinde yeni kopuşlar tetikleyeceği fikrini ileri sürmüşlerdir.

Moskova'nın Ukrayna saldırısı öte yandan uyuyan üç devin uyanmasını sağlamıştır. Bunların başında Ukrayna milliyetçiliği gelmektedir. Daha önceden Dinyeper nehrinin batı taraflarında kalan coğrafyada güçlü olan Ukrayna milliyetçiliği, 2014'den beri başkent Kiev ve doğu bölgelerde de güçlenme emareleri gösteriyordu. 24 Şubat'taki saldırıların ardından Ukrayna milliyetçiliği yeni bir dinamizm kazandı. O kadar ki, Ukrayna vatandaşı olup da etnik bakımdan Rus olanların dahi saldırganlık karşısında vatanların sahip çıkmak için direniş saflarına katıldılar. Artık cin şişeden çıkmıştı, ülke topraklarının tamamı işgal edilmiş olsa dahi hiçbir şekilde Ukrayna üzerinde tahakküm kurulması mümkün olmayacaktı. Putin'in ideolojik, ütopyik bakış açısıyla Ukrayna'ya saldırı ile başlattığı savaş, yıllar ve hatta on yıllar boyunca devam edecek bir mücadeleyi tetiklemişti. Bir başka ifadeyle Karadeniz'in kuzeyinde modern zamanlara damga vuracak yeni bir Arap -İsrail çatışması patlak vermişti ve artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, Ukrayna milleti tahakküm altında yaşamaya rıza göstermeyecekti.

Ukrayna saldırısının uyandırdığı ikinci dev NATO oldu. Soğuk savaşın ardından alan dışı hareket konseptini esas alan NATO, uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek her türlü istikrarsızlık unsuru ile mücadele etmeyi stratejik hedef olarak belirlemişti. Bununla birlikte yeni koşullarda aralarında Fransa ve Almanya'nın da yer aldığı kimi ittifak ortakları, NATO'da ABD patronajına karşı memnuniyetsizliklerini sıklıkla dile getiriyorlardı. ABD tarafından yapılan değerlendirmede ise Batı Avrupa üzerindeki güvenlik şemsiyesinin

1945'den beri devam ettiği, Avrupa'daki refah toplumunun gerisinde NATO'nun sağladığı güvenliğin bulunduğu dikkat çekiliyordu. ABD'nin eski başkanı Trump, bir NATO toplantısında bunu açık biçimde gündeme getirmiş ve Avrupalı ortaklarını daha fazla savunma harcaması yapmadıkları için eleştirmişti. Öte yandan eskiden beri ABD patronajına kafa tutan ve teşkilatın varlık nedenini sorgulayan Fransa, AB bünyesinde askeri işbirliğinin güçlendirilmesi ve konvansiyonel ordu kurulması görüşünü savunuyordu. 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan'ı, 2017 yılında Karadağ'ı ve 2020 yılında da Kuzey Makedonya'yı üye olarak alan NATO'da yeni genişleme perspektifi de tartışma yaratıyordu. Bununla birlikte Ukrayna saldırısı ardından yapılan toplantılarda görüş farklılıklarının önemli ölçüde ortadan kalktığı gözlemlendi. Moskova'nın saldırgan politika izlemesinin ardından ittifak içerisinde ABD patronajına karşı muhalefet edenler bile şahin kanadın çizgisine gelmişlerdi. Almanya, o zamana kadar muhalefet ettiği milli gelir içerisinde savunma harcamalarının oranının yükseltilmesi görüşünü kabul etti. Böylece 1949'dan beri askeri faaliyetleri sınırlı kalan Almanya'nın savunma için ayırdığı kaynak yıllık 100 milyar Euro seviyesine yükseldi. Ukrayna saldırısı, NATO bünyesinde yeni strateji arayışlarını hızlandırırken bir başka sürpriz gelişme de yeni genişleme halkaları oldu. İsveç ve Finlandiya, Ukrayna saldırısının ardından NATO ile yakın diyalog içerisine girdi. Bu ülkelerin yakın bir gelecekte NATO'ya katılımları hiç kimse bakımından sürpriz olmayacaktı.

Ukrayna'ya yönelik saldırı aynı zamanda AB bütünleşmesini derin biçimde etkilemiştir. Saldırının hemen ertesinde yapılan Dışişleri ve Savunma Bakanları toplantısında AB tarihinde ilk kez bir ülkeye askeri yardım yapılması ve mali katkıların bütçe modeli esas alınarak belirlenmesi kararı alınmıştır. Öte yandan Rusya saldırısının ardından önce Ukrayna, ardından da Moldovya ve Gürcistan, AB'ye

katılım için başvuru yapmışlardır. Bu başvurular ilk anda tartışmalara neden olsa da AB ihtiyatlı bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen tarafından yapılan açıklamada ise AB bünyesinde Ukrayna'nın tam üyeliği için genel bir konsensüs oluştuğu belirtilmiştir. Saldırı altındaki Ukrayna'ya destek olarak yorumlanabilecek bu ifade, aynı zamanda adaylık ve müzakere taahhüdü anlamı içermektedir. Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri, Moldova'nın da Transdinyester bölgesi merkezi hükümetten koparılmış vaziyettedir. Bu koşullar, adı geçen ülkelerin başvurularını Kopenhag Kriterleri bakımından sıkıntıya sokabilecektir. Gürcistan bakımından bir başka negatif faktör de bu ülkenin coğrafi bakımdan Avrupa kıtası içerisinde yer almamasıdır. Coğrafyacıların yaptığı belirlemeye göre Avrupa'yı Asya'dan ayıran bariyerler Ural dağları ve Kafkas Dağlarıdır. Gürcistan'ın coğrafi konumu Kafkas dağlarının güneyindedir. Geçmişte Tunus'un tam üyelik başvurusunu Avrupa kıtasında yer almadığı için reddeden AB'nin Gürcistan'a karşı ne cevap vereceği bilinmemektedir.

2004 yılından beri duraklama yaşayan Avrupa bütünleşmesinde Ukrayna saldırısı dinamizmi tetiklemiştir. Bu genel çerçeve içerisinde ilk adım bütünleşmenin yeni bir genişleme programı başlatması olabilir. AB halen Türkiye, Sırbistan ve Karadağ ile tam üyelik müzakereleri yürütmektedir. Batı Balkanlarda bulunan Arnavutluk ve Kuzey Makedonya ile de yakın bir dönemde müzakerelerin başlaması beklenmektedir. Bununla birlikte Ukrayna ve diğerlerinin başvurularının adaylık ve müzakere süreçleri bakımından uzun yıllar alacağı açıktır. Ama öte yandan da AB içerisinde Ukrayna'nın müzakere sürecini hızlandırma arayışı söz konusudur.

Ukrayna saldırısının AB üzerindeki ikinci etkisi, güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği çabalarını tetiklemiş olmasıdır. Saldırının ardından AB tarihinde ilk kez teşkilatın bir ülkeye askeri yardım

yapması yönünde karar alınmıştır. Buna ilave olarak Almanya'nın milli gelir içerisinde askeri harcama oranını arttırma kararı alması da ehemmiyet taşımaktadır. Bir başka sürpriz gelişme de önümüzdeki dönemde önceden sınırları dar tutulan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının konvansiyonel askeri yapılanmayı da içerecek şekilde genişlemesi olabilecektir. AB bünyesinde 1990'ların sonlarında başlayan güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği faaliyetleri acil müdahale gücü kapsamında kalmaktadır. Bu kavram, AB'nin çatışma sonrası bir bölgede barış gücü faaliyetlerini yürütmesi veya çatışma önleme, güvenlik sağlama ve normalleşmeye katkı faaliyetleri ile sınırlı kalması anlamındadır. AB üyesi ülkelerin büyük bölümünün NATO ülkesi olması, olmayanların da askeri işbirliğine soğuk bakmaları, şimdiye kadar güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği faaliyetlerinin dar bir alanda kalmasına neden olmuştur. Rusya Federasyonunun pervasız bir şekilde Ukrayna'ya yönelik olarak askeri güç kullanması, AB bünyesinde durağan halde bulunan güvenlik ve savunma işbirliği çabalarını tetikleyecektir.

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı aynı zamanda AB'nin durağanlıktan çıkmasının kapısını aralamıştır. Gerçekten de Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketi 2004 yılından beri ara dönem, bir nevi fetret devri yaşamaktadır. Bunun sebepleri komünist kökenli ülkelerin AB'ye katılımının yarattığı refah kaybı, 2005 yılında anayasanın reddedilmesi nedeniyle gelecek perspektifinin ortadan kalkması, 2008 ekonomik krizi, Arap baharı sonrasında Batı Avrupa'ya mülteci akını gibi gelişmelerdir. Daha yakın zamanlarda ise Avrupa'da yükselen yabancı düşmanlığı, AB kötümserliği, Brexit ve son olarak da Covid-19'un yarattığı durağanlık, AB'yi negatif yönde etkilemiştir. 9 Mayıs 2021'de Komisyon başkanı Ursula von der Leyen'in talimatı ile başlayan AB'nin Geleceği Konferansında tüm bu sorunlar ele alınmakta ve gelecek için yol haritası oluşturulmaktadır. Rusya

Federasyonu'nun Ukrayna'ya saldırısı işte tam bu koşullarda AB bünyesinde yeni bir dinamizmi ve bütünleşme perspektifini tetikleyebilir. AB'nin Geleceği Konferansında aynı zamanda geleceğin bütünleşme modeli de ortaya çıkacaktır. Bir düzineye yakın seçenek içerisinde öne çıkanlar Çok Vitesli Avrupa, Değişken Geometrilili Avrupa, İç İç Geçen Halkalar Modeli ve Esnek Bütünleşme olarak sıralanmaktadır.

AB içerisinde bugüne kadar daha fazla bütünleşmeyi engelleyen ülkenin İngiltere olduğu görüşü genel kabul görmektedir. Bu görüş büyük ölçüde doğru olsa bile Brexit sonrası dönemde Avrupa bütünleşmesinin yeni bir hedefe yönelmesi ve durağanlıktan kurtulması yol haritasına ihtiyaç vardır. Kişilerin ve kurumların hareket kabiliyetini sınırlandıran Covid 19 salgınının ortadan kalkma emareleri göstermesi yeniden yapılanma arayışını hızlandırmıştır. Nitekim 9 Mayıs 2021'de başlayan Avrupa'nın Geleceği konferansı da böyle bir yaklaşımın sonucu olarak gündeme gelmiştir. Mevcut koşullarda Avrupa güvenliğine ve refahını tehdit eden dış aktör olarak Rusya Federasyonunun belirgin hale gelmesi Avrupa'daki durağanlığın aşılmasını tetikleyecektir.

Son olarak AB'nin uzun bir süreden beri gündemde tuttuğu yeşil enerji kaynaklarına yönelme ve fosil yakıt kullanımının azaltılması programının doğru yönde atılmış bir adım olduğu Ukrayna'ya yapılan saldırı ile birlikte bir kez daha teyit edilmiş oldu. Avrupa genelinde bir taraftan Rusya Federasyonuna enerji bağımlılığını ikame edecek arayışlar devam ederken öte yandan güneş enerjisi, nükleer, rüzgar ve öteki yenilenebilir enerji kaynakları teşvik görecektir. Avrupa'nın enerji bakımından kendi kendine yeterli hale gelmesinin zaman alacağı anlaşılmaktadır. Mevcut koşullarda Rus doğalgaz bağımlılığına karşı en güçlü alternatifler Azerbaycan, Türkmenistan, Doğu Akdeniz ve Katar gazı alternatifleridir. Bunların tedrici ola-

rak devreye girmesi, Rusya'ya bağımlılığı azaltacak ve Avrupa'nın uzunca bir süreden beri planlamasını yaptığı alternatif enerjinin devreye girmesini hızlandıracaktır.

Netice olarak, 24 Şubat 2022'de Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yaptığı askeri saldırı başka unsurlar yanında Avrupa bütünleşmesi bakımından tetikleyici işlev görmüş, AB'nin yeniden yapılanması ve durağanlıktan kurtulmasını kapısı aralanmıştır. Bu cümleden olmak üzere önümüzdeki yıllarda bir yandan genişleme perspektifinin yeniden gündeme gelmesi, öte yandan askeri alanda işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi, enerji konusunda yeni arayışlar hız kazanacak ve AB böylece yeni bir dinamizm yakalayacaktır. Ukrayna'ya yapılan saldırı başka şeyler yanında AB bütünleşmesinde duraklamadan çıkışı güçlü biçimde gündeme taşımıştır.

Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri: Fırsatlar ve krizler *

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV**

Rusya – Ukrayna Savaşı'na uyandığımız 24 Şubat 2022 tarihinden beri yalnızca savaşın ne zaman biteceği ve dünya dengelerini nasıl değiştireceği değil, savaşın Ankara-Moskova ilişkilerine nasıl yansıtacağı da gündemdedir. Zira iki ülke ilişkileri o tarihten beri farklı bir mecraya evrilmiş durumdadır. Geriye bakıldığında, 15 Temmuz 2016 tarihinde, Türkiye'deki darbe girişimi sonrasında yükselen ABD karşıtlığı ile beraber, Ankara ve Moskova, özellikle Suriye krizi özelinde yaşanan çıkar çatışmalarını bir tarafa bırakarak yaklaşmış ve bu durum ilişkilerin kompartmanlaşmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, enerji, güvenlik ve ticaret/ turizm alanlarında gelişen ikili ilişkiler sayesinde Suriye İdlib'de yaşanan krizlere, Libya'daki çıkar çatışmalarına rağmen iki ülke kopma aşamasına gelmemiştir.

2014 yılında Kırım'ın ilhakını tanımayan Türkiye'nin, silahlı insansız hava araçlarını (SİHA) Ukrayna'ya satması, Rusya'nın zaman zaman tepki göstermesine neden olsa da ilişkiler her zaman

* Bu yazı ilk kez 19 Nisan 2022'de Fikir Turu'nda yayımlanmıştır.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

stabil kalmış, rayından çıkmamıştır. Ukrayna Savaşı ise Türkiye-Rusya ilişkilerinin sınındığı bir süreci başlatmıştır. Bu süreçte, hava sahası Rusya'ya açık olan, Moskova'ya yönelik yaptırımlara katılmayacağını açıkça ifade eden ve her türlü koşula rağmen Rusya ile diplomatik ilişkilerini devam ettiren tek NATO üyesi ülke Türkiye olmuştur. Ankara, Ukrayna ve Rusya ile diplomasi kanallarını açık tutmuştur. Her iki ülkenin temsilcilerini önce Antalya'da sonra İstanbul'da ağırlaması, tüm dünyanın gözlerinin Türkiye'ye çevrilmesine neden olmuş, bu görüşmelerde ilerleme kaydedilmesi beklentisi oluşmuştur.

Fırsatlar ve Krizler

Ukrayna krizi Türkiye açısından fırsatları ve krizleri de beraberinde getirmektedir. 2021'den itibaren Afganistan'da Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi, İslamcı radikal unsurların Tacikistan'dan Rusya'ya geçme ve istikrarsızlığa yol açma ihtimali, 2 Ocak 2022'de Kazakistan'da ortaya çıkan protestolar gibi nedenlerle Rusya dikkatini Akdeniz'den çok yakın çevresine yöneltmiştir. En sonunda Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliği hedeflerinden vazgeçmemesi Moskova'nın tehdit algısını en üst seviyeye taşımıştır. Libya ve Suriye gibi ülkelerin yer aldığı Akdeniz'e yönelik Rusya çıkarları Ukrayna Savaşı sürecinde önceliğini yitirmiştir. Ortaya çıkan gelişmelerden dolayı tehdit algısı Suriye'den çok kendi yakın çevresine yönelen Rusya'nın askerî gücü önemli ölçüde bölünmüştür. Bu durum, Rusya'nın Suriye'de yeni bir çatışmayı veya Türkiye ile İdlid özelinde bir anlaşmazlık yaşamak istemeyeceği gerçeğini de beraberinde getirmektedir.

Türkiye açısından başka bir fırsatın Doğu Akdeniz'de orta çıktığı da söylenebilir. İsrail'in Akdeniz'deki doğalgazını Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırması projesi yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye'nin Akdeniz'de İsrail ile işbirliği yaparak, hem doğalgaz

tedariğinde Rusya'ya olan bağımlılığını bitirmek isteyen Avrupa'ya bir alternatif sağlaması hem de Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge tartışmalarında Türkiye'nin dışlanma sürecine son vermesi mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Ukrayna Savaşı sürecinde İsrail Cumhurbaşkanı Herzog'un ve hemen ardından 13 Mart 2022'de Yunanistan Başbakanı Miçotakis'in Türkiye ziyareti tesadüf değildir.

2020 yazında sıcak bir çatışmanın eşiğine gelen Türkiye ve Yunanistan liderlerinin 13 Mart'ta İstanbul'da bir araya gelmelerinin nedeni, Rusya'nın sadece Ukrayna'ya müdahalesiyle de sınırlı değildir. Ortodoks dünyasında ortaya çıkan gelişmeler de Miçotakis'in İstanbul'u ziyaret etmesine neden olmuştur. Cambridge Üniversitesi'nden Prof. Olenka Pevny'nin de belirttiği gibi, Rusya'nın, Ukrayna gibi bağımsız ulusların halklarını birleşik bir devlet anlayışına zorlayarak kendisine bağlama hamlesi, bunun için de dinî çeşitliliği reddederek, Ortodoks halkları Rusya'daki kilisenin çatısı altında toplamaya çalışması, zaten karışık olan Ortodoks dünyada daha da fazla karmaşa yaratmıştır. Dolayısıyla, Miçotakis'in Erdoğan ile görüşmeden önce Fener Rum Patriği I. Bartholomeos ile görüşmesi bu kaos çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Rusya ile denge politikası ne kadar sürdürülebilir?

Tüm bu gelişmeler ışığında, Türkiye'nin yakın dönemde sorun yaşadığı İsrail ve Yunanistan ile ilişkilerini iyileştirme olanağı bulduğu Ukrayna krizi sürecinde, Rusya ile ilişkilerinde de denge politikası ne kadar sürdürebilir, sorusu öne çıkmaktadır. 'Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkilerinde tansiyonu düşürmeye çalışması, kendisini Rusya'dan uzaklaştırır mı?' sorusu da özellikle Batı basınında tartışılmaktadır. Bu sorulara kesin bir yanıt vermek pek mümkün değildir. Ancak şu aşamada, Türkiye ve Rusya'nın hali hazırdaki konjonktürde birbirlerini gözden çıkaracak herhangi bir stratejiyi

kesinlikle benimsemek istemeyecekleri söylenebilir. Zira, Rusya, Türkiye için, Türkiye de Rusya için Batı'ya karşı bir manivela işlevi görmektedir. Ayrıca, her iki ülke de enerji, turizm, ticaret temelli iç içe geçmiş ilişkilerini tehlikeye atmak istemeyeceklerdir.

Ancak bu durum her iki ülkenin aralarında var olan temel çıkar çatışmalarını göz ardı edecekleri anlamına da gelmemektedir. Moskova'nın PKK/PYD'yi elinde koz olarak tutmak istemesi, iki ülke arasında kriz çıkarmaya aday bir meseledir. Örneğin, Mayıs 2021'de Kremlin, Ankara'nın Kırım Tatarlarının sürgünlerinin yıldönümü vesilesiyle Türkiye'nin "Kırım Tatarlarının mağduriyetlerinin giderilmesi, kimliklerinin korunması, refah ve esenliklerinin sağlanması için soydaşlarının yanında" olmaya devam edeceği mesajına sert karşılık vermiştir. Türkiye'yi kendi iç işlerine müdahaleyle itham edip mütekabiliyet esasında tepki vereceklerini açıklayan Moskova, üstü örtülü şekilde PYD / PKK kozunu Türkiye'ye karşı kullanacaklarını ima etmiştir. İki ülke arasındaki başka bir olası kriz alanı da, İdlid'den doğabilecek yeni bir mülteci akınıdır. Rusya'nın üstü örtülü olsa da böyle bir akını destekleyebileceğinin olasılıklar arasında olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Ankara, Savaş sürecinde Moskova ile ilişkilerinde son derece itidalli davranmakta ve Rusya'nın özellikle ABD tarafından kışkırtılmasına sıcak bakmamaktadır.

Üçüncü ve belki de en önemli kriz olasılığı ise, Türkiye'nin gıda güvenliğinin riske girmesi ve enerji temininde yaşayabileceği olası zorluklardır. Putin'in "ABD ve AB'ye mallarımızı tedarik ederken ödemeleri dolar, euro ve bazı para birimleri üzerinden almanın artık bizim için hiçbir anlam ifade etmediği açıktır. Dost olmayan ülkelere doğal gaz satışının ödemelerinde Rus rublesine geçmeyi planlıyoruz" açıklaması, Ukrayna Savaşı ile birlikte uluslararası sistemde ABD'nin süper güç konumunu sürdürmesini sağlayan üç alanda rekabetin ve çatışmanın fitilinin ateşlendiğini gözler önüne

sermektedir. Bu alanlardan ilki, swift sisteminin değişmesi, ikincisi varil başına petrolün fiyatını belirleme tekeline sahip olmak, üçüncüsü ise silah teknolojisinde üstün olma halidir. Bu üç alanda her ne kadar ABD üstünlüğünü devam ettiriyor gibi görünse de Ukrayna Savaşı bu üç alanda çatışma ve çekişmenin artarak devam edeceği yeni bir dönemi başlatmıştır. Dolayısıyla, Ukrayna Savaşı ile söz konusu üç alanda zaten var olan ABD ve Rusya arasındaki rekabet ve çatışma ivme kazanır ve boyutu büyürse Türkiye'nin her iki ülkeye karşı izlediği denge politikası sürdürülemez hale gelebilir. Bu durumda Türkiye'ye tarafını belirlemesi için hali hazırda ABD tarafından yapılan baskı daha da artabilir. Sonuçlarının yansımalarını doğal gaz temininde ve gıda temininde zorluklar olarak yaşamak hiç de uzak bir olasılık gibi görünmemektedir. Bu, elbette Türkiye için en kötü senaryo olmakla birlikte şimdiye kadar Ankara, başarılı diplomatik hamlelerle krizi fırsata çevirmeyi başarmış bulunmaktadır. Bu başarılı diplomatik ve güvenlik alanında atılan adımlar, kriz artsa da Türkiye'nin değerini her iki başat güç için yükseltebilir ki bu da Türkiye için en iyi senaryodur.

Sözün özü, bu savaşın kısa vadede biteceğini hiçbir analist öngörmemektedir. Tansiyon azalsa bile savaş bir şekilde bölgede devam edecek ve Rusya dikkatini ve gücünü kendi coğrafyasından farklı bölgelere yoğunlaştıramayacaktır. Diğer bir deyişle, Rusya'nın elinin Doğu Akdeniz'de, Suriye'de ve Ortadoğu'da iyice zayıflamasının Türkiye'nin özellikle Doğu Akdeniz'deki ve Suriye'deki çıkarlarını nasıl etkileyeceği sorusu da hayli önemlidir.

Sonuç yerine

Bu konjonktürde Türkiye, kendi ulus çıkarlarını önceleyerek bir yandan 2017 yılının Mart ayında başlamış olan Astana süreci çerçevesinde, Suriye konusunda Rusya ve İran ile sürdürmekte olduğu işbir-

liğini ve diyalogu devam ettirecektir. Diğer yanda ise Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunarak, Kırım'ın ilhakına karşı çıkararak uluslararası hukuka uygun davranan bir bölge ülkesi olmaya devam edecek, uluslararası toplumun güvenilir bir üyesi konumunu sürdürecektir. Ukrayna Savaşı, PYD/YPG gibi bir terör örgütünü destekleyen ABD ile bağımsız bir ülkenin egemenlik haklarını ihlal ederek, uluslararası hukuka aykırı hareket eden Rusya gibi iki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi ülke arasında denge kurarak, son derece kayda değer bir diplomasi başarısı sergileyen Türkiye'nin öne çıkmasına yol açmıştır.

Türkiye'nin Ukrayna Savaşı sürecinde prestij kazanmasının bir başka nedeni ise Türkiye'nin Rusya'nın Ukrayna'ya başlattığı saldırıyı savaş olarak niteleyerek, Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde savaşa taraf olan ülkelerin savaş gemilerine Boğazları kapatmış olmasıdır. Ankara, bu kararın Ukrayna'nın talebi doğrultusunda alınmadığını, söz konusu durumun uzmanlar tarafından savaş olarak tanımlanması ile ilgili olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak, Ukrayna Savaşı Türkiye açısından gerek Rusya gerekse Batı dünyası ile ilişkiler açısından pek çok krizler ve fırsatları içinde barındırsa da Türkiye'nin uluslararası sistemde ve uluslararası toplumdaki saygın yerinin ve jeostratejik öneminin yadsınamaz olduğunu kanıtlamıştır.

Rusya'nın Kuzey Kutup Bölgesi Yeni Güvenlik Politikası: İstikrar İnşası ile Barışı Başarmak

The Russian Security Policy in the Arctic; Achieving Peace
Through Building Stability

Teslim: 17 Ekim 2021

Onay: 5 Nisan 2022

Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER *

Özet

Kuzey Kutup bölgesi ya da Arktik bölge, dondurucu iklim koşulları ve çorak bir arazi olması nedeniyle yirminci yüzyıla kadar pek dikkate alınmayan uzak bir bölge olmuştur. Son zamanlarda küresel ısınma ile buzulların erimesi sonucunda dünyanın dikkatini çeken bu bölge, ilgili ülkeler çoğu zaman aralarındaki rekabetin ana kaynağı olan güvenliğe odaklandıkları için artık daha yoğun bir mücadele alanı haline gelmiştir.

2020 tarihinde açıklanan Rusya Federasyonu Kuzey Kutbu stratejisi, askeri bir çatışmayı öngörmekten ziyade güvenlik işbirliğine daha açıktır. Bu araştırmada Kuzey Kutup bölgesindeki Rusya Federasyonu güvenlik politikasının savaş ve düşmanlığa değil barış ve istikrara dayandığı iddiasının uygulanabilirliği, muhtemel kriz senaryoları dikkate alınarak incelenecektir. Rusya Federasyonu'nun Arktik bölgedeki NATO üyesi ülkelerin çıkarları ile örtüşmeyen stratejik hedeflerinin bir çatışmaya yol açabileceği ve çatışmanın muhtemelen sadece bu bölge ile sınırlı kalmayacağı, Baltık bölgesi, Doğu Avrupa ve Karadeniz hatta Kafkasya'daki NATO müttefik ve ortaklarının güvenlik endişeleri çalışmanın kapsamı içerisinde değerlendirilecektir.

Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-6318-9814, savas.bicer@nisantasi.edu.tr

Anahtar Kelimeler : *Kuzey Kutbu, güvenlik, istikrar, kuzey deniz yolu, savunma, iklim koşulları.*

Abstract

Until the twentieth century, the High North Region or Arctic was not considered much because of its freezing and remote wasteland. This region, which has recently attracted the world's attention as a result of the melting of glaciers due to changing climatic conditions, has now become a more intense area of struggle due to the focus of the Arctic states on security, which is often the main source of competition between them.

The North Pole strategy of the Russian Federation, announced in 2020, is more open to security cooperation rather than anticipating a military conflict. In this study, the applicability of the claim that the security policy of the Russian Federation in the Arctic region is based on peace and stability, not war and hostility, will be examined by considering possible crisis scenarios. The strategic objectives of the Russian Federation that do not overlap with the interests of NATO member states in the Arctic region may cause a conflict and the conflict will probably not be limited to this region, the security concerns of NATO allies and partners in the Baltic region, Eastern Europe and the Black Sea and even the Caucasus will be evaluated within the scope of the study

Keywords: *: North Pole, Arctic region, security, stability, North Sea Route, defense, climate conditions*

Giriş

Bölgesinde kilit bir aktör olan Rusya Federasyonu Devlet politikasının resmi metodolojisini hükümet açıklamalarına ve serbestçe erişilebilir strateji belgelerine göre değerlendirmek her zaman doğru sonuç vermeyebilmektedir. Bu bağlamda, Rus Kuzey Kutbu politikası, her biri Rus devletinin çeşitli organları tarafından ileri sürülen farklı resmî belgelere dağıldığı için oldukça da karmaşıktır. Devlet Başkanı tarafından 2000 yılında onaylanan Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kutbu bölgesindeki devlet politikası, Kuzey Kutbundaki tüm faaliyetlerin "savunma ve güvenlik" çıkarlarına maksimum derecede bağlı olması gerektiğini vurgulamakta, ayrıca, Rus ordusunun, Rusya ve müttefiklerine karşı saldırganlık tehditlerini caydırmak amacıyla deniz temelli nükleer güçlerin güvenilir işleyişine öncelik vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle, söz konusu ilk strateji belgesi, Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kutbu güvenlik kaygılarıyla ilgili daha sonra yayınlanan belgelerden çok daha fazla askeri tedbirlere odaklanmıştır.

Rusya'nın tarihi kökleri on altıncı yüzyıla kadar uzanan Kuzey Kutbu'na derin ilgisinin ve bu ilginin yönlendirdiği Sibirya'nın fethinin de arkasında, daha fazla doğal kaynaklara ve güvenli ticaret yollarına ulaşmak için hiç bitmeyen arayışı bulunmaktadır. Rusya'nın günümüzde Kuzey Kutbu'ndaki genel siyaseti, aslında etki alanında olan Avrupa'da Batı ile yaşadığı genel çatışmasının ayrılmaz bir parçasıdır, bu nedenle, Kuzey Kutbuna yönelik olarak sarf edilen tehditkâr söylemlerin birden fazla gerekçesi olduğu değerlendirilebilir. Bunlar arasında en öncelikli olarak sayılabilecekler şunlardır; Avrupa'da olası olmayan, ancak potansiyel olarak felaketle sonuçlanabilecek savaş ihtimaline karşı hazırlıklı olmak, büyük ölçüde Kola yarımadasında konuşlu bulunan nükleer yeteneklerini güvence altına almak, Batı ile rekabette azalma belirtisi görülmediği için silahlanmaya ayıracağı maddi kaynak arayışını sürdürmek. Ayrıca bütün bunların yanında, büyük güç olma hırsları ve güçlü bürokratik seçkinler ile iş dünyasının çıkarları da Arktik bölgede Rusya'nın varlığını güçlendirme çabalarında önemli rol oynamaktadır.¹

¹ Eugene Rumer, Richard Sokolsky ve Paul Stronski, *Russia in the Arctic; A Critical Examination*, Carnegie Endowment for International Peace, Mart 2021; *The Return of Global Russia*, s.1

Soğuk Savaş sırasında Avrupa'da stratejik istikrarı sağlayan esas olarak iki faktörden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, NATO için en önemli tehdit olan Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın ayrıca Avrupa'daki herhangi bir savaşın "zafer" kavramının hiçbir anlamının olmayacağı küresel termonükleer savaşa dönüşme olasılığıyla da mücadele etmek zorunda kalmasıdır.² Bu tehlike aslında her iki tarafı da daha ihtiyatlı davranmaya yol açmıştır. İkincisi, bir arada kalması hayati önem taşıyan NATO İttifakı'nın, ortak siyasi değerlere, kolektif savunmaya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa güvenliğine desteğine dayanan uyumundan kaynaklanan istikrardır. Soğuk Savaş, dünyayı felaketle sonuçlanacak bir savaşın eşiğine getiren sayısız krize tanık olmasına rağmen, en sıcak anlarında bile, krizin dikkatli bir şekilde yönetilmesine devam edilmesini sağlamak için ortak bir çıkar olarak savaşın riskleri açıkça belirlenmiş, böylece mevcut kırılgan barışı sürdürmek için iki süper gücün sürekli diyalog içinde kalması sağlanmıştır.

Bugün, Avrupa'da çeşitli cephelerde istikrara yönelik zorluklar yaşandığı değerlendirildiğinde, bu anlaşmazlıkların stratejik bir çatışmaya dönüşme olasılığı geçmiş yıllarda olduğundan daha fazla görünmektedir. En gözle görülür şekilde bir örnek olarak, büyük güç olarak muamele görme ve Batı'nın tecavüz ettiğine inandığı etki alanına hükmetme hakkını savunan Rusya açıkça, NATO ile ortaklık ilişkileri olan Gürcistan ve Ukrayna'da askeri güç kullanmak suretiyle Batı'ya karşı önemli bir hamle yapmıştır.³ Bu noktada özellikle belirtilmesi gereken husus, Putin liderliğindeki Rusya rejiminin, sürekli olarak Batılıların eski Sovyet alanına girmesini protesto etmesi ve bunu doğrudan ulusal güvenliklerine bir tehdit olduğunu iddia etmesidir.⁴ Bu kapsamda bakıldığında, Rusya'nın Kuzey Kutbu'nda sürdürdüğü ulusal politikasının son birkaç yılda açık bir şekilde başarılı olmasına rağmen, sosyo-ekonomik nitelikte bir dizi çözülmemiş sorun ve zorluğun devam ettiği de bir gerçektir.

2 Joint Soviet-United States Statement on the Summit Meeting in Geneva, 21 Kasım 1985, www.reaganlibrary.gov/research/speeches/112185a, (Erişim tarihi; 28.10.2021)

3 Büyük Güç Mücadelesi, US National Security Strategy (<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-2.pdf>) ve 2018 National Defense Strategy, (<https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>).

4 Angela Stent, "What drives Russian foreign policy?", J. R. Deni (ed.), *Current Russia military affairs: assessing and countering Russian strategy, operational planning, and modernization*, US Army War College Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, Temmuz 2018, s.6.

Kuzey bölgelerinde yaşayan nüfusun Rusya'nın diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında yaşam kalitesinin daha düşük olması ve buna bağlı olarak bölgeden sürekli olarak bir göç çıkışı yaşanması, ulaşım ve iletişim altyapısı geliştirme çalışmalarının gecikmiş olması, kritik çevre sorunları, kıtlık ve Kuzey Denizi Rotası (NSR) altyapısının inşasında gecikme, ekonominin yüksek teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerinin katma değerinde özellikle Arktik bölgede ulusal gelir içerisindeki payda azalma, bu sorunlar arasında sayılabilecektir.⁵

Rusya'nın Kuzey Kutbu'ndaki uluslararası hedefleri iki ana gruba ayrılabilir; birincisi, bölgede askeri ve çevresel güvenliğin sağlanması, ikincisi, Arktik projelerin yürürlüğe girmesi vasıtasıyla Kuzey Kutup bölgesinin ve ülkenin diğer bölgelerinin, öncelikle Sibiryaya ve Uzak Doğu olmak üzere geliştirilmesi. Bu hedeflerin her birisi, Rus devleti için uluslararası ve ulusal önlemlerin alınmasını gerektiren bir dizi görevi içermektedir.⁶ Sovyetler Birliği'nin son başkanı Mihail Gorbaçov'un 1987'de Murmansk'ta yaptığı ve bölgesel güvenlik için bir dönüm noktası olan konuşmasında Kuzey Kutbu'ndaki stratejik gerilimleri azaltmak için barış inşası önlemleri çağrısında bulunması ile başlayan süreç içerisinde, 1996'da, yeni kurulan Arktik Konseyi kuruluş belgesinde güvenlik konularının gündeminden çıkarılmasına karar verilmiş ve Kuzey Kutbu "en kuzeyde, en düşük gerilim" alanı olarak görülmeye başlanmıştır.⁷ Rusya aynı paralelde son dönemlerdeki daha yumuşak siyaset uygulaması ile, aslında kuzey kıyılarını Kuzey Kutbu suları üzerinden seyredilebilir bir deniz koridoru olan Kuzey Denizi Rotasına dönüştürmeyi (NSR) hedeflemekte ve sadece yaz aylarında buz kıran refakatçisi olmadan geçilebilen ve esas olarak Rus gemileri tarafından Kuzey Kutbu kaynaklarını Asya'daki pazarlara taşımak için kullanılan koridoru, 2020 Arktik stratejisi gereğince 2035 yılına kadar rekabetçi bir Asya-Avrupa deniz yoluna dönüştürmeyi öngörmektedir.⁸

5 "Russian Policy in the Arctic: International Aspects", *Report of the HSE University Moscow*, 2021, s.20

6 A.g.e, 28

7 Marc Lanteigne, "The Changing Shape of Arctic Security", *The Three Sword Magazine*, 35/2019, s.69

8 President of the Russian Federation, "On the foundations of the state policy of the Russian Federation

Bugün için yapılan yorumlarda ve gözlemlenen uygulamalarda, Kuzey Kutbu güvenlik sorunlarına NATO'nun ittifak olarak toplu bir yanıtı öngörülmemekte, gerginliği tırmandıracak topyekûn girişimler yerine, üye devletlerin münferiden bölgede askeri tatbikatlarını sürdürmeleri ve arttırmalarının yeterli olacağı değerlendirilmektedir. Bölge ülkesi olan NATO üyelerinin mevcut NATO politikasına ve kendi politikalarına da dayanan bu uygulamaları, ittifak olarak acilen tedbir alınmasını gerektiren güvenlik tehditlerini hafifletmeye yardımcı olacak ve gerektiğinde ittifakı gelecekte karşılaşılabileceği daha büyük bir Arktik görev için de hazırlayacaktır. Ayrıca, Rusya'nın uygulamaları sonucunda bölgede gerginliğin artması ve güvenliklerinin tehdit edilmesi durumunda, Arktik bölge ittifak üyesi ülkelerin NATO'nun kararlılığını gösteren tek taraflı, iki taraflı ve koalisyona dayalı eylemleri, Rusya'ya iyi niyetli davranışlarda bulunma konusunda somut bir caydırıcılık sağlayacaktır. Bu makalede, Arktik bölgede değişen çevre şartları sonucunda yaşanan gelişmelerin Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenlik siyasetine olan etkisi ile, Arktik ülkeleri ve NATO ittifakının konuya güvenlik boyutundan yaklaşımı incelenecektir.

Rusya Arktik Stratejisinin Kapsamı ve Uygulama Esasları

Askeri, siyasi, ekonomik, teknolojik ve çevresel önemi nedeniyle Rusya için özel bir ilgi alanı olan Kuzey Kutbu, Rusya'nın deniz konuşlu stratejik nükleer kuvvetlerine ve en büyük donanma filosuna ev sahipliği yapmaktadır.⁹ Doğal gazının yüzde 80'i ve petrol üretiminin yüzde 17'sini bu bölgeden sağlayan Rusya'nın hidrokarbon sektörü için de Kuzey Kutup bölgesi kilit öneme sahiptir.¹⁰

Özellikle son on yılda değişen çevre koşullarının sağladığı imkanlar doğrultusunda hareket eden Rusya'nın Arktik politikaları

in the Arctic for the period up to 2035", 5 Mart 2020, s.7, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/f8ZpjhAaQ0WB1zjywN04OgKillmAvAM.pdf>, (Erişim tarihi; 31.10.2021)

9 Mathieu Boulègue, "Russia's Military Posture in the Arctic Managing Hard Power in a 'Low Tension' Environment", *Chatham House Research Paper Russia and Eurasia Programme*, Haziran 2019, ss.2-4

10 Ian Anthony, Ekaterina Klimenko ve Fei Su., "A Strategic Triangle in The Arctic? Implications Of China–Russia–United States Power Dynamics for Regional Security", *Stockholm International Peace Research Institute SIPRI Insights on Peace and Security*, No. 2021/3, Mart 2021, s.3

iki belgede açık ve net olarak belirtilmiştir. Bunlar; Eylül 2008’de kabul edilen “Rusya Federasyonu 2020 ve sonrası Kuzey Kutbu Devlet Politikasının Temelleri” belgesi ve 2013 yılında kabul edilen “2020 öncesi Rusya Federasyonu Arktik Bölgesinin Gelişimi ve Ulusal Güvenlik Stratejisi”.¹¹ Bu iki belge de, 2020 yılına kadar Kuzey Kutbu’nun başlıca doğal kaynaklar bakımından önemini vurgulamakta ve Arktik bölgenin artan erişilebilirliğinden kaynaklanan güvenlik sorunları ile, esas olarak askeri olmayan zorluklara odaklanılmakta, bütün bunlardan önemlisi ise her iki belgede de, bölgenin sorunlarıyla başa çıkmak için bütün Arktik bölge devletleri arasındaki işbirliğinin önemini altı çizilmektedir. Bu iki genel politika belgesine ek olarak, Kuzey Kutbu, ayrıca Rusya Federasyonu’nun daha spesifik askeri ve güvenlik belgelerinde de yer almaktadır. Tarihsel olarak ağır kış şartları Rusya’nın Arktik kıyılarına doğal koruma sağlarken, bölgede eriyen buzullar güvenlik endişesi duyulmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, artan çatışma riskleri Rus askeri varlığının bölgede kalıcı bir genişleme göstermesine yol açmıştır.¹² Bu bağlamda ilk kez, Aralık 2014’teki “Rus Askeri Doktrini” kapsamına, Kuzey Kutbu’ndaki Rus çıkarlarını koruma görevi dahil edilmiş¹³, ayrıca, Temmuz 2015 tarihinde yürürlüğe giren “Denizcilik Doktrini” belgesi ile de, belirli askeri deniz güvenliği endişeleri ortaya konularak Kuzey Kutbu’ndaki Kuzey Filosunun üsleri ve birimlerinin deniz güvenliğine güçlü bir şekilde odaklanması hedeflenmiştir.¹⁴

Rusya, Kuzey Kutbu ile ilgili önemli stratejik belgelerini 2020 yılında güncelleyerek, özellikle, Rusya Federasyonu’nun 2035 yılına kadar ve sonrasında uygulayacağı “Kuzey Kutbu’ndaki Temel Devlet Politikası” ve yine 2035’e kadar uygulanacak olan “Rusya Federasyonu Arktik Bölgesi ve Ulusal Güvenlik Geliştirme

¹¹ Philip Burgess, “Foundations of the Russian Federation’s State Policy in the Arctic Until 2020 and Beyond”, Aralık 2010, https://icr.arcticportal.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1791%253, (Erişim tarihi:31 Kasım 2021)

¹² Janis Kluge ve Michael Paul, “Russia’s Arctic Strategy Through 2035; Grand Plans and Pragmatic Constraints”, *SWP German Institute for International and Security Affairs*, No 57, Kasım 2020, s.2

¹³ Russian Government, Military Doctrine of the Russian Federation, 30 Aralık 2014, www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html, (Erişim tarihi; 31.10.2021)

¹⁴ Russian Government, Maritime Doctrine of the Russian Federation, 26 Temmuz 2015, <http://krem-lin.ru/events/president/news/50060>, (Erişim tarihi; 01.11.2021)

Stratejisi” belgelerini yürürlüğe koymuştur.¹⁵ Yeni yayımlanan belgeler, Kuzey Kutbu'nun, Rusya'nın gelecekteki ekonomik gelişimi için ana kaynak olarak görülmeye devam ediliyor olması ve Kuzey Denizi Rotasını (NSR) geliştirmek için yapılacak yatırımların öneminin vurgulanması konularında önceki belgelerle büyük ölçüde örtüşmekle birlikte, yeni stratejik belgeler özellikle de egemenlik ve güvenlik söz konusu olduğunda Rusya'nın Kuzey Kutbu bölgesi vizyonundaki yeni unsurları da ortaya çıkarmıştır. Yeni stratejide tehdit algılamasına önemli ölçüde dikkat edildiği görülmekle birlikte, uluslararası işbirliği için bütün olasılıklara kapalı olunduğu da söylenmemektedir. Strateji uluslararası birlikte çalışabilirlik konusuna bir bölüm ayırmış ve yabancı yatırımların öneminden bahsetmiştir.¹⁶ Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunması kapsamında, Temel İlkeler 2020 belgesi ile Temel İlkeler 2035 belgesi arasında aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi birçok benzerlik olması, gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) yüzde 10'unun ve ihracatının yüzde 20'sinin şu anda Kuzey Kutbu'nda üretildiği göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir.

Tablo 1. 2020 Temel İlkeleri ve 2035 Temel İlkelerinde ana hatlarıyla belirtilen Kuzey Kutbu'ndaki Rus ulusal çıkarlarının karşılaştırması.¹⁷

Basic Principles of Russian Federation State Policy in the Arctic to 2020 (Adopted 2008)	Basic Principles of Russian Federation State Policy in the Arctic to 2035 (Adopted 2020)
<ul style="list-style-type: none">● To use the Russian Arctic zone as a strategic resource base to provide solutions for the problems of social and economic development of the country.● To maintain the Arctic as a region of peace and cooperation.● To preserve the unique ecological systems in the Arctic.● To use the Northern Sea Route as a national transport route for Russia in the Arctic.	<ul style="list-style-type: none">● To ensure Russia's sovereignty and territorial integrity.● To preserve the Arctic as a region of peace, with stable and mutually beneficial partnerships.● To guarantee high living standards and prosperity for people of the Russian Arctic zone.● To develop the Russian Arctic as a strategic resource base and use to speed up national economic growth.● To develop the Northern Sea Route as a globally competitive national transport corridor.● To protect the Arctic environment, the primordial homeland and the traditional way of life of the indigenous minorities in the Russian Arctic.

¹⁵ Anthony, Klimentov ve Su, *A Strategic Triangle in The Arctic? Implications Of China–Russia–United States Power Dynamics for Regional Security*, 3

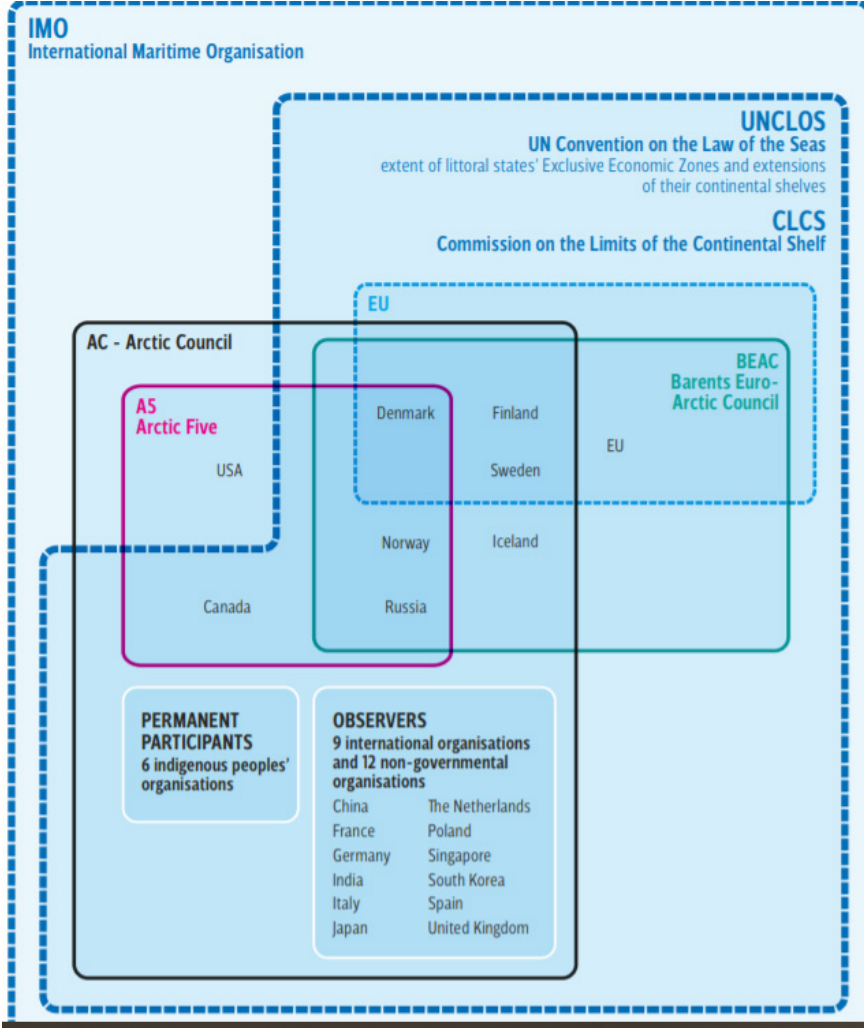
¹⁶ Kluge ve Paul, *Russia's Arctic Strategy Through 2035; Grand Plans and Pragmatic Constraints*, 4

¹⁷ Ekaterina Klimentov, “Russia's New Arctic Policy Document Signals Continuity Rather Than Change”, *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, 6 Nisan 2020, <https://www.sipri.org/commentary/essay/2020/russias-new-arctic-policy-document-signals-continuity-rather-change>, (Erişim tarihi: 12.Kasım 2021)

Mayıs 2021 de Rusya'nın dönem başkanlığını üstlenmeye başladığı Arktik Konsey, Rusya'nın bölgedeki işbirliği imkanlarını çatışma risklerini azaltma yönündeki yeni girişimlerine aracı olacak önemli bir kurum olarak görülmektedir. Rusya'nın başkanlık dönemindeki stratejisinin dayanacağı temel esaslar; Bölgede yaşayan yerli halk da dahil olmak üzere Arktik Bölgenin nüfusunu korumak, iklim değişikliğinin ve çevre sorunlarının etkilerini gidermek, bölgenin sosyo-ekonomik gelişimini sağlamak, Arktik Konseyin kutup bölgesinde çok taraflı işbirliğinin esas zemini olarak oynadığı rolün güçlendirilmesine katkıda bulunmak şeklinde Rus devlet başkanlığı tarafından onaylanmış olmakla birlikte, son dönemlerde Rus akademisyenler ve devlet görevlilerinin Arktik Konseyin geleceği konusunda özellikle de işlevleri ve bölgesel yönetimdeki rolü konusundaki düşüncelerinde önemli değişiklikler olmuştur.¹⁸

¹⁸ Troy J. Bouffard and P. Whitney Lackenbauer, "The Russian Arctic Chairmanship: National Security Considerations in the Shadow of Regional Cooperation", *Russian Analytical Digest No.269*, Haziran 2021, s.3

Tablo-2 Arktik bölgedeki uluslararası kurum ve kuruluşlar¹⁹

¹⁹ Juha Jokelaş "Arctic Governance", Juha Jokela (ed), *Arctic Security Matters*, ISSUE Report No. 24, Haziran 2015, s.31

Konseyin statüsünün gelecekte ne olacağı konusunda iki önemli husus ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi konseyin diğer üyelerinin özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin Rusya'nın eşit koşullarda yer aldığı tam kapsamlı hükümetlerarası bir kuruluşla rıza göstermesini beklemenin gerçekçi bir yaklaşım olarak kabul görmemesidir. Diğer husus ise Arktik Konseyin mevcut gayri resmi ve esnek yapısının, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi resmi kuruluşların katı ve kuralcı yapıları ile usulleri ile kıyaslandığında daha etkili ve tercih edilir olmasıdır.²⁰

Şekil 1- Arktik bölge deniz ulaşım hatları²¹

²⁰ The Government Approves Concept of Russia's Arctic Council Chairmanship, <https://arctic.ru/international/20210517/993632.html>, (Erişim tarihi: 10 Kasım 2021)

²¹ Julian E. Barnes, 'Arctic Passage Opens Challenges for U.S. Military', The Wall Street Journal, 12 January 2014.

Rus stratejik belgelerinde belirtildiği ve Rus liderler tarafından da ifade edildiği gibi Arktik Konsey bölgede yönetişimin en önemli ve temel kurumu olarak görülmektedir.²² Rusya'nın 2021-2023 Başkanlık döneminde Kuzey Kutup bölgesinde kendi konumunu güçlendirme hedefine ulaşma önceliğini ön plana çıkarması, bu amaçla Arktik bölgeye verdiği önemi meşrulaştıracak temaları ve mesajları bu dönemde kullanması beklenmektedir. Rusya'nın Arktik bölge stratejisi ile, Arktik Konsey stratejilerinin örtüştüğü ve bu yönde Konsey Başkanlığı döneminde önemli adımlar atmaya hazırlandığı anlaşılmaktadır.²³

NATO'nun Arktik Bölge Güvenlik Siyaseti ve Rusya Federasyonu ile İlişkileri

Soğuk Savaş boyunca Avrupa'da istikrar sağlayan iki etken bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Avrupa'ya açık bir askeri tehdit olan Rusya'nın, yaşanacak herhangi bir savaşın kazananının olmayacağı, olsa bile zafer kavramının hiçbir anlamının kalmayacağı bir termonükleer savaşa dönüşme olasılığı ile mücadele etmek zorunda kalmasıdır. Bu tehlike aslında her iki hasım tarafın da daha temkinli davranmasına yol açmıştır. İkinci etken ise, sağlanan istikrarın, ortak siyasi değerlere, kolektif savunmaya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'nın güvenliğine uzun yıllar boyunca verdiği desteğe dayanan Batı ittifakının uyumundan kaynaklanmasıdır. Bugün stratejik bir baskın olasılığı daha önceki yıllara oranla çok daha fazladır. Avrupa'da yaşanan barış ve istikrar ortamını etkileyen birden fazla cephe bulunmaktadır.²⁴ Bunlardan en ön planda olanlar, Doğu'da Ukrayna ve Kafkasya'da Gürcistan üzerindeki Rusya baskısı, Baltık bölgesinde gerilimi arttıran askeri hareketlenmeler ve Arktik bölgedeki Rusya'nın yeni stratejisine dayanan uygulamalarıdır.

22 Decree of President of the Russian Federation no 645, 26 Ekim 2020, "On the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security up to 2035", <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/J8fhckYOPAQQfxN6Xlt6ti6XzpTVAvOy.pdf> , (Erişim tarihi: 16 Kasım 2021)

23 Bouffard ve Lackenbauer, *The Russian Arctic Chairmanship: National Security Considerations in the Shadow of Regional Cooperation*, 4

24 Schuyler Foester ve Jeffrey A. Larsen, "NATO Strategy: Integrating Defense and Collaborative Security", *NDC Research Paper No 18*, Mart 2021, s.3

Soğuk Savaş sırasında stratejik önemi nedeniyle güvenlik gündeminin en üstünde yer alan Kuzey Kutbu bölgesi, Arktik bölge veya Yüksek Kuzey (High North), Sovyetler Birliği'nin dağılması ve NATO ile Varşova Bloku ülkeleri arasındaki çatışmanın sona ermesiyle önemini büyük ölçüde kaybetmiş, ancak, hem Kuzey Kutbu'ndaki iklim değişikliğine bağlı ısınma sonucunda buzulların erimeye başlaması, hem de bölgedeki jeopolitik rekabetin yeniden ortaya çıkması nedeniyle, Kuzey Kutbu bir kez daha NATO güvenliği için büyük önem taşımaya başlamıştır.²⁵ Bu yeni eğilimde iklim değişikliği sonucunda açılan Kuzey ticaret yolunun Çin Halk Cumhuriyetinin Avrupa'ya daha kısa sürede ulaşmasını ve bunun sonucunda küresel ekonomik rekabetin tırmanmasını tetikleyeceği konusu da ayrıca dikkate değerdir.

Arktik bölgede egemenlik ve güvenlik eşanlamlıdır. Bölge devletlerinin birbirlerinin ulusal egemenliklerine saygı göstermesi demek, bölgede çatışma olasılığının en alt seviyede olması demektir. Ukrayna krizi sırasında yaşanan çatışmalar küçük çaplı birkaç muharebe ile sınırlı kalmışken, Batı ile Rusya arasında sebep olduğu esas çatışmanın boyutları çok daha derin ve kapsamlı olmuştur. Taraflar arasında yeni bir işbirliği ve barış ortamı yaratmak için çok uygun olduğu varsayılan Arktik bölge, bu mücadelenin ortaya çıktığı kilit alanlardan birisi durumundadır.²⁶ Brüksel'de 14 Haziran 2021 tarihinde gerçekleştirilen NATO Zirvesi, uzun süre bu konuya ilgi göstermekte ağır davranan ittifaka dikkatini stratejik olarak önemli olan Arktik bölgede toplama yönünde önemli bir fırsat sunmuştur.²⁷

İttifak içerisindeki çeşitli organlarda yapılan analizlere göre, iklim değişikliğinin neden olacağı bölgede deniz trafiğindeki artış, uzun vadede güvenlik durumunu etkileyebilecek, bu durum ise, ittifak üyelerinin güvenliği açısından NATO'nun Rusya sınırı boyunca artan sayıda anti-balistik füze sistemleri ve denizaltı konuşlandırmasını gerektirebilecektir. Bütün bunların dışında ise, NATO ve Rusya arasındaki Arktik bölgede mevcut güvenlik risklerinin değişimi, ço-

25 Heather A. Conley, "The New Security Architecture for the Arctic: An American Perspective", *A Report of the CSIS Europe Program*, Ocak 2012, s.4

26 Pavel K. Baev, "Russia's Arctic Aspirations", Juha Jokela (ed), *Arctic Security Matters*, ISSUE Report No. 24, Haziran 2015, s.54

27 Luke Coffey ve Daniel Kochis, "NATO Summit 2021: The Arctic Can No Longer be an Afterthought", *The heritage Foundation ISSUE BRIEF No 6086*, Haziran 2021, s.1

ğunlukla diğer bölgelerdeki gerilimlerle ilişkili olacaktır.²⁸

Mevcut en son verilere göre, iklim değişikliği önceden düşünülen- den daha hızlı gerçekleşmekte ve bu da Kuzey Kutbu ve Kuzey Kutbu'na kıyısı olan devletlerin güvenliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Rusya Federasyonu da dahil olmak üzere, Arktik ülkeleri arasında ortak sorunları ele almak ve bölgesel anlaşmazlıkları diplomatik yollarla çözmek için yakın iş birliği yapma arzusu olduğu görülmektedir. Ancak, Kuzey Kutbu'nun stratejik öneminin yeniden uluslararası gündeme girmesi ve Rusya ile NATO Müttefikleri arasındaki özellikle Karadeniz bölgesinde gerilimin artması, ayrıca Çin'in Tek Yol tek Kuşak girişimi kapsamındaki aktif Arktik siyasetinin etkisi, Kuzey Kutbu'nun stratejik rekabet alanı haline gelme olasılığını arttırmaktadır.²⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Kuzey Kutbunda yer alan devletlerin kendi iç siyasi dinamiklerinde değişen iklim ve çevre şartlarına bağlı meydana gelen gelişmeler önemli ölçüde yer almasına rağmen, bölge ülkelerinin ABD, AB ve NATO'nun dikkatlerini Arktik bölgenin önemine çekme yönündeki çabaları başarılı olamamış, ancak, 2003 yılındaki Körfez Savaşı ve savaşın hemen ardından dünya piyasalarında petrol ve gaz fiyatlarının yükselmesiyle bu durum değişmeye başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte yeni enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan dünya ekonomisi, Kuzey Kutbu bölgesini bu bağlamda en umut verici kaynak olarak görmektedir. Rusya'nın Kuzey Kutbu'na yönelik başlattığı girişimler bölgeye yönelik artan ilgiyi aynı ölçüde tetiklemiş, uluslararası arenada ama özellikle de Arktik bölge devletlerinde bir dizi olumsuz tepkilere ve endişelere yol açmıştır. Kuzey Kutup bölgesinin uluslararası siyaseti bir anda harekete geçiren stratejik önemi bölgeyi sadece uluslararası ilişkilerin gündemine yerleştirmekle kalmamış ve duruma dahil olan ülkeleri ve kuruluşları Kuzey Kutbu'na yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır.³⁰

28 Marlène Laruelle, "Russia's Arctic Policy; A Power Strategy and Its Limits", *Note de l'Ifri* 117, Mart 2020, s.8

29 Gerald E. Connolly, "NATO and Security in the Arctic", *NATO Parliamentary Assembly Political Committee Report*, Sub-Committee on Transatlantic Relations, 7 Ekim 2017, s. 1

30 Olena Podvorna ve Taras Zhovtenko, "NATO Arctic Policy in Statu Nascendi", *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 19(2), 2019, ss.163-186, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-63164-3>, (Erisim tarihi: 12 Kasım 2021)

Günümüzde Kuzey Kutbu'nun stratejik ve ticari potansiyeline yenilenen ve artan ilgi, çevresel koşullar değiştikçe hızla gelişmekte, her geçen gün artan değişim hızı nedeniyle bölgenin önümüzdeki on yıllarda büyük güç rekabeti ve sosyal bozulma için kilit bir alan olma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti'nin önümüzdeki on yıllar boyunca küresel anlamda siyasi ve ekonomik etkisinin büyük olacağı kabul edilen Tek Yol, Tek Kuşak projesi için Arktik bölgeden geçecek ve Avrupa'ya ulaşacak rotanın önemi ile Çin'i rakip ve hasım olarak gören Batılı devletlerin bu imkanı ortadan kaldırmaya yönelik muhtemel çabaları dikkatle izlenmelidir. Bu olumsuz sayılabilecek gelişmelere rağmen, Kuzey Kutbu bölgesel istikrar ve işbirliğine dayalı yönetişimin bir örneği olabilecek bir alan olarak görülmekte, özellikle NATO için, Arktik bölgenin uluslararası sistemin giderek gerginleştiği bir zamanda Avrupa-Atlantik ve küresel güvenlik için bir takım potansiyel sonuçlar doğuracağına inanılmaktadır.³¹ Bölgede buzulların erimesi sonucunda artan erişim olanakları, yeni stratejik ve ticari alan ve koridorların ortaya çıkma olasılığını arttırmakta, bu alanların siyasi ve askeri güç araçları olarak ne ölçüde kullanılabileceği, NATO'nun faaliyetlerini ne ölçüde kısıtlayabileceği, ne ölçüde stratejik belirsizlik üreteceği ve gelecekteki caydırıcılık hesaplarını önemli oranda etkileyip etkilemeyeceği hususlarında yapılan analizler, bölgenin ittifak için değerini ortaya çıkarmaktadır. İklim değişikliğinin jeostratejik rekabet alanında yarattığı sonuçlardan ilki Kuzey Kutbu'nun izole olarak düşünülmesinin kesinlikle geçmişte kalması olmuş, yaz mevsiminde deniz buzu örtüsünün hızla azalmasıyla bölge, yalnızca Kuzey Kutbu ve NATO ülkeleri için değil, tüm dünya ülkeleri için daha erişilebilir ve daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Sonuçlardan ikincisi ise, Kuzey Kutbu'nun yenilenen jeostratejik önemi nedeniyle bölgede NATO ve Rusya arasındaki gerilimlerin artma riskine rağmen, aynı zamanda da ortak çıkarların ve işbirliği fırsatlarının da ortaya çıkabileceği başka bir alan haline getirme olasılığı olmuştur.³²

31 Tony van der Togt, "Conflict Prevention and Regional Cooperation in the Arctic", *Clingendael Netherlands Institute of International Relations, Research Paper*, 2 Ekim 2019, <https://www.clingendael.org/publication/conflict-prevention-and-regional-cooperation-arctic/>, (Erişim tarihi: 22 Aralık 2021)

32 NATO Report: Allied Command Transformation (ACT) Strategic Foresight Analysis (SFA) Regional Perspectives Report on the Arctic 2021, s.7, <https://www.act.nato.int/application/files/8516/3236/7596/regional-perspectives-2021-04.pdf>, (Erisim tarihi: 17 Kasım 2021)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Avrupa-Atlantik bölgesinde ana güvenlik garantörü olarak kabul edilen NATO'nun, Kuzey Kutbu'nda meydana gelen gelişmelere tepki göstermesine ve ittifakın Kuzey Kutbu'ndaki varlığı hakkında sürdürülen tartışmalara rağmen, bölgede ileriye dönük güvenlik temelli bir politika geliştirmek için kimin en uygun olduğu konusunda henüz bir ilerleme kaydetmek mümkün olmamıştır. Güvenliğin, özünde dinamik olması ve uluslararası ortamdaki değişimlere paralel olarak gelişme göstermesi de dikkate alındığında, farklı uluslararası aktörler arasında artan ilişkiler ve karşılıklı bağımlılıkları yansıtan uluslararası güvenlik ortamında daha karmaşık süreçler meydana gelmekte hem teorik hem de pratik boyutlarda bölgede sağlanması hedeflenen güvenlik üzerindeki belirsizlik devam etmektedir.³³

Brüksel'de 14 Haziran 2021'de gerçekleştirilen NATO zirvesi, ittifak için stratejik açıdan önemli bir bölge olan Kuzey Kutup bölgesi konusunda geç kalınmış olsa bile bir düzenlemeye gidilmesi konusunda fırsat olarak görülmüştür. NATO'nun Kuzey Kutbu bölgesindeki rolü konusunda ittifak içindeki farklı görüşler nedeniyle üzerinde anlaşmaya varılmış bir duruşu bulunmamaktadır. Arktik bölge, artan ekonomik ve siyasi öneminin ötesinde bölgesel güçler arasında düşük düzeyde bir çatışma alanı olmasına rağmen, NATO, Rusya'nın son zamanlardaki saldırgan askeri davranışının sonuçlarını göz önünde bulundurarak, üyelerinin toprak bütünlüğünü savunmak için kurulmuş bir güvenlik örgütü olması nedeniyle ayrıca önem kazanmaktadır. Beş NATO üyesi; Kanada, Danimarka, İzlanda, Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri Arktik bölge ülkeleridir ve her bir ülkenin Kuzey Kutup bölgesi üzerinde toprakları vardır. Ayrıca, NATO ile iki yakın müttefik ve ortak ülkeler olan Finlandiya ve İsveç de Arktik bölgede toprak sahibidir.³⁴ İttifak, iklim değişikliğiyle ortaya çıkan yeni gelişmelere ilk müdahaleyi yapacak konumda olmasa da güvenlik alanındaki değişimlere karşı kapsamlı bir müdahale gerektiğinde önemli görevleri olacaktır. Bu kapsamda, ittifakın üç temel görevi olan; kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirliğine dayalı güvenlik görevlerini başarıyla yerine getirmesi için

33 Olena Podvorna ve Taras Zhovtenko, *NATO Arctic Policy in Statu Nascendi*, 165

34 Luke Coffey ve Daniel Kochi, "NATO Summit 2021: The Arctic Can No Longer be an Afterthought", *Kathryn and Shelby Cullom Davis Institute for National Security and Foreign Policy Issue Brief No. 6086*, June 10, 2021, s.1

iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkisini de hesaba katmak zorunda olduğu görölmektedir.³⁵

Arktik bölgenin 2040 yılına kadar muhtemelen yoğun bir büyük güç rekabeti alanı haline geleceği yönündeki beklentiler aslında Kuzey Kutbu'nun kaderinde mutlaka yeni bir çatışmaların sıcak noktası olmak bulunduğu anlamına gelmediği gibi, aksine, bölgedeki gide-rek artan faaliyetler sonucunda devletler arasında özellikle arama ve kurtarma veya afet müdahalesinde işbirliği imkanlarının bulunması mümkün görölmektedir.³⁶ Bu bağlamda NATO, mevcut Arktik yönetişim mimarisini ve uluslararası hukuk çerçevesinde sürdürülen diplomasiyi desteklemeye çalışmalı, böylece Rusya ve Çin'in stratejik ve ekonomik emellerini anlamaya odaklanırken, bölgenin çevresel, sosyal ve ticari dönüşümü konusundaki farkındalığını arttırmalıdır. Bu dikkatle sürdürülmesi gereken gözlemeleme, Hindistan ve Japonya gibi yükselen bölgesel oyuncularını ve aynı zamanda Kuzey Kutbu'ndaki varlıklarını genişletmek isteyen diğer bölgesel aktörleri ve örgütlerini de içermeli, bu alanda faaliyet gösteren diğer aktörlerin ve niyetlerinin farkında olmak suretiyle çatışmaya yol açabilecek kazalardan ve yanlış hesaplamalardan kaçınmanın mümkün olacağı değerlendirilmelidir.³⁷

Kuzey Kutbu'ndaki önemli çevresel, ekonomik ve jeopolitik evrim sonucunda ortaya çıkan iki önemli gelişme müttefikler için önemli endişe kaynağı haline gelmiştir. Bunlardan ilki, NATO Müttefikleri ile Rusya arasındaki, büyük güç rekabetinin bölgeye yayılması ve her geçen gün daha da genişleyen politika farklılığının Arktik bölgede kesişmesidir. İkincisi, Çin liderliğindeki Kuzey Kutbu dışındaki devletlerin 21. yüzyıl Arktik coğrafyasında gelecekte bir pay talep etme çabalarıdır.³⁸ Bu konularda yapılan çalışmalar, NATO'nun izlemesi gereken strateji için bazı somut öneriler getirmektedir. Bunlar;

35 NATO Climate Change and Security Action Plan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185174.htm, (Erişim tarihi: 18 kasım 2021)

36 Quillérou, ve diğerleri, "The Arctic Opportunities, Concerns and Challenges", *Ocean and Climate Platform*, June 2014, s.52, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01954819/document>, (Erişim tarihi: 21 Aralık 2021)

37 Iona Allan, *Arctic Narratives and Political Values: Arctic States, China and NATO*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, May 2020, s.41

38 Jean-Charles Larsonneur, "Security Challenges in The High North", *Defence and Security Committee (DSC) Report*, Sub-Committee on Transatlantic Defence and Security Cooperation (DSCTC), s.1

- a. Bölgenin mümkün olan en net resmi için gerekli olan modern istihbarat, keşif ve gözetleme vasıtalarına NATO yatırımlarının devam etmesi ve artması, bu kapsamda bölgesel gelişmeleri zamanında ve kesintisiz izleyen, uzay, hava ve kara tabanlı gözetlemeyi gerçek zamanlı olarak birleştiren bir savunma gözetleme sisteminin inşası gerekmektedir.³⁹
- b. İttifakın, gerektiğinde müttefikleri ve müttefiklerinin gerek siyasi gerekse ekonomik çıkarlarını savunmak için Arktik bölgeye etkili bir şekilde güç yansıtabilmesini sağlayan yeteneklere ihtiyacı bulunmaktadır. Bunu yapabilmek için Müttefikler, Arktik bölgeye uygun teçhizat, araç gereç için yapılan yatırımları ve askerlerini olumsuz hava koşullarında uzmanlaştırmak için gerekli eğitim ve tatbikatları arttırarak devam ettirmeli ancak aynı zamanda, NATO bu faaliyetleri, Kuzey Kutbu'nu düşük gerilimli bir bölge olarak koruma ihtiyacının bilinciyle icra etmelidir.
- c. Arktik bölgede varlığını sürdürme yeteneği NATO için çok önemlidir. Bu varlık, bölge ülkesi olan müttefiklerin karşı karşıya olduğu güvenlik dinamiklerinin gelgitlerine göre ayarlanacak kadar esnek olmalıdır. Hızla gelişen iklim ve sonuç olarak 21. Yüzyıl Kuzey Kutbu'ndaki değişen coğrafya, bölgedeki ülkelerin hayati çıkarları ve geleceklerine nasıl yön vereceklerine dair farklı anlayışları göz önüne alınarak NATO'nun bu kapsamdaki varlığının değişim ve gelişimine Arktik Müttefikleri önderlik etmelidir.⁴⁰
- d. NATO, Arktik bölge genelinde durumsal farkındalığını arttırmalı ve Belçika'da bulunan Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığının sorumluluk alanına giren bu bölge için daha geniş kapsamlı caydırıcılık ve savunma planlarını dikkate alan bir yeni bir strateji geliştirmelidir. Bu bölgesel strateji, Kuzey Kutbu'na kıyıdaş ülkeler olan NATO Müttefikleri ile yakın koordinasyon içinde ve onların bakış açılarını dikkate alarak hassasiyetle oluşturulmalı, Arktik bölge ve Kuzey Atlantik de dahil olmak üzere bitişik sularda seyrüsefer

³⁹ David B. Larter, "The Arctic is a Strategic Hot Spot, but Western Allies Lack Good Intel", *Defense News*, 21 Eylül 2020, <https://www.defensenews.com/naval/2020/09/21/the-arctic-is-a-strategic-hot-spot-but-western-allies-lack-good-intel/> (Erişim tarihi: 20 Aralık 2021)

⁴⁰ Larsson, *Security Challenges in The High North*, 23

serbestliğinin sağlanmasına yönelik planların yanı sıra devlet aktörlerinin saldırgan hareketlerine yönelik hükümler de içermelidir. Bu çabaları desteklemek için, 2011 İttifak Deniz Stratejisi, transatlantik haberleşmeye yönelik yeni tehditleri ve NATO'nun Kuzey Kutbu/Yüksek Kuzey'i düşük gerilimli bir bölge olarak tutma arzusunun yansıtacak şekilde güncellenmelidir.⁴¹

Sonuç

Rusya'nın Kuzey Kutbuna olan ilgisinin kökenlerine inildiğinde, on altıncı yüzyıla kadar uzanan doğal kaynaklara ve güvenli ticaret yollarına ulaşmak için hiç bitmeyen arayışının yönlendirdiği Sibirya'nın fethi de dahil olmak üzere temel nedenin bir güvenlik refleksi olduğu anlaşılmaktadır. Rusya için bugün Kuzey Kutup bölgesi aslında Batı ile Avrupa'daki genel çatışma alanının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu kapsamda Rusya açısından bakıldığında Kuzey Kutup bölgesinde yaşanan gerginliğin birkaç faktör tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Olası görülmemekle birlikte, potansiyel olarak bulunan ve gerçekleşmesi halinde felakete sonuçlanabilecek Avrupa'da savaş ihtimaline yönelik hazırlık yapılması, çoğunlukla Kuzey Kutbu bölgesinin özellikle Kola yarımadasının sağladığı avantaja dayanan ikinci saldırı nükleer yeteneklerini güvence altına alma ihtiyacı ve Batı ile rekabette olduğu silahlar için azalma belirtisi göstermeyen ödemeyi sağlayacak kaynak arayışı, bu faktörlerden en önemlileri olarak sayılabilecektir. Ayrıca, Rusya'nın hep sahip olduğu büyük güç olma hırsı ile ülkedeki güçlü bürokratik seçkinlerin ve iş dünyasının çıkarları da bu gerginliğin çatışmaya dönüşme riskini arttıracak şekilde rol oynamaktadır.

Rusya'nın Ekim 2020'den 2035 yılına kadar uygulayacağı Arktik Stratejisinin en belirgin önceliği, bölgede yaşam koşullarının iyileştirilmesi olarak saptanmıştır. Nüfus azalmasının 2030 yılına kadar durdurulması ile Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından itibaren yaşanan bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

⁴¹ Analyses and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General, "NATO 2030, United for New Era", 25 Kasım 2020, s.41

İki yıllığına 2021 Mayıs ayında başladığı Arktik Konseyi başkanlığı sırasında Rusya, muhtemelen Arktik konusundaki söylem ve ilişkilerini normale dönüşü kolaylaştırmak için nasıl kullanabileceği ve Batı ile diyalogu ulusal öncelikleri ve çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde çerçeveleyebileceğinin yollarını araştıracaktır. Bu kapsamda vereceği diğer bölge ülkeleriyle daha fazla yakınlaşmayı teşvik etmeyi amaçlayan stratejik mesajlar, Kuzey Kutbu Konseyi içindeki, bölge genelinde işbirliğinin mümkün olduğunca dış çatışmalardan korunması gerektiğine dair var olan kurumsal anlayış ile uyumludur.

Rusya'nın emellerini gerçekleştirmede başarılı olup olmayacağını zaman gösterecektir. Mevcut durumda Kuzeybatı Rusya'daki nükleer ve konvansiyonel deniz kuvvetleri, NATO'nun uzun menzilli hassas silahlarına karşı giderek daha savunmasız hale gelmekte, bunun yanında Rusya'nın kuzey kıyı şeridi boyunca eriyen buzullar nedeniyle açılan Kuzey Denizi Rotasının (NSR), Avrupa ve Asya arasında büyük bir nakliye rotası olarak geliştirilmesinin ve bu kapsamda geliştirilen ticari projelerin, zorlu iklim koşullarında çalışmanın yüksek maliyetleri ve lojistik karmaşıklığı karşısında uygulanabilir ve sürdürülebilir olup olmadığı halen belirsizliğini korumaktadır. Sınırlı altyapı ile koşulların yetersizliği, diğer ülkelerle artan ticari rekabet, dünya yeşil teknolojilere geçerken yaşanan hidrokarbon enerji kaynaklarına yönelik belirsiz talep ve ek olarak Batının ekonomik yaptırım olasılığı, Rusya'nın Arktik siyaseti uygulamalarındaki en önemli zorluklar olarak sayılabilecektir. Kremlin'in uygulamaya koyduğu Kuzey Kutbu Stratejisi, Başkan Vladimir Putin'den ve üst düzey askeri, hükümet yetkilileri ile iş dünyasından destek aldığı için devam edecek gibi görünmekle birlikte, bölgeye yönelik emellerini ve hedeflerini gerçekleştirme yeteneğine sahip olup olmadığı en iyi ihtimalle sorgulanabilir.

Öte yandan Rusya'nın güvenlik gereksinimlerine ilişkin anlayışı ve NATO'nun karşılıklı savunma ve caydırıcılık taahhütleri Arktik bölgede gergin bir soğukluğa neden olmakta, Rusya'nın büyük bir güç olarak tanınma arayışına uyacak şekilde Kuzey Kutbu'na büyük güç rekabeti prizmasından bakıldığında ise bölgedeki Rus askeri varlığının temelde yeni bir girişim olduğunu öne sürmek için çok az veri bulunmaktadır. Aksine, Soğuk Savaş dönemindeki stratejisine benzer bir dönüşün sinyalini verecek şekilde Avrupa'da çıkacak bir savaş durumunda, balistik füze denizaltı filosunun sığınaklarını ve Kuzey

Atlantik'teki operasyonlarını korumaya yönelik daha az kaynakla sürdürdüğü ve Soğuk Savaş sırasında olduğundan daha zorlu NATO ve rakip devletlerin yetenekleriyle karşı karşıya bulunduğu çalışmalar yaptığı görülmektedir. Rusya, Arktik bölgedeki toprak iddiaları ile ilgili sürdürdüğü söylemlerine rağmen, bugüne kadar imzalamış ve onaylamış olduğu Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi hükümlerine uygun olarak hukuki yollardan takip etmiştir. İki tarafın çıkarlarının çatışmasından kaynaklanmakta olan mevcut zorlukları yönetmek için iki yol bulunmaktadır. Bunlar diplomasi ve caydırıcılıktır. Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun, çıkarların birleştiği yerlerde birlikte çalışma imkanları araması ve gerilimi azaltmak için Soğuk Savaş sırasında mevcut olanlara benzer yol kuralları belirleyerek, krizleri önlemesi veya yönetmesi ile bir kaza veya yanlış hesaplama yoluyla ortaya çıkabilecek çatışma risklerini azaltma yöntemleri geliştirmesi önemli diplomasi başarıları olarak bölgesel gerginlikleri azaltabilecektir. Diğer yandan ise, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun Rusya'yı Arktik bölgedeki tehditkâr eylemlerinden caydırmak amacıyla ittifakın kuzey ve doğu kanadı için savaş zamanı takviye planlarını geliştirmesi, Soğuk Savaş döneminde karşılıklı caydırıcılık sağlayan tedbirlerle ulaşılan çatışmasızlık ve sonrasında yumuşamayı beraberinde getirebilecektir.

Sonuç olarak Rusya'nın önümüzdeki iki yıllık Arktik Konsey başkanlığı döneminde, bölgedeki rekabeti NATO'nun kararlılık ve kısıtlama bileşimi yoluyla yönetmeye devam etmesine yönelik bugüne kadar gösterdiği tepkilerinin, işbirliği ve istikrara dayalı bir arayışa hemen dönüşmesi mümkün görülmemektedir. Ancak, bu dönemdeki Rusya'nın değişecek ve yumuşayacak söylemleri yanında, her iki tarafın savunma ve caydırıcılık yeteneklerini geliştirip sergilemesi ile paralel olarak, karşılıklı aşırı tepkilerin verilmediği, Rusya ile müttefiklerin çıkarlarının, hedeflerinin ve kırmızı çizgilerinin nerede olduğunun net bir şekilde iletilmesinin mümkün olacağı bir sürecin başlamasının sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Baltık bölgesi, Karadeniz, Kafkasya ve Akdeniz, Rusya ile Batı'nın çatışma senaryoları içerisinde yer alan diğer bölgeler olarak dikkate alındığında, Arktik bölgenin Batı-Rusya ilişkilerinde önemli olduğu ancak bölgede sağlanabilecek barış ve istikrar ortamının tek başına ilişkilerin normalleşmesi için yeterli olmayacağı değerlendirilebilecektir.

Kaynakça

Makaleler

ALLAN Iona, *Arctic Narratives and Political Values: Arctic States, China and NATO*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Mayıs 2020.

ANTHONY Ian, Ekaterina Klimenko ve Fei Su, “A Strategic Triangle in The Arctic? Implications Of China–Russia–United States Power Dynamics for Regional Security”, *Stockholm International Peace Research Institute SIPRI Insights on Peace and Security*, No. 2021/3, Mart 2021.

BARNES Julian E., “Arctic Passage Opens Challenges for U.S. Military”, *The Wall Street Journal*, 12 January 2014.

BOUFFARD Troy J. and P. Whitney Lackenbauer, “The Russian Arctic Chairmanship: National Security Considerations in the Shadow of Regional Cooperation”, *Russian Analytical Digest No.269*, Haziran 2021.

BOULEGUE Mathieu, “Russia’s Military Posture in the Arctic Managing Hard Power in a ‘Low Tension’ Environment”, *Chatham House Research Paper Russia and Eurasia Programme*, Haziran 2019.

COFFEY Luke and Daniel Kochi, “NATO Summit 2021: The Arctic Can No Longer be an Afterthought”, *Kathryn and Shelby Cullom Davis Institute for National Security and Foreign Policy Issue Brief No. 6086*, June 10, 2021.

FOESTER Schuyler ve Jeffrey A. Larsen, “NATO Strategy: Integrating Defense and Collaborative Security”, *NDC Research Paper No 18*, Mart 2021.

KLUGE Janis ve Michael Paul, “Russia’s Arctic Strategy Through 2035; Grand Plans and Pragmatic Constraints”, *SWP German Ins-*

titute for International and Security Affairs, No 57, Kasım 2020.

LANTEIGNE Marc, “The Changing Shape of Arctic Security”, *The Three Sword Magazine*, 35/2019.

LAURELLE Marlène, “Russia’s Arctic Policy; A Power Strategy and Its Limits”, *Note de l’Ifri 117*, Mart 2020, s.8

LARSONNEUR Jean-Charles Larssonneur, “Security Challenges in The High North”, *Defence and Security Committee (DSC) Report*, Sub-Committee on Transatlantic Defence and Security Cooperation (DSCTC).

Kitap ve kitap bölümleri

RUMER Eugene vd., *Russia in the Arctic; A Critical Examination*, Carnegie Endowment for International Peace, Mart 2021; The Return of Global Russia.

STENT Angela, “What drives Russian foreign policy?”, J. R. Deni (ed.), *Current Russia military affairs: assessing and countering Russian strategy, operational planning, and modernization*, US Army War College Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, Temmuz 2018.

Raporlar

BAEV Pavel K., “Russia’s Arctic Aspirations”, Juha Jokela (ed), *Arctis Security Matters*, ISSUE Report No. 24, Haziran 2015.

CONNOLLY Gerald E., “NATO and Security in the Arctic”, *NATO Parliamentary Assembly Political Committee Report*, Sub-Committee on Transatlantic Relations, 7 Ekim 2017.

HEATHER A. Conley, “The New Security Architecture for the Arctic: An American Perspective”, *A Report of the CSIS Europe Program*, Ocak 2012.

JOKELA Juha, “Arctic Governance”, Juha Jokela (ed), *Arctic Security Matters; ISSUE Report No. 24*, Haziran 2015.

“Russian Policy in the Arctic: International Aspects”, *Report of the HSE University Moscow*, 2021.

NATO Belgeleri

Analyses and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General, “NATO 2030, United for New Era”, 25 Kasım 2020.

İnternet Kaynakları

BURGESS Philip, “Foundations of the Russian Federation’s State Policy in the Arctic Until 2020 and Beyond”, Aralık 2010, https://icr.arcticportal.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1791%253, (Erişim tarihi: 31 Kasım 2021)

Büyük Güç Mücadelesi, US National Security Strategy, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-2.pdf> ve 2018 National Defense Strategy, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>

Decree of President of the Russian Federation no 645, 26 Ekim 2020, “On the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security up to 2035”, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/J8fhckYO-PAQQfxN6Xlt6ti6XzpTVAvQy.pdf>, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2021)

Joint Soviet-United States Statement on the Summit Meeting in Geneva, 21 Kasım 1985, www.reaganlibrary.gov/research/speeches/112185a, (Erişim tarihi; 28.10.2021)

KLIMENKO Ekaterina, “Russia’s New Arctic Policy Document

Signals Continuity Rather Than Change”, *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, 6 Nisan 2020,

<https://www.sipri.org/commentary/essay/2020/russias-new-arctic-policy-document-signals-continuity-rather-change>, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2021)

LARTER David B. “The Arctic is a Strategic Hot Spot, but Western Allies Lack Good Intel”, *Defense News*, 21 Eylül 2020, <https://www.defensenews.com/naval/2020/09/21/the-arctic-is-a-strategic-hot-spot-but-western-allies-lack-good-intel/> (Erişim tarihi: 20 Aralık 2021)

NATO Climate Change and Security Action Plan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185174.htm, (Erisim tarihi: 18 Kasım 2021)

NATO Report: Allied Command Transformation (ACT) Strategic Foresight Analysis (SFA) Regional Perspectives Report on the Arctic 2021. <https://www.act.nato.int/application/files/8516/3236/7596/regional-perspectives-2021-04.pdf>, (Erisim tarihi: 17 Kasım 2021)

PODROVNA Olena and Taras Zhovtenko, “NATO Arctic Policy in Statu Nascendi”, *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 19(2), 2019, ss.163-186, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-63164-3>, (Erisim tarihi: 12 Kasım 2021)

President of the Russian Federation, “On the foundations of the state policy of the Russian Federation in the Arctic for the period up to 2035”, 5 Mart 2020, s.7, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/f8ZpjhpAaQ0WB1zjywN04OgKiI1mAvaM.pdf>, (Erişim tarihi; 31 Ekim 2021)

QUILLEROU Emmanuelle vd., “The Arctic Opportunities, Concerns and Challenges”, *Ocean and Climate Platform*, June 2014, s.52, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01954819/document>, (Erişim tarihi: 21 Aralık 2021)

Russian Government, Military Doctrine of the Russian Federation, 30 Aralık 2014, www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html, (Erişim tarihi; 31.10.2021)

Russian Government, Maritime Doctrine of the Russian Federation, 26 Temmuz 2015, <http://kremlin.ru/events/president/news/50060>, (Erişim tarihi; 01Kasım 2021)

The Government Approves Concept of Russia's Arctic Council Chairmanship, <https://arctic.ru/international/20210517/993632.html>, (Erişim tarihi: 10 Kasım 2021)

TOGT Tony van der , “Conflict Prevention and Regional Cooperation in the Arctic”, *Clingendael Netherlands Institute of International Relations, Research Paper*, 2 Ekim 2019, <https://www.clingendael.org/publication/conflict-prevention-and-regional-cooperation-arctic#>, (Erişim tarihi: 22 Aralık 2021)

II. Dünya Savaşı Öncesi Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'nun Güvenliği Meselesi ve Askeri Tedbirler

Security Issues and Military Measures of Thrace, Straits and Western Anatolia before World War II

Teslim: 9 Kasım 2021

Onay: 2 Mayıs 2022

Ceyda Tuna KOCAOĞLU *

Özet

İnsanlık 20. Yüzyılda iki büyük savaşa ve onun yıkıcı sonuçlarına şahitlik etti. 19. Yüzyılda büyük güçlerin emperyalist politikalarının ortaya çıkardığı rekabet ve buna dayalı hızlı silahlanma 1914'te sıcak savaşa neden oldu. 1918 yılında sona eren I. Dünya Savaşı uluslararası ilişkilerde Viyana Kongresi ile kurulmuş olan güç dağılımı üzerinde derin etkiler yarattı. Savaş sonrasının uluslararası politikası ve aktörleri artık savaş öncesiyle aynı değildi. Uluslararası ortam savaş sonrası imzalanan barış antlaşmalarına rağmen birçok sorunla karşı karşıya kalmıştı. 1930'lara kadar yoğun çabalarla sağlanmaya çalışılan barış, istikrar ve ortak güvenlik ortamı Almanya ve İtalya'nın yayılmacı faaliyetleri nedeniyle ciddi tehditlere maruz kaldı. Bu tehlikeli gelişmeler savaşın başladığı yıl olan 1939 başlarından itibaren sadece Avrupa için değil Türkiye gibi yakın ülkeler için de belirgin bir güvenlik sorunu ortaya çıkardı. Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumlarının ortaya çıkardığı tehlikeli durum karşısında başta Trakya olmak üzere boğazlar ve Batı Anadolu'nun güvenliği konusu Türkiye'den başka müttefik devletlerden özellikle İngiltere'nin kaygıları önemli ölçüde arttı. Hatta İngiltere ve Fransa ayrı ayrı olarak Türkiye ile iş birliği deklarasyonları imzaladılar. İngiltere Mayıs 1939'da imzalanan Türkiye-İngiltere Deklarasyonun-

* Dr.Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi,tceydabozdogan@gmail.com, ORCID:0000-0001-6537- 1804

dan hemen sonra Türkiye'ye yönelik hava, kara ve denizden gelebilecek bir saldırı karşısında Türkiye'nin askeri durumunun ne olduğu ve böyle bir saldırıya nasıl cevap vereceği konularına dikkat çekerek gönderdiği askeri heyetler aracılığıyla bu çerçevede bilgiler edinmeye çalıştı. Bu çalışmada Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı bünyesinde İkinci Dünya Harbi Kataloğunda tespit edilen belgeler ışığında Savaş öncesi ortaya çıkan Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidi ve bunun karşısında özellikle İngilizler tarafından ortaya konulan yoğun çabalar ve Türk Genelkurmayın aldığı askeri tedbirler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : *II. Dünya Savaşı, Güvenlik, Türkiye, İngiltere, Trakya, Boğazlar.*

Abstract

Humanity witnessed two great wars and their devastating results in the 20th century. In the 19th century, the competition created by the imperialist policies of the great powers and the rapid armament based on this caused a hot war in 1914. World War I, which ended in 1918, had a strong impression on the power distribution established with the Congress of Vienna in international relations. Post-war international politics and actors were no longer the same as before the war. Despite the peace treaties signed after the war, the international environment faced many problems. The environment of peace, stability, and common security, which was tried to be achieved with intense efforts until the 1930s, was exposed to serious threats due to the expansionist activities of Germany and Italy. These dangerous developments, from the beginning of 1939, the year the war began, created a significant security problem not only for Europe but also for neighboring countries such as Turkey. In the face of the dangerous situation created by the aggressive attitudes of Germany and Italy, the security of the straits and Western Anatolia, especially in Thrace, significantly increased the concerns of allied states other than Turkey, especially Britain. Even, Britain and France separately signed declarations of cooperation with Turkey. Right after the Turkey-Britain Declaration signed in May 1939, Britain started to obtain information through the military delegations, drawing attention to the military situation of Turkey in the face of an attack by air, land, and sea, and how would Turkey respond to such an attack. In this study, the security threat to Turkey that emerged before the war and with this, especially the intense efforts executed by the British and the military measures taken by the Turkish General Staff will be revealed in the light of the documents identified in World War II Catalogue within the Ministry of National Defense Archive and Military History Department.

Keywords: *World War II, Security, Turkey, Britain, Thrace, Straits*

Giriş

20. Yüzyıl iki büyük savaşa sahne olmuştur. Bu yüzyılda insanlık daha önceki çağlarda tecrübe etmediği ve sonuçları insanlık açısından son derece yıkıcı olan dünya savaşlarına tanıklık etmiştir. Şüphesiz bu savaşlar yıkıcı yönleri kadar uluslararası ilişkilere bıraktığı olumsuz mirasla da önem arz etmektedir. Daha I. Dünya Savaşına giden süreç ve savaş sonrasında oluşan yeni uluslararası ortam ve dinamikleri güvenlik sorununu başta Avrupa olmak üzere çevre devletler için önemli bir problem haline getirmiştir. 19. Yüzyılın uluslararası ilişkilerinde temel belirleyici olan “güç dengesi” ve buna dayalı uluslararası politika I. Dünya Savaşı bittikten sonra ABD Başkanı Wilson tarafından “*Güç dengesi artık güvenilirliğini ebediyen yitirmiş olan büyük oyundur. Bu son savaştan önce hakim olan eski ve kötü düzendir. Güç dengesi gelecekte onsuz yapabileceğimiz bir şeydir*”¹ sözleriyle uluslararası politika alanından çıkarılmaya çalışılmıştır.¹ Savaş sonrası yeni dünya düzeninin başlıca aktörü olan Başkan Wilson’u haklı kılacak birçok gelişme savaştan hemen sonra kendini gösterdi. Gerçekten de savaş bittiğinde uluslararası politikanın başat güçleri, İngiltere ve Fransa gibi, artık eski güçlerine sahip değildi. Savaş kazanan ve kaybeden bütün güçleri derinden sarsmış bu da uluslararası politika alanında büyük bir boşluk yaratmıştı. Bu boşluk ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında doldurulacaktır. Gerçekten de I. Dünya Savaşı’nın hesabının görüldüğü Paris Sulh Konferansı tamamlandıktan ve Avrupa barışının temel antlaşmaları imzalandıktan sonra kurulan yeni dünya düzeninde artık görüntüde de olsa yeni kurulan uluslararası örgütler söz sahibi olmaya başladı. Paris Sulh Konferansı başladıktan hemen sonra Başkan Wilson’un isteği ve inadı sonucunda kurulan Cemiyet-i Akvam savaş sonrası uluslararası politikanın en temel yapıcısıydı. Modern yüzyılın geleneksel güçleri İngiltere ve Fransa uluslararası politika alanındaki her türlü isteklerini bu kuruluş üzerinden gerçekleştirme mecburiyetinde kalmışlardı. Bunu kısa sürede de başarılar ve Cemiyet-i Akvam’da etkin güçler oldular. Bununla birlikte şu da bir gerçek ki artık dünya eski dünya değil ve yeni dünya da yepyeni sorunlar uluslararası politikanın gündemini çoktan işgal etmişti. Bu andan itibaren uluslara-

¹ Joseph S. Niye, Jr. , David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çeviren: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 150.

rası alanda gündemi en fazla işgal edecek temel argüman şüphesiz güvenlik sorunu olmuştur. Fransız isteklerinin kontrolsüz bir şekilde öncelendiği Versay Antlaşmasının getirdiği ağır baskılar ve buna karşı Almanya'nın tavrı başta olmak üzere savaş sonrası kurulan statükoyu koruma ve sürdürme çabaları her şeyden önce Avrupa'da güvenli bir ortamın oluşmasına büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu güvensiz ortam nihayet İkinci Dünya savaşına kadar, tüm ortak güvenlik potaları oluşturma çabalarına rağmen, sürmüş ve sonuçta yeni bir savaş kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışmada II. Dünya savaşına giden yolda ortaya çıkan temel güvenlik sorunları ve özellikle savaş arifesinde Türkiye'ye yönelik ortaya çıkan dış güvenlik tehditleri ve buna karşı askeri alanda alınan başlıca tedbirler arşiv belgeleri ışığında ele alınacaktır.

İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Ortam ve Güvenlik Sorunu

20. Yüzyılın ilk yarısı iki büyük dünya savaşına tanıklık etmiştir. İki savaş arasında dünya siyasi tarihi dikkate alındığında oldukça kısa bir süre vardır. Takriben 20 yıllık bu süre zarfında yaşanan gelişmeler eski dönemlere göre belki de bir yüzyıllık sürede yaşanacaklar kadar fazlaydı. Bu bakımdan iki savaş arası dönem zamanın çok hızlı işlediği bir süreci ihtiva etmektedir. I. Dünya Savaşı ve barış düzenlemeleri birlikte düşünüldüğünde uluslararası devlet sistemi üzerinde çok derin bir etkisi olduğu görülmektedir. 1920'li yıllar devletler arası ilişkiler açısından diplomasi pratiğinde bir dönem noktasıdır. Bu on yıl 1910'lardan da, 1930'lardan da çok farklı, kendine özgü bir nitelik taşıyordu. 1920'li yıllar politik, ekonomik ve sosyal altüstlerin yaşandığı bir dünyada bir denemeler dönemi idi. Diplomasi haritasının hem coğrafi kapsamı hem de çok taraflı müzakerelerin tuttuğu alan açısından genişlediği bir dönemdi. 1920'lerde küresel siteme yeni devletler katıldı ve ekonomik, mali, sosyal ve kültürel pek çok sorun uluslararası gündeme oturdu.²

1919 başlarında toplanan Paris Sulh Konferansı'nda Avrupa Barışı ve yeni dünya düzeninin temel metni olarak kabul edilen Versay Antlaşması ve bu antlaşmanın korunması, birbirini geçersiz hale getiren iki

² A.S. Kanya -Forstner, "Savaş, Emperyalizm ve Sömürgeciliğin Sona Erişi", *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Hazırlayanlar: Jay Winter, Geoffrey Parker, (Çev: Tansel Demirel), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 232.

kavrama dayandırılmıştı. Bunlardan ilki çok geniş, ikincisi de aşırı nefret yüklü olduğu için uluslararası ortam açısından başarısız oldu. Ortak güvenlik kavramı barışı bozma olasılığı olan şartlara uygulanamayacak kadar geneldi. Ortak güvenlik yerine geçen İngiliz-Fransız iş birliği ise Almanya'nın meydan okumalarına direnemeyecek kadar hafif ve kararsızlık içindeydi. Gerçekten de kısa bir süre sonra savaşın farklı kutuplarındaki iki yenik devlet Almanya ve Sovyetlerin Rapolla'da yakınlaşmaları, Versay düzenine indirilmiş en büyük darbe oldu.³ Başta Versay olmak üzere imzalanan barış antlaşmaları son derece ağır şartları içerdiklerinden dolayı Avrupa'ya barış getirmeyeceği oldukça açıktı. Almanya ilk andan itibaren Versay baskısından kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştı. Savaşın galibi olmasına rağmen İngiltere ekonomik ve sosyal çalkantı içine düşmüştü. Fransa Almanya'yı daha da bitirme hevesine düşmüştü. Savaşın sonunda İtalya büyük devletler tarafından hiç memnun edilemedi ve O da Versay karşıtı tavırlar içine girmişti.⁴ Bu durumda Avrupa için, barış antlaşmalarına rağmen, istikrar ve güven hala sağlanamamış en önemli önceliklerdi. Avrupa istikrar ve güvenli bir ortam arayışını bu çerçevede 1929 Ekonomik krizine kadar sürdürmeye devam edecektir. 1924'teki Dawes Planına kadar Fransa'nın Almanya üzerindeki baskıları ve Almanya ekonomisi için önemli olan Ruhr bölgesinin işgali barış antlaşmalarına rağmen barışı engelleyen ve erteleyen en önemli gelişmelerdi.⁵ Şu bir gerçektir ki, Versay kabul edildiği şekliyle Avrupa'ya barış ve güvenlik getirmekten uzaktı. Bu antlaşma ile Avrupa kıtasının istikrarı Fransa üzerine yüklenmişti. Ancak bir gerçek vardı ki Almanya ancak, Amerika, İngiltere ve Rusya'nın birleşik kuvvetleri ile durdurulabilmişti. Ancak savaş sonrasında çok geçmeden Amerika yeniden yalnızlık politikasına döndü. Bolşevik Devrimi Rusya'yı Avrupa'dan koparmıştı. Fransa'ya yardım edecek durumu da yoktu. Doğu Avrupa'nın yeni küçük devletleri Fransa'ya doğrudan yardımı imkansızlaştırmıştı. İngiltere de savaş sonrasında antlaşmanın uygulanması konusunda Fransa'yı yalnız bırakmıştı.⁶ Sonuçta 1924 yılındaki Amerika ve İngiltere'nin Dawes Planına ka-

³ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (Çev: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 231.

⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995, s. 521-522.

⁵ 20. *Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Hazırlayanlar: Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, (Çev.Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi yayınları, Ankara 2021, s. 60.

⁶ Kissinger, a.g.e., s. 227.

dar Avrupa güç dengesinden mahrum, savaşın getirdiği sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlarla boğuşmak zorunda kaldığı gibi Almanya ve Fransa arasında bitmek bilmeyen kavgadan dolayı da istikrar ve güvenlik sorunlarıyla da yüzleşmek mecburiyetindeydi.

İki savaş arası dönemde kısa da sürse Locarno Antlaşmaları sayesinde geçici bir barış dönemi de yaşanmıştır. Ekim 1925'te imzalanan Locarno Antlaşmaları ile Fransa-Almanya ilişkileri karşılıklı güven çerçevesinde yeni bir düzleme ancak kavuşturulabildi. Bununla birlikte Locarno Antlaşmaları Versay Antlaşmasını güçlendiren değil aksine zayıflatan bir rol üstlenmişti. Çünkü bu antlaşmalar doğrultusunda Almanya sadece Versay'dan farklı olarak sadece batı sınırları için güvence vermiş, bu ise doğusundaki devletlerin daha çok güvenlik endişesi yaşamalarına neden olmuştu.⁷ Geçici bir barışa rağmen güven ve istikrar uzun vadede Avrupa barışı için en temel sorundu. Geçici barış dönemini başlatan Locarno Antlaşmaları, hemen ardından yapılan ve Fransız ve Amerikan Dışişleri bakanlarının da adlarını taşıyan Briand-Kellogg Paktı (1928) ile kuvvetlendirilmiştir. Bu Pakt ile, ilgili devletler savaşı kanun dışı ilan etme konusunda anlaşmaya varıyorlardı. Daha da önemlisi Wilson'un istek ve kararlılığı sayesinde kurulmuş olan Milletler Cemiyeti bu antlaşma ile bir diplomatik faaliyet merkezi haline geliyordu. Savaş sonrası ortak güvenlik sisteminin en somut örneği olan Milletler Cemiyeti uluslararası ilişkilerde önemli bir konum elde ediyordu.⁸ 1920'li yıllarda ortak güvenlik sistemi oluşturma çabaları kapsamında 1922 Washington Deniz Silahsızlanması ve onu tamamlayan Londra Deniz Silahsızlanması Konferansları da geçici barış döneminde etkili olmuş çabaları.⁹

Bütün çabalara rağmen Avrupa'nın geçici barışı oldukça kısa sürdü. 1929 Dünya ekonomik krizi ve sonrasındaki gelişmeler kısa sürede başta Avrupa olmak üzere dünyada güven ve istikrarı temelden sarstı. Yıkımı başlatan en önemli gelişme şüphesiz 1929 Ekonomik Buhranı oldu. Kriz sonrasında başta ABD olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın korumacılığa dayalı ekonomik yaklaşımları dünya ticaret

7 Mehmet Sait Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:37, Bahar 2013, s.147.

8 Nye-Welch, *a.g.e.*, s. 158.

9 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 198-200.

hacmine çok fazlaca daralttı. Bu dönemde ABD'nin dışarıdan gelene mallara uyguladığı yüksek vergi politikası, Avrupa ekonomileri için tam bir çöküş anlamı taşıyordu. İngiltere de 1931 sonlarına doğru ithalat vergilerini arttırmak zorunda kaldı ve hatta 1932'de Ottawa'da imparatorluk sınırları dahilinde imtiyazlı bir ticaret sistemi kurma konusunda müzakereleri başlattı. Benzer süreç Fransa'da da yaşandı. Bu arada 1931 baharında Orta Avrupa'da patlak veren bankacılık krizi çöküş sürecinin ne kadar büyük bir siyasi bölünmeye yol açtığını gösterdi. Mayıs ayında Tuna bölgesinin en büyük bankası Avusturya-Credit Anstalt bankası iflas etti. Alman ekonomisi tam bir çöküş ile karşı karşıyaydı. Nihayet Alman bankası üzerindeki baskıları hafifletmek amacıyla ABD başkanı Herbert Hoover, tüm devletlerin savaş borçları ve tazminat ödemelerini 1 yıl süreyle durdurma önerisiyle bir moratoryum ilan etmişse de ekonomik çöküşün önü alınamadı¹⁰ 1933'te Almanya'da Hitler'in iktidarı ile birlikte Alman dış politikasındaki saldırgan tutum ve beraberinde İtalya'nın aynı şekilde yayılcı tavrı 1930'lu yıllar boyunca Avrupa'da güvenlik endişesinin artmasına neden olmuştur. Avrupa'da güvenlik ve istikrara yönelik bu saldırgan tavırlar karşısında zaman zaman Avrupa devletleri ortak güvenlik potaları oluşturma çabalarına girmişler ve Türkiye de bu çabalar da yer almıştır.

Dünya Öncesinde Türkiye'nin Dış Güvenlik Meselesi ve Diplomatik Gelişmeler

1930'lu yıllar başta merkezi Avrupa olmak üzere dünyada güvenlik endişelerinin ciddi bir şekilde arttığı bir dönem olmuştur. Ortadoğu'da son derece önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Türkiye bu konumundan dolayı tarihsel süreçte her zaman bir güvenlik sorunu yaşama gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. 1930'lu yıllarda Almanya ve İtalya'nın giderek artan saldırgan tavırlarının ortaya çıkardığı güvenlik endişeleri Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Antlaşması'nın sağladığı ortamı sürdürme esasına dayalı dış politikasında ciddi değişiklikler yapmasına neden olmuştur. 1933'te başlayan Nazi iktidarı ile birlikte Almanya ile olan ilişkiler değişmiş ve özellikle Hitler Almanya'sının sınır değişikliklerinden bahsetmeye başlaması, İtalya ile iş birliğini arttırması ve boğazlar konusundaki

¹⁰ *Yirminci Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, s. 174-176.

olumsuz tavrı Türkiye'yi rahatsız etmişti. Ancak Türkiye bu gelişmelere rağmen Almanya ile olan iktisadi ilişkilerini bir süre daha devam ettirdi. Bu dönemde dış ticaret politikasını siyasi, askeri ve ekonomik amaçlarına uygun olarak düzenleyen Almanya, Türkiye üzerinde önce iktisadi sonra siyasi nüfuz kurarak Türkiye'yi Berlin-Roma Mihverine yanaştırmaya çalışmıştır.

Bu arada 1928 tarihli Dostluk Antlaşması ile bir süreliğine normalleşen Türkiye -İtalya ilişkileri de İtalya'nın 1934 yılında İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'ya yayılma çabalarıyla endişeli bir hal aldı. Almanya ve İtalya'nın bu yayılmacı tavırları 1930'ların ikinci yarısında Türkiye'nin Akdeniz'de bir denge unsuru olarak dış politikada İngiltere'ye yakınlaşmasına zemin hazırladı.¹¹ Bu arada giderek artan güvenlik endişeleri zaman zaman Türkiye'nin lehinde sonuçlanacak olan bazı gelişmelere de fırsat yaratmıştır. 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olan Türkiye 1936'da Montrö Antlaşması ile Türk boğazları üzerindeki sorunları barış yoluyla çözüme kavuşturabilmiştir.¹²

1938 yılından itibaren ortaya çıkan bazı gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte belirleyici rol oynadı. Almanya'nın 1938'te Avusturya'yı içten çökertip ilhak etmesi ve 1939 yılı başlarında Çekoslovakya'yı işgal etmesi, İtalya'nın Nisan 1939'da Arnavutluk topraklarını işgale başlaması ile Mussolini'nin yayılma ve genişleme eğilimleri Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya doğru daha da yanaştırdı.¹³ İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, O'nun Balkan yarımadasında birincil rol oynama arzusunun somut göstergesiydi. Hatta İngiltere'nin bu durum karşısında ciddi bir tepki göstermeyişi Türkiye'nin güvenini sarsmıştı. Nihayet İngiltere'nin Ankara Büyükelçisinin Londra'ya gönderdiği mesajda Türkiye'nin gelişmeler ile ilgili kaygı ve beklentileri yer alıyordu. Londra'ya gönderilen mesajda Türkiye Dışişleri Bakanı'nın İtalya'nın Arnavutluk'a saldırısına karşı İngiltere ve Fransa'nın sert tedbirler almalarını ve Yunanistan'a yapılacak olası bir saldırı halinde takınacakları tutu-

11 Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Yıl:2010/2, s. 254.

12 Fuat Bozgel, "Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşındaki Dış Güvenlik Politikasında İngiltere", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 50, Summer 2021, s. 142.

13 İmren Aydın, Hikmet Zeki Kapıcı, "II. Dünya Savaşı'na Giriş Sürecinde Türkiye'nin Aldığı İç Politika Tedbirleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XLV, Sayı: 2018/2, s. 114.

ma da bir açıklık getirmelerini istediği bildiriliyordu. Türkiye'nin bu tutumu karşısında kısa bir süre içinde İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya tek taraflı garanti verdiler. İngiltere Büyükelçisi, aynı zamanda, İnönü'ye bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin yapacaklarını soran ve bazı öneriler içeren bir mektup göndermiştir. Bu andan itibaren Avrupa'daki gelişmeler Türkiye'nin güvenlik kaygılarının iyiden iyiye artmasına neden olacaktır.¹⁴ Türkiye'nin güvenlik arayışı çabalarının sonucunda Türkiye'yi Barış Cephesi'nin içine almak için başlayan görüşmeler 12 Mayıs 1939 tarihinde yayınlanan Türk-İngiliz ortak deklarasyonu ile sonuçlanmıştır. Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun 5. Maddesi gereğince, Akdeniz'de bir savaş çıkması halinde taraflar yek diğerleriyle bilfiil iş birliği yapmaya söz veriyorlardı. Türkiye bu deklarasyon ile batı demokrasilerinin yanında olduğunu da ifade etmiş oluyordu.¹⁵ Türk -İngiliz Deklarasyonu her iki ülke kamuoylarında da olumlu karşılandı. Özellikle İngiltere'de Türk dış politikasına yönelik övgü dolu açıklamalar geniş yer tutmuştur. Türk kamuoyunda ise İngiltere ile yapılan antlaşma anlamı "Akdeniz'de hegemonyaya imkan bırakmamak" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶ İkinci Dünya Savaşının başladığı yıl olan 1939'un ilk yarısında diplomatik alandaki bu gelişmeler savaşa giden dünyada güvenlik olgusunun fazlaca önem kazandığını ve özellikle Türkiye'nin gelişmeler karşısında güvenlik tedbirleri almak konusunda kesin bir kararlılıkla hareket ettiğini göstermektedir.¹⁷ Bununla birlikte Türk-İngiliz Deklarasyonu Avrupa'nın yayımlacı otoriter devletleri tarafından oldukça olumsuz karşılanmıştır. Söz

14 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 67.

15 Gülay Sarıçoban, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24/4, s. 1759.

16 *Son Telgraf*, 13 Mayıs 1939, s.3.

17 "Türkiye-İngiltere Ortak Deklarasyonu" başlığıyla *Son telgraf* gazetesinde bir yazı kaleme alan Ahmet Şükrü Esmet şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu deklarasyonun dikkatle tetkikinden de anlaşılacağı üzere Akdeniz Sulhunun temini ve istikrarı zımında Türkiye ile İngiltere işbirliği yapacaklardır. Deklarasyon bu işbirliğini tanzim etmiyor. Bunu tanzim edecek olan anlaşmalar derhal yapılacaktır. Artık İngiltere ile Türkiye arasında tecavüze karşı siyasi ve askeri bir ittifakın mevcut olduğu kabul edilebilir. Bu ittifak bilhassa şu bakımdan dikkate layıktır: 1-Her şeyden evvel Türkiye Cumhuriyeti harici politikasının tam istiklal ile hareket ettiğini ispat eder. Gerçi müstakil bir devlet bunun pek tabii bir vaziyet olduğu ileri sürülebilir. Fakat bu, bugün için doğru değildir. Siyaseten müstakil olmakla beraber, harici münasebetlerin, istediği istikameti veremeyen bir çok devletler vardır. Birkaç aydan beri başlayan tecavüz politikası bazı küçük devletlerin harici politikalarını felce uğratmıştır. 2- İkinci ehemmiyetli bir nokta Türkiye Cumhuriyeti'nin İngiltere gibi dünyanın en büyük devleti ile tam müsavet şartları içinde bir anlaşma yapmasıdır. İngiltere'nin Sovyetlerle bile böyle bir antlaşma yapamaya henüz yanaşmadığı malumdur". *Son Telgraf*, 14 Mayıs 1939, s.4.

konusu deklarasyon, İtalya tarafından Türkiye'nin "Müslümanlığın düşmanı olan İngiltere ile anlaşmış" olduğu şeklinde değerlendirilirken; Almanya ise Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun doğrudan İtalya'ya hedef aldığı yorumunda bulunmuştur.¹⁸

Bu arada 1939 yılına kadar Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmesini önlemiş bulunan Hatay meselesi etrafındaki görüşmeler sonuçlanmadığından Fransa ile aynı türde bir deklarasyon ancak 23 Haziran 1939 tarihinde yapılabilmektedir.¹⁹

Avrupa'nın yayılcı ve otoriter devletlerinin ortaya çıkarttığı ve Avrupa barışı için büyük tehditler oluşturan gelişmelerin yarattığı güvenlik sorunu Türk-İngiliz Deklarasyonu'ndan itibaren Türkiye'nin dış politikasında da belirleyici rol oynamış ve bu doğrultuda Türkiye iş birliği esasına dayalı bir dış politikanın gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Ahmet Şükrü Esmer *Türkiye'nin Harici Politikası* başlığıyla kaleme aldığı yazısında savaş öncesi gelişmelerin yarattığı ortamda Türk dış politikasının geldiği noktayı şu şekilde ifade etmiştir: "*Cihan sulhu milletler cemiyeti ve kollektif barış sistemi ile korunduğu zamanlarda Türkiye bu sistemin samimi bir uzvu idi. Fakat birtakım taziyeler altında kollektif barış sistemi zayıflamıştır. Ve bugün sulhun korunması için başka çareler aranmaktadır. Harici politikanın ana hedefi sulhun korunmasını teminden ibaret olan Türkiye'nin de aynı yol üzerinde yürüyen devletlerle iş birliği yapması pek tabiidir. Bu bakımdan, muhterem Saraçoğlu'nun çok güzel izah ettiği gibi son aylar içinde harici politikamızda bir değişiklik meydana gelmiş değildir. İtalya'ya karşı sanksiyonlara iştirak ettiğimiz zaman yeni bir yol üzerinde yürümeğe başlamıştık. Sonra İspanya harbi dolayısıyla Akdenizin asayışı bozulduğu zaman Nyon kararlarına iştirak ettik. Bugün iş birliği yaptığımız bu yollar üzerinde ki buluştuk ve aynı yolun arkadaşlığını yaptık*".²⁰ Yazıda dikkat çeken nokta Türk dış politikasının barış ve güvenliğin sağlanması ve sürdürülebilmesi esasına dayalı olarak baştan beri takip edilen bir politika olduğu ve bunun için de Türkiye'nin başta İngiltere olmak

¹⁸ Ahmet Şükrü Esmer, "Türk -İngiliz Anlaşması ve Otoriter Devletler", *Son Telgraf*, 23 Mayıs 1939, s.3.

¹⁹ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander), Cilt: I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 138.

²⁰ Ahmet Şükrü Esmer, "Türkiye'nin Harici Politikası", *Son Telgraf*, 10 Temmuz "939, s.3.

üzere batılı devletlerin yanında yer aldığı hususlarına yaptığı vurgudur. Şu bir gerçek ki, 1939 yılı başlarından itibaren dünya hızla savaşa gitmekte ve özellikle Almanya ve İtalya'nın saldırgan tavırları ciddi dış güvenlik sorunu yaratmaktadır.

Savaş Öncesi Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'ya Yönelik Dış Tehdit ve Askeri Tedbirler

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yaklaşan savaş Türkiye'de özellikle de batı bölgelerinde ciddi güvenlik sorunu ortaya çıkardı. Avrupa merkezli çıkması artık an meselesi olan savaşın ilk etapta Türkiye'nin batı coğrafyasını tehlike altına sokması Türk dış politikasının en önemli endişe kaynağıydı. Dolayısıyla bu durum savaştan hemen önce diplomatik girişimlerin yanında askeri açıdan da ciddi tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa ile askeri işbirliği esasına dayalı atılan diplomatik adımlar beraberinde askeri açıdan ne tür tedbirler alınması gerektiği konusunu da gündeme getirmiştir. Bu çerçevede ağırlıklı olarak Avrupa'da başlayacak bir savaşın ilk etapta Trakya ve boğazlar olmak üzere bütünüyle Batı Anadolu bölgesinde havadan, karadan ve denizden ciddi bir tehdit oluşturacağı düşünülerek bu amaçla askeri tedbirler almak üzere Türk Genelkurmayı yoğun bir faaliyet içine girmiştir. Haziran 1939'dan itibaren bu çabaların yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

Özellikle Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Antlaşmaları sonrasında Türkiye'ye yönelik Trakya üzerinden ciddi ve tehlikeli bir hava saldırısı ihtimali İngiliz askeri yetkililerin önemle üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Haziran 1939 yılında İngiliz askeri heyetinin bu yöndeki uyarıları ve buna dayalı olarak Türk Genelkurmayı ile ilgili görüşmeler ve yazışmalar özellikle havadan bir saldırının Trakya başta olmak üzere Boğazlar ve İzmir merkezli Batı Anadolu bölgelerinde tehlike yaratacağı ve bu nedenle alınacak askeri tedbirlerin neler olması gerektiği konularında yoğun faaliyetlere girişilmesine zemin hazırlamıştır. Haziran ortalarında İngiliz askeri heyetinin Türkiye'yi havadan yapılması muhtemel bir saldırı konusunda uyardığı görülmektedir. İngiliz askeri heyetinin bir hava veya kara veya deniz saldırısı karşısında Türkiye'nin ne yapacağı ve hangi tedbirleri alacağı hakkındaki yazısına cevaben Türk

Genelkurmay'ı derhal hareket geçmiş ve bu çerçevede Trakya başta olmak üzere düşman saldırısı tehdidinde maruz bölgelerdeki askeri yetkililerden konu ile ilgili bilgiler toplamıştır. Bu bilgilerde ağırlıklı olarak Türkiye'nin muhtemel bir saldırı karşısında sahip olduğu askeri güç ve imkanlar ortaya konulmuştur. Bu kapsamda 21 Haziran 1939 tarihinde Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Başvekalete gönderilen bir yazıda İngiliz askeri heyetine verilecek cevapta yer alacak hususlar aynı zamanda Türkiye'nin bir saldırı karşısında neler yapacağına dair önemli bilgiler içermektedir.²¹ Oldukça detaylı bilgiler yer alan yazıda Çanakkale ve İzmir'de denizden yapılacak bir saldırıda düşmanın karaya ayak basmasını engellemek ve karaya çıktığı takdirde de bir cephe açarak silahlı mücadeleye girişmek suretiyle karşı konulacağı; Marmaris'te ise Almanya'dan sipariş edilen ağır bataryalar ile bir savunma hattı oluşturulacağı bu siparişler gelmediği takdirde bu topların İngiltere'den talep edileceği; seyyar manevra kuvvetlerinin güçlendirileceği; siyasi ve askeri ittifak anlaşmaları tamamlandıktan sonra İngiliz deniz kuvvetleri tarafından kullanılacak İzmir, Çanakkale ve Marmaris limanlarında gerekli savunma tertibatının alınacağı gibi hususlar yer alıyordu.²²

Yazıda ayrıca, hava saldırıları karşısındaki askeri imkanlar da ifade edilmiştir. Buna göre Trakya'da Çorlu ve Yeşilköy kullanıma hazır hava meydanı olarak bulunduğu ve Lüleburgaz, Pınarhisar ve İpsala'da sefer esnasında kullanılacak meydanların olduğu, Batı Anadolu'da da Eskişehir, Kütahya ve İzmir'de hazır meydanların olduğu ve buna ilaveten Balıkesir, Alaşehir, Aydın ve Antalya'da da sefer esnasında kullanılması mümkün hava meydanları hazırlandığı görülmektedir. Söz konusu hava meydanlarının İngiltere ile birlikte kullanılması haline hava saldırılarına karşı etkili bir savunma yapılabileceğine de yazıda dikkat çekilmiştir.²³ Bunlardan başka Trakya üzerinden muhtemel bir kara saldırısı karşısında Balkan Antantı çerçevesinde Trakya'da kısa bir süre içinde bir ordunun toplanması konusuna da önemle vurgu yapılmıştır. Yazıda Trakya üzerinden muhtemel bir Bulgar saldırısının zamanlama olarak Türkiye'nin

21 Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (AATB), İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDHK), Belge no: 3.038.1.

22 AATB, İDHK, Belge no: 3.038.1.

23 AATB, İDHK, Belge no: 3.038.1.

boğazlar ve Batı Anadolu'da uğrayacağı bir saldırı anında gerçekleşebileceği ifade edilerek bu durumda Trakya'da kısa sürede bir ordunun toplanmasının şart olduğu ve bununla ilgili bazı tedbirlerin alındığı da belirtilmiştir.²⁴ Yazıda Bulgarların Balkan Antantı'na dahil edilmesinin Trakya yönünden gelebilecek saldırılar bakımından büyük önem arz ettiği de vurgulanmıştır.²⁵ Ayrıca 42 tümeni teçhiz edecek yeterli miktarda er ve subayın bulunduğu ifade edilen yazıda bunların modern silahlarla donatılması ve bunun için gerekli malzemenin miktar ve türünü belirten bir listenin dahi hazırlandığı belirtilmiştir.²⁶ Söz konusu listede nerelerde hangi malzemeye ne kadar ihtiyaç olduğu yer alıyordu. Buna göre:

²⁴ AATB, İDHK, Belge no: 3.038.2.

²⁵ AATB, İDHK, Belge no: 3.038.5.

²⁶ AATB, İDHK, Belge no: 3.038.4.

Malzemenin çeşidi	Yer ve miktarı		
	Çanakkale	İzmir	Fethiye
Mayın	1000	1000	500
Antiparava	250	250	250
Mayın atölyesi	1	-	1
Mayın iskelesi	1	-	1
Mayın hangarları	1	1	1
Şamandıra ve tefer	50	25	25
Mayın gemisi	1	-	1
Ağır ağ ve tefer	5000 mt	2500 mt	2500 mt
Seyyar algarına	1	-	1
Ağır ağ gemisi	-	-	1
Arama tarama gemisi	6	-	-
Arama tarama teçhizatı	4 takım	-	-
Hücum botu	12	12	12
Hücum torpitosu	75	50	75
Avcı botu	10	10	5
Avcı botu subombası	250	250	200
Su gemisi	1	1	1
Mazot dubası	2	-	1
D.altı dinleme is.	4 takım	4 takım	4 takım
Hangarlar levazımı	4	2	4
Makine tamir atölye	1	-	1
Denizaltı imla.ist	1	1	1
Yavuz dafia batar.	Mevcudun hepsi yavuza		
Karakol gemisi	-	3	-
Refakat gemisi	Donanma için		
Gaz gemisi	Ordu ve donanma için		

Genelkurmay tarafından hazırlanan raporda bomba ve cephanelik konusunda da ciddi eksikliğin olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu konuda bomba ihtiyacının özel kuruluşlardan temin edildiği ve bunların Türk Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacını dahi karşılayamadığı ve bu nedenle bir bomba fabrikasına ihtiyaç olduğu; ihtiyaç duyulan cephanenin ise mevcut fişek fabrikasında yapılacak değişiklikler sayesinde karşılanabileceği ifade edilmiştir.²⁷ Raporda ayrıca benzin

²⁷ AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

ve mazot gibi yakıt maddelerinin yetersizliğine de dikkat çekilmiştir. Yakıt maddeleri ile ilgili ihtiyacın büyük ölçüde özel kuruluşlardan sağlandığı belirtilen raporda bununla ilgili gereksinim duyulan malzemenin ihtiyaç listesine dahil edildiği bildirilmiştir. Bundan başka Türk Hava Kuvvetleri'nin elinde bulunan büyük ölçekli haritaların yeterli olduğu ve gerektiğinde İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından kullanılacakları de ifade edilmiştir.²⁸ Bu arada söz konusu raporda hava kuvvetleri adına Almanya'ya 60 av, 8 bombardıman ile 15 başlangıç tayyaresi, İngiltere'ye 36 keşif ve 25 Avroanson tayyaresi ve Amerika'ya 50 mektep tayyaresi sipariş edildiği bildirilerek Almanya'da sipariş edilen Av tayyarelerinin gelmemesi durumunda bunların da İngiltere'den sipariş edileceği ifade edilmiştir.²⁹ Böylece Türk Hava Kuvvetleri'nin ciddi şekilde güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yazışmalardan anlaşıldığı üzere muhtemel bir düşman saldırısının ilk etapta havadan beklendiği görülmektedir. Raporda ayrıca, Türkiye ile Rusya arasında malzeme temini hakkında bir anlaşmanın olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca Oniki Ada'nın işgali ve bunun için çıkarma vasıtalarının temini konusunun da büyük önem taşıdığı raporda belirtilen hususlardandı.³⁰

Trakya'da Bulgarların, Ege'de İtalyanların yapacakları saldırılara karşı Türkiye'nin önemli tedbirler aldığı ancak bunlardan çok daha önemli olanın son zamanlarda Almanya'nın yayılmacı tavrı ve Arnavutluk'un işgalinden sonra boğazların savunmasının çok daha ön plana çıktığı ve bunun için de tayyare, tank ve ağır toplara ihtiyaç duyulduğu raporda dikkat çekilen önemli bir yöndü. Raporda ayrıca Selanik'te bir köprü başı tesisinin Trakya ve Makedonya cephelerinde yapılacak taarruzlarda büyük rol oynayacağı da ifade edilmiştir. Bu noktada İtalya saldırılarının Selanik üzerinden Yunanistan'ı işgal, Yugoslavya'yı tehdit ederek Makedonya'yı işgal veya Bulgarları zorlayarak Trakya'yı işgal şeklinde gerçekleşebileceğine dikkat çekilerek Bulgarların Balkan Antantı kapsamına alınmalarının önemli vurgulanmıştır.³¹

²⁸ AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

²⁹ AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

³⁰ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.19.

³¹ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.23.

Raporda ayrıca Balkanların güneyinden kuzeyine doğru yapılacak bir Türk ileri hareketinin Selanik üzerinden müttefik ordularının kuzeye çıkışına kolaylık sağlayacağı ve hatta müttefiklerin deniz kuvvetleriyle müştereken Arnavutluk'u kolaylıkla ele geçirebilecekleri ve bununla Makedonya ordusunun rahatlıkla kuzeye yönelmesine fayda sağlayacağı da ileri sürülmüştür. Ayrıca Türk ve İngiliz donanmaları arasında güvenli bir irtibatın sağlanmasının da önemine dikkat çekilmiştir.³² Bu arada raporda, yurt dışında, Almanya'da eğitim gören subaylar hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiş bununla ilgili listeler hazırlanmıştır. Buna göre Almanya'da tahsil ve staj yapmakta olan subaylar ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:³³

Sınıfı	Üsteğmen	Y ü z - başı	Staj ve tahsili
Kurmay	-	3	Tahsilde
Piyade	-	2	Kıta stajında
Süvari	-	3	Biri tahsilde ikisi staj
Topçu	-	2	Kıta stajında
Muhabere	1	1	Kıta stajında
İstihkam	1	-	Kıta stajında
Doktor	-	2	Tahsilde
Dişçi	-	1	Tahsilde
Veteriner	-	1	Tahsilde
Kimyager	-	1	Kimya stajında
Piyade	-	1	Kendi parası ile tahs.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin yaklaşan savaşa ve Türkiye- İngiltere ve Türkiye -Fransa Deklarasyonlarına rağmen Almanya ile askeri bazı alanlarda hala ilişkisinin devam ettiği bununla birlikte bu ilişkinin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Sadece askeri eğitim anlamında değil Türkiye'nin mühendislik alanında da bu dönemde Almanya ile ilişkide olduğu anlaşılmaktadır. Raporda Almanya'da eğitim görmekte olan mühendisler ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer verilmiştir. Buna göre Almanya'da fizik, optik, top, istihkam inşaatı, top mühimmatı, piyade mühimmatı, muhabere, balistik, motor, gemi, otomobil, harita, tayyare, elektrik, maden

³² AATB, İDHK, Belge no: 3.026.21.

³³ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.30.

sanayii, kimya, barut, makine, tüfek, inşaat, iktisat, gemi makinesi türbin, zehirli gaz alanlarında olmak üzere bu dönemde toplam 166 yüksek mühendis ve mühendisin tahsil gördüğü anlaşılmaktadır.³⁴ Genelkurmay tarafından hazırlanan raporda Almanya ile olan askeri ilişkilere rağmen yaklaşan savaş için Türkiye hava, askeri istihbarat, askeri fabrikalar gibi alanlarda İngiltere'de subayların eğitilmeleri talebinde de bulunmuştur. Türkiye savaşın hemen öncesi gelişmeler ve özellikle Almanya'nın yeni durumu ve izlediği yayılmacı politikanın verdiği endişeden dolayı askeri eğitim alanında da İngiltere'ye yönelmiş görünmektedir. Bu çerçevede, Hava Kuvvetleri için 200 kadar pilot subay, 50 ile 100 arası tayyare motor makinisti, 20 ile 40 arası elektrikçi ve telsizci ile Hava okulları için uzman subay ve uçuş öğretmeni yetiştirilmesi; tank birlikleri için 200 subay ve erbaş; askeri fabrikalar için 105 yüksek mühendis, 2 mühendis kimyager ve 73 tekniker ve istihbarat kurslarında yeterli miktarda subay yetiştirilmesi ile ilgili listeler hazırlanmıştır.³⁵ Ayrıca diğer mühendislik alanında da ihtiyaç duyulan sivil ve askeri mühendisler ile ilgili bilgiler de liste halinde hazırlanarak raporda yer almıştır.³⁶ Bunların dışında Türkiye'de uluslararası numara almış rasat istasyonları hakkında da ayrıntılı bilgiler İngiltere askeri heyetine gönderilen cevabi raporda yer almıştır. Buna göre Türkiye'de Edirne, İstanbul, İzmit, Sinop, Trabzon, Çanakkale, Eskişehir, Ankara, Sivas, Erzurum, Malatya, Kayseri, Diyarbakır, Van, İzmir, Antalya, Konya, Ulukışla, Adana ve İslahiye'de uluslararası rasat istasyonları bulunuyordu. Bir tehdit durumunda İngilizler bu noktaları kullanabileceklerdi.³⁷

İngiliz Askeri Heyetinin ikinci defa verdikleri notaya cevaben hazırlanmış Türk Genelkurmay raporunda da muhtemel bir saldırı karşısında alınan ve alınacak olan askeri tedbirler ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu raporda İngilizler tarafından talep edilmiş olan ve İzmir, Çanakkale ve Trakya'nın savunması hakkında ayrıntılı esasları içeren savunma planlarının ayrıntılarının müttefikler ile paylaşılmasının halihazırda faydalı olmayacağı, bir saldırı karşısında Türkiye'nin savunma ile ilgili planlarını zaten paylaşmış

³⁴ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.30.

³⁵ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.28.

³⁶ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.14.

³⁷ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.33.

olduğu hususları bildirildikten sonra bir savaş çıktığı takdirde olumsuz bir duruma sebep olmamak için daha önce Sait Halman Heyeti tarafından İngiltere'den alınmış olan ve 34 buçuk ve 38 lik ağır topların vakit kaybedilmeden Çanakkale boğazında tespit edilen yerlere yerleştirilmesinin boğazların savunması ve güvenliği bakımlarından büyük önem arz ettiğine dikkat çekilmiştir. Raporda öncelikle müttefikler ile yapılacak siyasi ve buna dayalı askeri anlaşmaların gerçekleşmesi ve bu şekilde yapılacak karşılıklı yardımların üzerinde ortaklaşa çalışılmasının çok daha önem arz ettiği vurgulanmıştır.³⁸ Burada Türk Genelkurmayı'nın muhtemel bir savaş durumunda boğazların güvenliği konusunu öncelediği ve müttefiklerle siyasi ve askeri anlaşmalar yapılmadan bazı bilgilerin paylaşılması hakkında çekince gösterildiği anlaşılmaktadır. Daha önce gönderilen raporda da Boğazların savunması hususu önemle yer almıştı. Buna göre boğazlar sağlama alınmadığı takdirde Balkanlardan gelebilecek bir saldırı karşısında kuvvetli bir doğu cephesinin kurulamayacağı ileri sürülmüştü.

Raporda ayrıca, Çanakkale ve İzmir'in ne şekilde savunulacağı daha önceki yazılarda açıkça ifade edildiği belirtildikten başka Marmaris'in savunması açısından bazı endişelerin ortaya çıktığına da değinilmiştir. Bir saldırı durumunda Marmaris'in savunması için Almanya'dan sipariş edilmiş olan topların alınmadığına dikkat çekilen yazıda bu durumun Türk ve İngiliz askeri heyetleri tarafından ciddi bir şekilde incelenmesi gerektiğine de dikkat çekilmiştir.³⁹ Raporda hava meydanlarının ıslah edilmesi gerektiği ve bunun için vakit kaybedilmeden çalışmalara başlanmasının büyük önem taşıdığı da ifade edilmiştir. Türkiye'nin mevcut hava limanlarının İngiliz Hava Kuvvetleri adına Türkiye'ye gelen bir askeri heyete de gösterildiği ve bununla ilgili gerekli izinlerin verildiği de belirtilmiştir. Ayrıca İngilizlerin teklifi üzerine Türk, İngiliz ve Fransız arasında Türk ordusu ve özellikle Türk Hava Kuvvetlerine yapılacak yardımların Doğu Akdeniz'in kontrolü bakımından büyük önem taşıdığı ve bu tür bir yardımın Türk Genelkurmayı tarafından da büyük önem verdiği vurgulanmıştır. Bu arada raporda yer alan Oniki Ada'ya yapılacak çıkartmanın özellikle deniz ve hava hakimiyeti bakımından

³⁸ AATB, İDHK, Belge no: 3.013.1.

³⁹ AATB, İDHK, Belge no: 3.019.2.

çok önem taşıdığına dair hususlar dikkat çekmektedir. Böyle bir çıkartma hareketinin kalıcı ve etkili olabilmesi için modern deniz ve hava vasıtalarına bağlı olduğu da özellikle vurgulanmıştır.⁴⁰

Haziran 1939'da Türk ve İngiliz askeri heyetleri arasındaki görüşmeler ve İngiliz askeri heyeti tarafından Türkiye'ye yönelik bir saldırı halinde Türkiye'nin askeri durumu ve alacağı askeri tedbirler ne olacağına dair istenen bilgiler çerçevesinde Genelkurmay tarafından ayrıntılı bir şekilde hazırlanan raporlarda Türkiye'nin askeri kapasitesi, ihtiyaç duyduğu askeri malzeme ve insan gücü hakkında önemli bilgilerin yer aldığı ve dış tehdidin Türkiye'yi İngiltere'ye yaklaştırdığı görülmektedir. Bu arada İngiltere'nin özellikle Türkiye-İngiltere Deklarasyonu'ndan sonra bir saldırı halinde Türkiye'nin ne yapacağı ve askeri açıdan ne tür imkanlarının bulunduğu dair bilgiler elde etmek için yoğun bir çaba gösterdiği ve bunun için İngiliz askeri heyetinin Türkiye'ye gelerek askeri yetkililerle görüşmeler yapmaya çalıştığı dikkat çekmektedir.⁴¹ İngiltere 1939 yılı itibariyle ortaya çıkan gelişmeleri de dikkate alarak Türkiye'ye yönelik olarak özellikle Trakya üzerinden bir saldırı ihtimalini fazlaca ciddiye almıştır. Bu endişesinden dolayı da yoğun bir çaba içine girmiştir. Gerçekten de Avrupa merkezli gelişmeler Türkiye'nin güvenliği konusunu ciddi bir şekilde gündeme getirmiştir. Orta Avrupa'da çıkacak bir savaşın Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokması oldukça mümkündü. Bu kaygılar o dönemde Türkiye'nin stratejik konumunu iyi bilen devletler ve uzmanlar tarafında açıkça dile getirilmiştir. Nihayet savaş başladıktan sonra bile Türkiye ile ilgili endişelerin sadece müttefik devletler tarafından değil bir dönem Türkiye'de görev yapmış ve bundan dolayı Türkiye'ye sempati besleyen bazı Alman subayları tarafından da dile getirilmiştir. Buna dair, savaş başladıktan birkaç ay sonra Berlin Askeri Ataşesi tarafından Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a iletmek üzere gönderilmiş olan yazıda Türkiye'de Harp Akademilerinde uzun bir dönem ders vermiş olan Alman Generali Mittelberg'in şu değerlendirmeleri oldukça dikkat çekicidir:⁴²

40 AATB, İDHK, Belge no: 3.019.3.

41 AATB, İDHK, Belge no: 3.020.2.

42 AATB, İDHK, Belge no: 1.063.2.

- Türkiye'yi Trakya'dan atmak tarihi amaçtır. Türkiye'ye büyük tehlike Trakya'dan gelecektir.
- Boğazların ve Batı Anadolu'nun güvenliği için Trakya'nın elde tutulması şarttır.
- Trakya derhal tank ve modern silahlar ile tahkim edilmelidir.
- Savunma amaçlı Trakya'da iki tümene ihtiyaç bulunmaktadır.
- Trakya'da muktedir komutanlar görevlendirilmelidir.
- Cephane üretecek fabrikalara ihtiyaç duyulmaktadır.
- Hava Kuvvetlerine büyük önem verilmelidir.
- Kafkas cephesi gözden uzak bulundurulmamalıdır.

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki gelişmelerin özellikle de Almanya ve İtalya'nın tutumlarının ortaya çıkardığı güvenlik endişesinin sadece Avrupa'yı değil Türkiye gibi yakın çevresini de derinden etkilediği ve diplomatik ve askeri açıdan bazı gelişmelere neden olduğu açıkça görülmektedir.

Sonuç

I. Dünya Savaşı uluslararası ortamı, güçler dağılımı bakımından yeniden şekillendirdi. Savaş öncesinin güçleri İngiltere ve Fransa artık eski kudretlerini yitirmişlerdi. Ama yine de yeni bir denge kuruluncaya kadar özellikle İngiltere bu defa savaş sonrası ortaya çıkan Milletler Cemiyeti üzerinden uluslararası ortamda belirleyici bir role sahip olacaktı. Savaşın sonucunda her ne kadar bir statüko galip devletlerin zoruyla kurulmuşsa da sorunlar kesin olarak halledilmiş değildi. Fransızların Versay'ın uygulanması konusundaki ısrarlı tavırları karşısında Almanya'nın giderek daha sıkıntılı bir hale gelmesi zaman zaman İngiltere ve ABD'ni dahi endişelendirmiş ve hatta 1924'te Dawes Planı ile Almanya'nın Fransa karşısında tamamen ezilmesinin önüne geçilmişti. Şu bir gerçek ki, I.Dünya Savaşı sonrasında barış ve istikrar sağlanamamış ve güvenli bir ortam oluşturulamamıştı. Her ne kadar 1925 yılında Locarno Antlaş-

maları ve sonraki süreçteki bazı diplomatik gelişmeler Avrupa'da geçici de olsa kısa süreli bir barış ortamı sağlamışsa da 1929'daki ekonomik bunalım ve sonrasında Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumları barış ve istikrarı yeniden tehlikeye sokmuştur. Bu durum 1930'lu yıllar boyunca uluslararası ilişkilerde güvenli bir ortamın sağlanması için Akdeniz Paktı gibi bazı ortak güvenlik potansiyellerinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. 1933 yılında Hitlerin iktidara gelişi ve sonrasında izlediği yayılcı politika ve Mussolini'nin aynı şekilde saldırgan tutumu sadece Orta ve Doğu Avrupa için değil özellikle yakın çevre ülkeleri için büyük bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Bu çerçevede Avrupa'ya yakın bir coğrafi konumda bulunan Türkiye'de de özellikle 1930'lu yılların sonuna doğru güvenlik sorunu dış politikada büyük bir önem arz etmeye başlamıştır. Bu güvenlik endişelerinin II. Dünya Savaşı'nın çıktığı 1939 yılında çok daha belirgin bir hale geldiği görülmektedir. Burada dikkat çeken önemli bir nokta çıkacak muhtemel bir savaşta Türkiye'ye yönelik olarak Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu üzerinden karadan, havadan veya denizden bir saldırı ihtimalinin ortaya çıkaracağı güvenlik endişesi ile Türkiye kadar İngiltere'nin de yakından ilgilendiğidir. Nihayet 1939 yılının ilk yarısında İngiltere bu endişeleri gidermek için Türkiye-İngiltere Deklarasyonu'na imza atmıştır. Özellikle İtalya'nın Arnavutluk'a yönelik yaklaşımı ve Almanya'nın saldırgan tutumunun daha da arttırdığı endişe Avrupa'da kısa süre içinde bir büyük savaşın çıkacağına dair düşünceleri kuvvetlendirmişti. Çıkacak bir savaşın savaşa dahil olsun veya olmasın Türkiye'yi de ilgilendireceği İngiltere ve Fransa'yı da harekete geçirmiş ve bazı diplomatik adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa merkezli bir savaş ihtimalinin Türkiye'nin batı coğrafyasına yönelik saldırı tehlikesini arttırdığı görülmektedir. Bu ise Batılı devletlerin endişesine sebep olmaktadır. Böyle bir ihtimal karşısında İngiltere askeri heyetleri aracılığıyla Türkiye'nin bir saldırı halinde neler yapabileceği ve askeri kapasitesinin ne olduğunu öğrenme çabası içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Türk Genelkurmayı ile İngiliz Askeri makamları arasındaki yazışmalar göstermektedir ki, Türkiye bir saldırı ihtimali karşısında ciddi hazırlıklar içine girmişse de İngiltere tarafından desteklenmesi konusunda da çaba sarf etmiştir. Özellikle Trakya üzerinden bir saldırı ihtimalinin daha yüksek olduğu ve buna karşılık Trakya'da özellikle karadan bir savunma

yapılabilmesi amacıyla ciddi bazı tedbirleri alındığı görülmektedir. Yine aynı şekilde boğazlara yönelik bir hava saldırısı ihtimalinin de özellikle İngiliz askeri yetkililerini ciddi bir şekilde endişeye soktuğu ve boğazların savunması konusunda Türkiye'ye baskı yaptıkları ve etkili askeri tedbirlerin alınması konusunda telkinlerde buldukları dikkat çekmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (AATB), İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDHK), Belge no: 3.038.1.

AATB, İDHK, Belge no: 3.038.2.

AATB, İDHK, Belge no: 3.038.5.

AATB, İDHK, Belge no: 3.038.4.

AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.19.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.23.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.21.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.30.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.28.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.14.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.33.

AATB, İDHK, Belge no: 3.013.1.

AATB, İDHK, Belge no: 3.019.2.

AATB, İDHK, Belge no: 3.019.3.

AATB, İDHK, Belge no: 3.020.2.

AATB, İDHK, Belge no: 1.06.

2. Gazeteler

Son Telgraf, 13 Mayıs 1939.

Son Telgraf, 14 Mayıs 1939.

Son Telgraf, 10 Temmuz 1939.

Son Telgraf, 23 Mayıs 1939.

Araştırma Eserler

20. *Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Hazırlayanlar: Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, (Çev.Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi yayınları, Ankara 2021.

Armaoğlu, Fahir 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

Aydın, İmren, Hikmet Zeki Kapıcı, “II. Dünya Savaşı’na Giriş Sürecinde Türkiye’nin Aldığı İç Politika Tedbirleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XLV, Sayı: 2018/2, s. 114.

Bozyel, Fuat, “Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşındaki Dış Güvenlik Politikasında İngiltere”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 50, Summer 2021, s. 142.

Dilek Mehmet Sait, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:37, Bahar 2013, s.147.

Kanya, A.S. -Forstner, “Savaş, Emperyalizm ve Sömürgeciliğin Sona Erişi”, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Hazırlayanlar: Jay Winter, Geoffey Parker, (Çev: Tansel Demirel), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Kissinger, Henry, *Diplomasi*, (Çev: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

Niye, Joseph S., Jr. , David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çeviren: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

Olaylarla Türk Dış Politikası, (Ahmet Şükrü Esmel, Oral Sander), Cilt: I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 138.

Özçelik, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Yıl:2010/2, s. 254.

Sarıçoban, Gülay, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24/4, s. 1759.

Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 67.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995.

Soğuk Savaş'ın Sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin ve Liderlerin Etkileri

The Effects Of The The Reykjavik Summit And The
Leaders On The End Of The Cold War

Teslim: 25 Ekim 2021

Onay: 12 Mayıs 2022

Hakan KURT *

Özet

Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasında sırasıyla Cenevre, Reykjavik, Washington ve Moskova gibi zirveler yapıldı. Ülkelerin ortaya koyduğu dış politikalar da bu zirveler aracılığıyla belirlendi. Sonuçları açısından sadece bu iki ülke değil dünyanın diğer tüm devletleri de bu zirvelerden etkilendi. Örneğin İngiltere, 1986 yılında Gorbaçov ve Reagan arasında gerçekleştirilen Reykjavik Zirvesi'nin ardından nükleer silahlar konusunda Amerika ile gerçekleştirdiği ittifak hususunda bir çekince içine girdi. Avrupa ülkeleri de nükleer güç anlaşmalarının etkileri üzerinde ve NATO çevrelerinin dünya politikalarında etkisizleşmesi hususunda güvensizlik yaşadılar. Soğuk Savaş'ın bitmesine neden olan sebepler arasında ABD-Sovyetler Birliği arasında yapılan bu zirveler de bulunmaktadır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın bitişine giden süreci anlamak amacıyla Reykjavik Zirvesi'nin etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Reykjavik Zirvesi'nin ve liderlerin Soğuk Savaş'ın sonlanmasındaki etkileri değerlendirildi. Kaynak olarak genel literatürdeki araştırma eserlerin yanı sıra Thatcher Vakfı, The National Security Archive Reykjavik Dosyası ve çeşitli diğer web sitelerinden ulaşılan belgeler kullanıldı. Reykjavik Zirvesi ile Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir yakınlaşmanın ve Soğuk Savaş'ın bitişini hızlandıran gelişmelerin yaşandığı ortaya koyuldu..

Anahtar Kelimeler : *Thatcher, Gorbaçov, Reagan, Reykjavik Zirvesi, Soğuk Savaş'ın Sonlanması*

* Öğretim Görevlisi, Ordu Üniversitesi/Rektörlük, Orcid: 0000-0001-5742-9308 e-mail: hkurt@odu.edu.tr

Abstract

During the Cold War, summits such as Geneva, Reykjavik, Washington and Moscow were held between the USA and the Soviet Union, respectively. The foreign policies put forward by the countries were determined through these summits. In terms of the results, not only these two countries, but also all other states of the world were affected by these summits. For example, Britain made a reservation about its alliance with the United States on nuclear weapons after the Reykjavik Summit held between Gorbachev and Reagan in 1986. European countries also experienced distrust over the effects of nuclear power agreements and the ineffectiveness of NATO circles in world politics. These summits between the USA and the Soviet Union are among the reasons that led to the end of the Cold War. For this reason, it is necessary to examine the effects of the Reykjavik Summit in order to understand the process leading to the end of the Cold War. In this study, the effects of the Reykjavik Summit and the leaders at the end of the Cold War were evaluated. In addition to research works in the general literature, documents from the Thatcher Foundation, The National Security Archive Reykjavik File and various other websites were used as sources. With the Reykjavik Summit, it was revealed that there was a rapprochement between America, England and the Soviet Union and the developments that accelerated the end of the Cold War

Keywords: *Thatcher, Gorbachev, Reagan, Reykjavik Summit, End of The Cold War*

Giriş

ABD ve Sovyetler Birliği ayrılığını tanımlamak amacıyla ilk kez George Orwell ve devlet düzeyinde ise ABD başkanları Wilson ile Roosevelt'in danışmanlıklarını yapmış olan Bernard Baruch tarafından kullanılan Soğuk Savaş terimi,¹ İngiltere başbakanı Churchill'in savaşlar sonrası dünyasından bahsettiği "Sinews of Piece" konuşmasındaki "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıtanın ortasına bir demir perde indi." cümlesinde kullandığı "Demir Perde" tabiriyle betimlendi.² Ayrıca bu konuşmayla Amerika-İngiltere ikili ilişkilerinin güçlendirilmesi, İngilizce konuşan toplumların Amerika ile arasında sıkı bir bağ olduğu ve Sovyet tehdidi karşısında Batı dünyasının güçlü durması gerekliliğinin desteklenilmesinden de bahsedildi.³ Churchill böylece İngiltere'nin Chamberlain hükümeti tarafından 1930'lu yıllarda uyguladığı yatıştırma politikasının⁴ önemini ve devam edeceğini de ortaya koydu. Yine esasen Churchill'in verdiği bu mesaj kendinden sonra uygulanacak olan politikalar için bir temel oluşturarak başkanlıkları boyunca Reagan ve Thatcher arasında Sovyetler Birliği ile ilgili kurulacak olan ilişkinin yapısını da belirledi. Churchill, Amerika ile ilişkilerde çoğu zaman karşıtlık oluşacağını bildiği için de İngiltere-Amerika ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla özel bir ekibin kurulmasının gerekliliğini de düşünmekteydi.⁵

1 Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 68/2 (2013): 153. ; Valentina Reshetnikova, 1960'lardan Bu Yana Nükleer Silahsızlanma Alanında Yaşanan Gelişmeler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 15.

2 Bu konuşma II. Dünya Savaşı sonrası için bir kilometre taşı olarak görülmektedir. Bkz. Philip Evan-son, "Winston Churchill and The Sinews of Peace, 1946-1955", The Georgia Review 17/3 (FALL-1963), s. 232. ; <https://history.blog.gov.uk/2021/03/05/whats-the-context-winston-churchills-sinews-of-peace-speech-fulton-5-march-1946/> Erişim Tarihi: 05.03.2021 ; İngiltere ve ABD başkanlarının Fulton konuşmaları, Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmeler üzerine düşünceleri yansıtmaları bakımından önemlidir. Bkz. James Cooper, "From Reykjavik to Fulton: Reagan, Thatcher, and The Ending of The Cold War", Journal of Transatlantic Studies 14/4 (2016): 383-387.

3 Winston Churchill, "Sinews of Peace", 5 Mart 1946, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> Erişim Tarihi: 05.02.2021

4 İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'nı önmek amacıyla Nazi Almanyasına bazı tavizler vermesi olarak görülen politikadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ersin Embel, "Yatıştırma Politikası", Güvenlik Yazıları Serisi, No. 14, Eylül 2019. Doi: 10.13140/RG.2.2.21605.35040 ; Merve Özkan Borsa, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 54, Mart 2016, s. 87.

5 https://www.johndclare.net/cold_war7.htm Erişim Tarihi: 05.02.2021

İki ülke arasında “Sovyetler Birliği’ne karşı her zaman birlikte hareket etmek” şeklinde bir ilişki kurulmasının yanı sıra Reykjavik Zirvesi öncesi, sırası ve sonrasında ilişkilerin artmasının nedenlerinden birisi de Churchill’in daha öncesinde ortaya koyduğu bu tutumdur. Thatcher, ikili ilişkilerin artmasını desteklerken politikalarda değişime gidilerek daha da sağlamlaştırılması gerektiğini düşündü. Böylece İngiltere özellikle Soğuk Savaş sırasındaki zirvelerle iki kutuplu düzen içinde faaliyetlerde bulundu.⁶ Ayrıca Soğuk Savaş sırasında yaşanan birçok uluslararası gelişmede Amerika’nın en yakın müttefiki de İngiltere oldu.⁷

Bilindiği üzere Soğuk Savaş’ın bitmesine neden olan birçok gelişme bulunmaktadır. Bunlar arasında ABD-Sovyetler Birliği arasında yapılan zirveler ise özellikle incelenmesi gereken gelişmeler olmuştur. Bu çalışmada Soğuk Savaş’ın sonlanmasında bulunan birçok nedenin yanı sıra özellikle liderlerin Reykjavik Zirvesi boyunca ortaya koydukları tutumları, görüşleri ve fikirleri araştırılmaya çalışıldı. Reykjavik Zirvesi ve bu zirve sürecinde ABD-Sovyet ve İngiliz liderleri örneklem olarak belirlenerek yaşanan gelişmeler ortaya koyuldu. Kısacası çalışmada Reykjavik Zirvesi’nin ve zirve sürecinde liderlerin Soğuk Savaş’ın sonlanmasındaki etkileri değerlendirildi. Kaynak olarak genel literatürdeki araştırma eserlerin yanı sıra Thatcher Vakfı, The National Security Archive Reykjavik Dosyası ve çeşitli diğer web sitelerinden ulaşılan liderlerin ikili ilişkilerine ve zirve hakkındaki görüşmelerine ilişkin belgeler kullanıldı.

1. Liderlerin İkili İlişkileri Üzerine Değer

1.1. Reagan-Thatcher İlişkisi

Soğuk Savaş döneminde Reagan’ın Thatcher ile kurmaya çalıştığı

⁶ Gorbaçov ve Reagan ikilisinin yanında Thatcher’ın da Soğuk Savaş’ı sonlandıran isimler arasında görüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Bkz. Archie Brown, *The Human Factor*, Oxford University Press, USA, 2020. ; Ayrıca Soğuk Savaş sırasında dünya politikalarına İngiltere’nin katılımının sağlanmasında özellikle Thatcher-Gorbaçov ikilisinin etkileri olduğu bilinmektedir. Bkz. Archie Brown, “The Change to Engagement in Britain’s Cold War Policy: The Origins of The Thatcher-Gorbachev Relationship”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 10, No. 3, Summer 2008.

⁷ Bkz. Ömer Kurtbağ, *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi -Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 164.*

yakın ikili ilişkiler, Sovyetler Birliği karşısında bir birliktelik sağlanmaya çalışılması ve Amerika'nın gelecek dünyasında güçlü bir konumda olma hedefi, ABD'nin özellikle nükleer silahlar konusunda taviz vermemesinin nedenlerini de göstermektedir.⁸ “Reagan Doktrini” olarak tarihe geçen ABD'nin Sovyetler Birliği karşıtı tutumu, Amerika'nın iç işlerini düzenlemesinin yanı sıra üçüncü dünya ülkeleri karşısında uygulanacak olan Amerikan dış politikasını da belirledi. Bu doktrin genel anlamda küresel alanda özgürlüklerin yerleşmesinin ve komünizmin kesinlikle etkisiz hale getirilmesinin gerektiğini, Amerika'nın demokrasi için bir ülkeye müdahale etmesi gerekiyorsa o ülkenin Sovyetler Birliği ile silah alışveriş ilişkilerine bakılacağını savundu.⁹ İlginç olan bir durum ise her ne kadar karşıt konumda olsalar da komünist sistem karşıtlığı çerçevesinde dile getirilen bu görüşler daha sonraki yıllarda Soğuk Savaş'ın iki kutbundan birisi olan Sovyetler Birliği başkanı Gorbaçov tarafından da paylaşıldı.¹⁰

Reagan, Soğuk Savaş boyunca dünyanın silahsızlanması gerektiğini söyleyerek Sovyetler Birliği'ni sürekli şekilde hedef aldı.¹¹ 1982 yılında İngiltere parlamentosuna yaptığı bir konuşmasında komünizme karşı olduğunu net bir şekilde belirtti. Reagan'ın bu tutumunun nedeni ve dünyaya barışı getirmenin gerekliliği için “acil bir durum” tanımını yapması da ilgi çekicidir.¹²

Reagan ABD'nin dış politika hedefleri için SDI (Strategic Defence Initiative-Stratejik Savunma Girişimi) olarak bilinen silahsızlanma girişimine aktarılan bütçeyi artırdı. 1972 yılında kabul edilen

⁸ Ronald Reagan'ın nükleer silahlar ile ilgili düşünceleri üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Salman, Nükleer Silahlanmanın ABD Dış Politikasına Etkileri: Ronald Reagan Dönemi (1981-1989), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2012.

⁹ Reagan Doktrini hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Kurtbağ, a.g.t, s.168-186. ; Kerem Batır, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9/ 1, 2011, s. 121-122.

¹⁰ Mihail Gorbaçov, “The River of Time and The Imperative of Action”, 6 Mayıs 1992, <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-186/the-cold-wars-ground-zero-john-findley-green-foundation-lectureship/> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; <https://www.c-span.org/video/?25943-1/river-time-imperative-action> Erişim Tarihi: 05.02.2021

¹¹ Silahsızlanma konusunda tüm gelişmelere ve söylemlerine rağmen ABD dünyada silah satışına neden olduğu için de eleştirilmektedir. Bkz. Chris Tudda, *Cold War Summits A History From Potsdam to Malta*, Bloomsbury, UK, 2015, s. 161.

¹² Ronald Reagan, “The Evil Empire”, 8 Haziran 1982, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/evilemp.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021

ABM (Anti-Ballistic Missile Treaty-Anti Balistik Füze Sistemleri Anlaşması)'yi ihlal eden bir füze savunma sistemi kurmak istedi. Ancak tüm çabalarına rağmen Reagan'ın Sovyetler Birliği karşısında güçlenmek amacıyla uygulamaya çalıştığı bu girişimler kabul edilmedi.¹³

Amerika ile İngiltere arasında Soğuk Savaş döneminde yaşanan fikir ayrılıkları ise çoğunlukla SDI ve ABM nedeniyle yaşandı. Ancak 1985 yılında Reagan'ın “şeytan imparatorluğu”¹⁴ olarak tasvir ettiği Sovyetler Birliği liderliğine, Thatcher'ın “birlikte iş yapılabilir” bir adam olarak gördüğü Gorbaçov'un gelmesi ülkeler arasındaki tüm dengeleri değiştiren önemli bir gelişmedir.¹⁵ Bu bağlamda dış politika analizinde birey düzeyinde düşünülürse Thatcher'ın Gorbaçov'a karşı takındığı tutum İngiltere'nin Sovyetler Birliği üzerindeki dış politikasının analizi ve Amerika ilişkilerindeki gelişmeleri anlamak için de önemlidir.¹⁶ Reykjavik Zirvesi öncesi, sırası ve sonrasında, Thatcher'ın Reagan ve Gorbaçov ilişkilerine dahil olması sonucunda ise Amerika ile yaşanan fikir ayrılıkları daha da netlik kazandı. Bu durum Soğuk Savaş'ın bitişine kadar da devam etti.¹⁷

13 SDI ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Luigi L. Lazzari, *The Strategic Defense Initiative and The End of The Cold War*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, California, 2008.

14 Uluslararası ilişkilerde liderler çoğu zaman düşüncelerini açıklarken ve politik algıları oluştururken özellikle “şeytan” sözcüğünü kullanmışlardır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Dilman, “Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 5, S. 9, 2009, s. 147-166.

15 İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, Sovyetler Birliği Başkanı Gorbaçov ile yakın ilişkilerde bulunmuş ve de kendisinin gerçek ortak çalışabildiği tek Sovyetler Birliği lideri olduğunu söylemlerinde özellikle belirtmiştir. Bkz. Margaret Thatcher, *Demir Lady'nin Anıları Başbakanlık Yılları*, (Çev.: Gülden Şen), Sabah Kitapları, Medya Holding, İstanbul, 1994, s. 311-330. ; İngiltere'de komünizm karşıtlığıyla bilinen Thatcher'ın Gorbaçov ve yönetimine geçtiği Sovyetler Birliği ile ilgili düşüncelerinin oluşumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Brown, *a.g.m.* s. 3-47.

16 Dış politika analizinde kullanılan düzeylerden birey düzeyine göre liderler; davranış şekilleri, dürtü vb. bir çok kişilik özellikleriyle ele alınmakta ve yaşanan dış politik gelişmelerde bunların etkilerini olduğu düşünülmektedir. Bkz. Cansu Güleç, “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2018), s. 83. Doi: 10.31454/usb.419840

17 Thatcher'ın bu tutum ve tavrını Churchill'in II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler karşısındaki tutumları sonucunda dış politikada yaşanan değişimler şeklinde algılamak mümkündür. Örneğin birey düzeyinde iki liderin ortaklığına değinen ve liderleri “ihtiraslı”, “dış politikada esnek”, “tehditkâr davranmayan”, “efsanevi konuşmalara sahip” olarak gören çalışmalar mevcuttur. Bkz. Sadık Ünay, “Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *Ortadoğu Yıllığı 2006*, (Ed. Kemal İnat, Muhtin Ataman), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 438-446. ; Richard Toye, *The Roar of The Lion: The Untold Story of Churchill's World War II Speeches*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

1.2. Reagan-Gorbaçov İlişkisi

Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu, komünist sistem için değişim amaçlayan Glasnost ve Perestroyka politikaları sonucunda içişle-
rindeki gelişmeler çoğunlukla dışişlerinden daha önemli düzey-
de oldu. Ancak Soğuk Savaş'ın sonlanmasına kadar geçen süreçte
dışişleri politikalarında da reform gerektiren Reykjavik Zirvesi gibi
bir gelişme yaşandı.¹⁸ Bu nedenle gerçekleşen değişim Sovyetler
Birliği'nin dağılmaya başladığı 1989 yılında ilk olarak Doğu Avru-
pa'daki ülkelerin bağımsızlıklarını talep etmeye başlamalarına kadar
da devam etti. Bu bağlamda Gorbaçov, uluslararası arenada günde-
mi takip etmek ya da gündemi kendisi belirlemek yerine yaşanan
olaylara gündelik tepkiler vererek içişlerine yoğunlaştı denilebilir.
Glasnost ve Perestroyka politikalarının Sovyetler Birliği'nin dünya
politikalarındaki uygulamaları içinse "Yeni Düşünce" adı verilen
doktrinsel bir anlayış ortaya koyuldu.¹⁹

Gorbaçov, nükleer bir savaşın önlenmesi amacıyla tüm dünya dev-
letlerinin ortak şekilde insani değerler etrafında birleşmeleri gereki-
tiğini savundu. Bu doğrultuda Gorbaçov döneminde Afganistan'dan
askerlerin geri çekilmesi, ABD ile Orta Menzilli Nükleer Silahlar
Anlaşması, NATO ile Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
imzalanması gibi gelişmeler yaşandı.²⁰ Ayrıca Sovyetler Birliği'nde
Gorbaçov yönetiminde sistem karşıtı olan Sovyet toplumuna kendi-
sinden önce yönetime gelen isimlerin uyguladıkları şiddet kullanma

18 Bkz. Otto Pick, "How Serious is Gorbachev About Arms Control", *The World Today*, Vol. 43, No. 4, April 1987, s. 66-69. ; Soğuk Savaş'ın sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin etkileri hakkında bkz. Sidney D. Drell, George P. Shultz, *Implications of The Reykjavik Summit on Its Twentieth Anniversary*, Hoover Press, California, 2007). ; Ayrıca Reykjavik Zirvesi'nde Reagan-Gorbaçov ilişkisi üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Stephanie Freeman, *The Highest Stakes Poker Game Ever Played*": Ronald Reagan, Mikhail Gorbachev, and The Reykjavik Summit of 1986, Bitirme Tezi, Vanderbilt University, ABD, 2010. ; Buddy Wayne Howell, *The Rhetoric of Presidential Summit Diplomacy: Ronald Reagan and The U.S.-Soviet Summits, 1985-1988*, Doktora Tezi, Texas A&M University, ABD, 2006, s. 134-188. ; Jonathan Hunt, David Reynolds, "Geneva, Reykjavik, Washington, and Moscow, 1985-1988", *Transcending The Cold War: Summits, Statecraft, and The Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970-1990*, (Ed. Kristina Spohr; David Reynolds), Oxford University Press, Oxford, 2016, s. 151-179. Doi:10.1093/acprof:oso/9780198727507.003.0007

19 Gorbaçov'un "Yeni Düşünce" politikası hakkında geniş çaplı birçok araştırma bulunmakla birlikte genel bir değerlendirme için bkz. Geoffrey Howe, "Soviet Foreign Policy Under Gorbachev", *The World Today*, Vol. 45, No. 3, Mart 1989, s. 41-44. ; "Gorbachev and New Thinking in Soviet Foreign Policy, 1987-88", <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/rd/108225.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021.

20 Mesut Hakkı Çasın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Yayınları, Ankara, 2015, s. 358.

yolu pek fazla seçilmedi. Bu sebeple Gorbaçov dünyada şiddetsizlik politikası uygulayan ılımlı bir kişilik olarak tanındı. Gorbaçov dış işleri yönetiminden sorumlu olarak, Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze; danışman Cherniaev; KPMK Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanı Anatoly Dobrynin; aynı daire gözetmeni Aleksandr Yakovlev ve Sosyalist Ülkeler Dairesi Başkanı Vadim Medvedev'den oluşan bir ekip oluşturdu. Gorbaçov yönetiminin dışişlerinden sorumlu olan bu ekip dönemin iki kutuplu dünyasında özellikle Soğuk Savaş'ın iki gücünden birisi olan ABD'ye karşı imtiyazlı bir dış politika sergiledi.²¹

Sovyet uzmanlarının sürekli olarak dile getirdiği ülke içinde emperyalist ülkelerin faaliyetleri olduğu uyarılarına rağmen Gorbaçov uluslararası gelişmelerde Reagan ile stratejik bir ortak haline geldi. Aynı şekilde ABD'de Sovyetler Birliği karşıtı gerilimler oluşsa da Reagan Sovyetler Birliği'nde bir değişim yaşandığı düşüncesine sahipti.²² Çünkü Gorbaçov yönetimi uluslararası ilişkilerde var olan ABD ile uzlaşma karşıtı eski Sovyet doktrinlerinden vazgeçerek karşılıklı bağımlılık ilkesini savundu. Uluslararası politika, Glasnost ve Perestroyka ile başlayan değişim sürecinde güdümlü bir yapı ve mücadele alanı olmaktan çok iş birliğinin sağlanacağı bir alan olarak görüldü. Bu amaçla gerçekleştirilen ilk hareket ise silahsızlanma anlaşmaları oldu. Ayrıca Gorbaçov ve Reagan'ın katılımıyla ilk olarak 1985 yılında Cenevre ardından sırasıyla 1986 yılında Reykjavik, 1987 yılında Washington ve 1988 yılında Moskova Zirvesi gibi toplantılar gerçekleştirildi.²³

Reykjavik Zirvesi ile nükleer alanda silahsızlanma anlaşması amaç-

²¹ Gorbaçov döneminde Sovyet dış politikasında yaşanan değişimin nedenleri hakkında bkz. *George W. Breslauer, Gorbachev and Yeltsin as Leaders, Cambridge University Press, New York, 2002, s. 70-78.*

²² Ronald Reagan'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasında ve yaşanan değişimde oynadığı roller hakkında bkz. *Andrew E. Busch, "Ronald Reagan and The Defeat of The Soviet Empire", Presidential Studies Quarterly, Vol. 27, No. 3, Summer 1997, s. 451-466.*

²³ Bahsedilen tüm zirveler boyunca Gorbaçov ile Reagan arasında yaşanan ikili ilişkiler ve söylemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Svetlana Savranskaya, Thomas Blanton, The Last Superpower Summits Gorbachev, Reagan and Bush. Conversations that Ended The Cold War, Central European University Press, Budapest, 2016, s. 1-451.* ; Burada belirtmek gerekir ki Reagan, Cenevre Zirvesi'nin ardından Reykjavik'te yapılacak olan zirve öncesi yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Sovyetler Birliği ile yapılan zirvelerdeki ikili ilişkilerin olumlu olduğunu söylemektedir. Bkz. *Ronald Reagan, "Radio Address to The Nation on The Meeting With Soviet General Secretary Gorbachev in Reykjavik, Iceland", 4 Ekim 1986, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/radio-address-the-nation-the-meeting-with-soviet-general-secretary-gorbachev-reykjavik> Erişim Tarihi: 05.02.2021*

landı.²⁴ Ancak bu silahsızlanma durumu sadece araştırma düzeyine indirgenme olarak görüldüğü için anlaşma sağlanamadı. Buna rağmen Reagan ve Gorbaçov arasında kurulan yakın ikili ilişkilerde ise değişim yaşanmadı. Washington Zirvesi sonucunda Sovyet SS-20, Amerikan savaş gemileri, Pershing füzeleri gibi nükleer silahların tamamen kaldırılması fikirleri de karşılıklı olarak kabul edilince iki ülke arasında gerçekleşmesi istenen anlaşma girişimlerinin durumu da değişti. Özellikle Reagan'ın kesin olarak istediği sıfır nükleer uygulaması her iki tarafça kabul edildi. Ardından Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilme kararı iki lider arasındaki olumlu bakışı pekiştirdi. Elbette iki lider arasındaki olumlu yaklaşma tüm dünyanın da dikkatini çekti.²⁵

2. Reykjavik Zirvesi Üzerine Değerlendirme

2.1.Reykjavik Zirvesi Öncesine Kısa Bir Bakış

Gorbaçov ve Reagan, 1985 yılında ikili ilişkiler kurmak amacıyla ilk olarak Cenevre Zirvesi'nde bir araya geldi.²⁶ Burada iki başkan özellikle SDI konusunu konuşarak karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak için ilk şansı yakaladı ve ikili ilişkilerde önemli bir adım da atılmış oldu. Silahsızlanma konusunda toplanan zirve başarısızlıkla sonuçlansa da her iki taraf yakın bir tarihte Washington ve Moskova'da tekrar bir araya gelecekleri bir toplantı sözünü de verdi.²⁷ İngiltere, Reagan ve Gorbaçov arasındaki görüşmenin Sovyetler Birliği ile Amerika arasında iyi ilişkiler kurulmasına neden olması üzerine Reagan yönetimiyle daha yakın temas kurmak istedi.

24 James E. Goodby, "LOOKING BACK: The 1986 Reykjavik Summit", <https://www.armscontrol.org/act/2006-09/looking-back-1986-reykjavik-summit> Erişim Tarihi: 09.02.2021 ; Paul F. Walker, Jonathan R. Hunt, "The Legacy of Reykjavik and The Future of Nuclear Disarmament", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 67 (6), 2011, s. 63. Doi: 10.1177/0096340211426507

25 Soğuk Savaş döneminde Reagan-Gorbaçov ikilisinin ilişkileri üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Mark Wayda, *A Journey of A Thousand Miles: Gorbachev's First Tentative Steps Toward The New World Order*, Doktora Tezi, The Ohio State University, Ohio, 1997, s. 149-376. ; Jack F. Matlock, *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended*, Random House, New York, 2004. ; Onur İşçi, "Cold War Triumphalism and The Reagan Factor", *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, C. 20, S. 3, 2015, s. 103. ; B. Wayne Howell, "Reagan and Reykjavik: Arms Control, SDI, and The Argument from Human Rights", *Rhetoric and Public Affairs*, Vol. 11, No. 3, Fall 2008.

26 Julia Sabirzyanova, *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya Nükleer İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 30.

27 Sibel Kavuncu, "Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, s. 129-132.

Bu nedenle Thatcher, ABD Dışişleri Bakanlığı'na Reykjavik Zirvesi öncesinde Reagan'la görüşmek istediğini bildirdi.²⁸

Reagan, Thatcher'ın Amerikan-Sovyet ilişkileriyle ilgili sahip olduğu şüphelerini azaltmak ve INF gelişmelerinden haberdar etmek amacıyla düşüncelerini bildirerek gelecekteki planları hakkında bilgiler verdi.²⁹ Gorbaçov ise Amerikan-Sovyet ilişkilerinin pratikte liderlerin kendi aralarında gerçekleşen görüşmeler olduğunu ve liderler düzeyinde ikili müzakerelerin nükleer konusunda somut adımlara neden olacağını savundu. Bununla birlikte Thatcher'ın şüpheleriyle oluşan tutumlarının Sovyet-Amerikan Zirvesi amacıyla gerçekleştirilen girişimleri daha da artıracığını düşündü.³⁰ Ayrıca Thatcher'ın İngiliz-Amerikan ilişkilerinde Reagan'la kurduğu yapıcı iletişiminden yararlandı ve kendi lehine kullandı. Reagan ise Thatcher'a Gorbaçov ile yapacağı toplantının gerekçesini anlattı. Gorbaçov'un toplantı isteğinin kesinlikle Reykjavik Zirvesi'nin yerini almayacağını ve sadece karşılıklı ikili ilişkiler için somut hazırlıklar yapmak amaçlı olduğunu söyledi. Thatcher'a alınan kararlar hakkında danışmanlık düzeyinde görüş bildireceğini ve Amerika-Sovyetler Birliği ilişkilerinde bu toplantıyla birlikte gerçek bir ilerleme yaşanacağına inandığını söyledi.³¹ Kısacası Reagan yönetimi İngiltere-Amerika ilişkilerinde yeni bir iş birliği güvencesi sundu. Bu doğrultuda ikili ilişkiler ve zirve görüşmeleriyle ilgili ilk olarak ABD Dışişleri Bakanı George Shultz İngiliz mevkidaşı Sir Geoffrey Howe'a kendisinin görevlendirildiğini bildirdi.³² Görüldüğü üzere bu girişimlerle daha önceleri Churchill'in bahsettiği ikili ilişkilerdeki özel ekip kurulması düşüncesi de danışmanlar düzeyinde uygulamaya konulmuş oldu.

28 *Cold War: USE London to State Department ("Thatcher desire to see the President before any summit with Gorbachev")*, 23 Temmuz 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143811> Erişim Tarihi: 05.02.2021

29 "Critique of PM Thatcher's 11 Feb Letter", 11 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131908-Documents-12-Critique-of-PM-Thatcher-s-11-Feb> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; "OWL 23: Summarizing the INF options and OWL 22: INF Options after Consultations", 19 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131910-Documents-14-OWL-23-Summarizing-the-INF-options> Erişim Tarihi: 05.02.2021

30 *Cold War: Gorbachev message to MT (proposed US-USSR summit)*, 30 Eylül 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143845> Erişim Tarihi: 05.02.2021

31 *Cold War: Reagan message to MT (US-USSR to hold summit in Reykjavik)*, 30 Eylül 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143847> Erişim Tarihi: 05.02.2021

32 *Cold War: Shultz message to Howe (announcement of US-USSR summit in Reykjavik)*, 30 Eylül 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143849> Erişim Tarihi: 05.02.2021

İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Antony Acland, FCO (Foreign and Commonwealth Office- Dış İşleri Ofisi)'ya verdiği raporda Reykjavik Zirvesi'nin dış politikada herhangi bir değişime neden olmayacağını söyledi.³³ Moskova Büyükelçiliği ise Gorbaçov'un Reykjavik Zirvesi'nin toplanması için ABD'ye önerdiği toplantının kendi politikaları açısından bir engel teşkil edip etmeyeceğini sor-du.³⁴ Zirvenin Sovyetler Birliği iç politikasında yapacağı etkiler ise Gorbaçov'un en önemli gündemi haline geldi. Ayrıca Reykjavik'te ABD ile Sovyetler Birliği genelkurmay başkanları düzeyinde askeri konular da tartışıldı³⁵. Aslında tüm bu gelişmeler nedeniyle Thatcher'ın Reykjavik toplantısı hakkında Gorbaçov'a birlikte iş yapabileceği bir isim olarak daha çok destek vermesi de gerekti.³⁶

Reagan yönetimi ise Reykjavik'teki bu toplantıda Gorbaçov'a taviz vermedi.³⁷ ABD Dış İşleri Bakanı Shultz Reagan'a, atılan adımların doğru olduğunu, toplantının nihai hedefinin bir zirvenin yapılmasına ortam hazırlamak olduğunu, silahların kontrolü ve insan hakları konusunda ise bir girişimde bulunulmayacağını söyledi.³⁸ Sonuçta Reagan ve Thatcher, Reykjavik öncesi düzenlenecek toplantının Gorbaçov ile verimli görüşmeler yapmak için bir gereklilik olduğu konusunda anlaştılar. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Thatcher ve dönemin tüm NATO müttefikleri Reagan'a pek fazla güvenmemiştir. Örneğin Fransız hükümeti iki süper gücün Avrupa üzerinde kendilerinden habersiz şekilde anlaşmalar yapacağından korktu.³⁹ Bu sebeple INF (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty -Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması) konusunda Amerikalıların lobi faa-

33 Cold War: UKE Washington telegram to FCO ("US/Soviet relations"), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143850> Erişim Tarihi: 05.02.2021

34 Cold War: UKE Moscow telegram to FCO ("US/Soviet relations: preparatory summit"), 1 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143925> Erişim Tarihi: 05.02.2021

35 "Soviet-American High-Level Meeting, Reykjavik, 11-12 October 1986, Record of Conversations in The Working Group on Military Issues", 20 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119205> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document17.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

36 Cold War: MT message to Gorbachev (proposed US-USSR summit), 3 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143846> Erişim Tarihi: 05.02.2021

37 Archie Brown, *The Human Factor*, Oxford University Press, USA, 2020, s. 96.

38 <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document04.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

39 Reykjavik Zirvesi ve Avrupa güvenliği konusunda bkz. David S. Yost, "The Reykjavik Summit and European Security", *SAIS Review*, Vol. 7, No. 2, Summer-Fall 1987. Doi: 10.1353/sais.1987.0026

liyetlerinden dolayı İngilizler ile yakın temasta kalmayı istediler.⁴⁰ ABD ise tüm bu fikir ayrılıklarını yok etmek için zirvenin tarihi ve anlaşmalar hakkında Reykjavik'teki toplantının esasen bir ön test olduğunu, ancak bunu güvence altına almak için de silah kontrol bedeli ödenmesine isteksiz olduğunu söyledi.⁴¹

Gorbaçov ise zirvenin zorlu geçeceğini düşünerek Reagan ile yakınlaşma yollarını aramak istedi.⁴² Amerika'da yapılacak seçimler ve dünyanın gözünün de yapıcı taleplerde olması nedeniyle Reagan'ın barışçıl bir tutum sergilemesi gerektiğini söyledi.⁴³ Thatcher ise Reagan'ın test yasağını ve barışçıl nükleer çalışmaları kabul edeceğini düşündü. INF'nin silah azaltma konusunda gerçekleşebilecek bir anlaşma için en iyi seçenek olduğunu öne sürdü. Ancak yukarıda bahsedilen İngiliz ve Fransız endişeleri doğrultusunda Sovyetler Birliği'nin kesinlikle istekli davranmasının kendileri için de bir ön koşul olduğunu söyledi. SDI ve ABM'nin müzakerelerde bir gerginlik kaynağı olabileceğini düşünen Thatcher ise Reagan'a Ruslara karşı gelmemesini ve aynı zamanda ABM'de değişiklik yapma hakkına sahip olmayı istemesini önerdi. Thatcher, Reagan'ın Afganistan gibi insan haklarını ilgilendiren bölgesel meseleleri ele alacağını düşündüğünü ve kendilerine tamamen güvendiklerini söyledi.⁴⁴ Reagan ise aynı niyetle hareket ettiğini ve zaten yaklaşan zirvede herhangi bir anlaşma olmamasının da iyi bir durum olacağını, ayrıca anlaşmalar konusunda daha fazla ilerleme sağlamak için de bir Batı birlikteliğinin gerektiğini söyledi.⁴⁵

2.2. Reykjavik Zirvesi'nde Yaşananlar

Cenevre Zirvesi'nden sonra yapılacak bir zirvenin toplanması amacıyla ABD-Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmanın üzerinde

⁴⁰ Cold War: UKE Paris telegram to FCO ("Reykjavik summit: French reactions"), 3 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143886> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴¹ Cold War: UKE Washington telegram to FCO ("Prospects for Reykjavik"), 4 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/144033> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴² <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document05.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴³ <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document08.pdf> Erişim Tarihi: 05.01.2021

⁴⁴ Cold War: MT message to Reagan (eve of Reykjavik summit), 6 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143852> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴⁵ Cold War: Reagan message to MT (eve of Reykjavik summit), 8 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143851> Erişim Tarihi: 05.02.2021

bir önkoşul olmamasının silahların kontrolünü sağlayacağı da düşünülmekteydi. Ülkeler arasında bir anlaşmazlığa sebep olan bu durum sebebiyle Sovyetler Birliği'nin ABD karşısında izlediği politikalarda değişim yaşandı.⁴⁶ Reykjavik öncesinde silah kontrolü konusunda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştı. Bu sebeple Gorbaçov Avrupa'daki orta menzilli nükleer kuvvetler üzerinde yaşanan sorunların da ortadan kaldırılmasını istediği iki aşamalı bir zirve önerisinde bulundu.⁴⁷

Reagan ile Gorbaçov'un Soğuk Savaş üzerine uluslararası arena da bir toplantı yapmaları münasebetiyle önem kazanan Reykjavik Zirvesi, 10-12 Ekim 1986 tarihleri arasında iki aşamalı olarak gerçekleşti.⁴⁸ Zirvede özellikle Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünyanın bir diğer gündem maddesi olan nükleer silahlar konusu görüşüldü.⁴⁹ İzlanda'nın Reykjavik şehrinde meşhur Hofdi House'da iki gün süren toplantılara çeşitli zamanlarda yer değiştirerek şu isimler katıldı: Amerikan tarafında ABD Başkanı Reagan, Dışişleri Bakanı George Shultz, Sovyet İşleri Dairesi Başkanı Mark R. Parrris, Ulusal Güvenlik Konseyi Sovyet Uzmanı ve Büyükelçi Jack F. Matlock, Avrupa İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Thomas W. Simons Jr, Tercümanlar Dimitry Zarechnak; Peter Van Afanassenko ve William Hopkins, Sovyet tarafında da Başkan Mihail Gorbachev, Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Tercümanlar G. Tarasenko, Nikolai Uspensky ve Pavel Palashchenko.⁵⁰

46 Thomas W. Simons Jr., *The End of The Cold War?*, St. Martin's Press, New York, 1990, s. 79.

47 John Lewis Gaddis, *Russia, The Soviet Union and The United States*, McGraw-Hill, New York, 1990, s. 333.

48 Reykjavik Zirvesi ile ilgili kronolojik süreci ve görüşme programlarını görmek için bkz. "The Reykjavik File", <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/index.htm> Erişim Tarihi: 03.01.2021 ; <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document20.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021; <https://www.reaganlibrary.gov/public/2021-01/40-351-189389793-057-019-2018.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021; Amy Joy Nelson, *Improving The Efficacy of Arms Control: From Risk Reduction to Uncertainty Management*, Doktora Tezi, Graduate Division of The University of California, Berkeley, 2013, s. 139-140.

49 İki kutuplu dünyada nükleer güç her zaman ön planda olan konu oldu. Bkz. A. Semin Gözaydın, *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 143. ; Bununla birlikte nükleer güç dengeleri ve ülkeler arasında oluşan caydırıcılığın III. Dünya Savaşı'nın çıkışını engellediği de düşünülmektedir. Bkz. Muharrem Gürkaynak, "Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak-Temmuz 2005, s. 10.

50Bkz. <https://www.margarethatcher.org/archive/us-reagan> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Bernard Gwertzman, "Washington Talk; Keeping Track of What is Said at The Summit", *The New York Times*, (30 Ekim 1986).

Bu zirve, Thatcher'ın etkisinin azalacağı düşüncesi ve Gorbaçov'un Reagan ile birebir görüşmek istemesi sebebiyle özellikle Reykjavik'te gerçekleştirildi.⁵¹ Reagan, Gorbaçov'dan on yıl içinde tüm nükleer silahların kaldırılmasını istedi. Gorbaçov ise bu talebe ılımlı yaklaştı ancak yine de araştırma amaçlı nükleer laboratuvarların kullanımının devam etmesinde ısrarcı oldu.⁵² Gorbaçov danışmanı Chernyaev'e toplantı hakkında umutsuzluğa düşmemeleri gerektiğini ve anlaşmanın mümkün olan bir girişim olduğunun herkes tarafından görüldüğünü, sonuca daha da yaklaştıklarını söyledi.⁵³ Ayrıca Reykjavik Zirvesi'nin bazı liderlere kendini tanıtmaya fırsatı verdiğini düşünerek Stratejik Silah Kontrolü Baş Müzakerecisi Victor Karpov'un da zirveye katılımının sağlanmasını istedi. İngiliz bakan Powell ise Thatcher'ın mutlaka Karpov'u kabul etmesi gerektiğini ve hükümet yetkilileriyle görüşmesini söyledi. Ayrıca Reagan yönetimine de aynı fırsatın verilmesi gerektiğini belirtti. Shultz ve Powell arasında ziyaret planlarının ayarlanması için bir fikir birlikteliği oluştu.⁵⁴

Powell, INF için geçici bir çözüm sağlanabileceği, Asya'da 100 tane orta menzilli füzenin kalacağı, Avrupa'da ise sıfırlanacağı, ABD için de 100 tane sınırının olacağı ve kısa menzilli sistemler için müzakerelere geçilebileceği üzerinde anlaşıldığını söyledi.⁵⁵ İngiltere olarak Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere savunma sistemlerinin devamının kesinlikle tavizsiz şekilde sağlanacağını istediklerini belirtti.⁵⁶ Böylece Reykjavik Zirvesi sonrasında yapılacak bir zirvenin ön toplantısından çok kendi başına önemli bir zirve haline geldi. Reagan ve Gorbaçov arasında en üst düzeyde diyalog sağlandı. Kısacası 1985 yılında Cenevre ile başlayan Sovyet-Amerikan ikili

51 <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitalibrary/snof/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-018/40-351-7452064-018-005-2018.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

52 "Zirvede Sonuç Yok", *Milliyet*, (13.10.1986), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Dm2sg1aqQ5l_x2F_eJCw31akmQ_x3D_x3D Erişim Tarihi: 09.05.2021

53 <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document19.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Chernyaev'in günlükleri için bkz. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB192/index.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021

54 *Cold War: Charles Powell minute for MT ("US Soviet summit")*, 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143838> Erişim Tarihi: 05.02.2021

55 *Cold War: Charles Powell minute ("Reykjavik meeting")*, 12 Ekim 1986, <https://www.margarett-hatcher.org/document/143832> Erişim Tarihi: 05.02.2021

56 *Cold War: Charles Powell minute ("US-Soviet meeting in Reykjavik")*, 12 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143837> Erişim Tarihi: 05.02.2021

ilişkilerindeki artış Reykjavik Zirvesi ile devam etti.⁵⁷

Moskova, Reykjavik Zirvesi'nin ilk toplantısının ardından Gorbaçov'un SDI konusunda bir sınırlandırma istemediğini söyledi. Sovyet sözcüleri Gorbaçov'un sınırlandırmak istediği araştırmaların arazide somut şekilde gerçekleştirilmesine gerek olmayan laboratuvar araştırmaları olduğunu belirttiler. Gorbaçov, 14 Ekim'deki bir röportajında Reagan'ın 10 yıl boyunca 1972 yılında imzalanan ABM anlaşmasına uyduğunu söyleyerek anti-balistik füze savunma sistemlerinin laboratuvar ortamında yapılmasının da yasaklanmasını eleştirdi. İlk zirvenin karşılıklı olarak iyi niyetli tutumlardan ibaret geçtiğini ve iki tarafın da istekleri konusunda hayal kırıklığı yaşadığını söyledi.⁵⁸ Bu sebeple Gorbaçov, Reykjavik Zirvesi'nin ikinci toplantısına yıldız savaşlarının sona erdirilmesi hedefiyle katıldı. Ancak Reagan'ın kesin ve net olan olumsuz tavrı değişmedi.⁵⁹

Böylece Reykjavik Zirvesi tarafların sadece nükleer silahlar ile uzay savunma bölgesini azaltma konusunda kararlar alabildikleri bir girişim oldu.⁶⁰ Sonuç olarak her iki lider de 5 yıl içinde nükleer kuvvetlerde %50 azalma sağlanmasında anlaştılar. 10 yıllık bir süre için ve daha fazla oranda azalma sağlanmasıyla ilgili de tartışmalar yaşandı. Ayrıca Reykjavik'ten sonra gerçekleşen ilk zirve olan Washington ve sonrasındaki Moskova Zirvesi'nde, uzay savunma bölgesiyle ilgili düzenlemelerin görüşülmesinin gündeme gelmesi de sağlanmış oldu.⁶¹ Bununla birlikte Gorbaçov'un Reykjavik'te verdiği tavizler sonucunda SDI üzerindeki anlaşmazlık ortamından çıkılması sağlandı. Müzakereler daha da canlandı ve yakın ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu nedenle uzun süredir ülkede değişim yaşandığını ispat etmeye çalışan Sovyetler Birliği barış davetinde bulunarak tüm dünya ülkelerine SDI konusunda kendisinin çekince-

57 Beth A. Fischer, "US Foreign Policy Under Reagan and Bush", *The Cambridge History of The Cold War*, (Ed. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad), Cambridge University Press, UK, 2010, s. 275.

58 Gaddis, a.g.e., s. 333.

59 William G. Hyland, *The Cold War is Over*, Time Books, New York, 1990, s.187-188.

60 "Text of The Press Conference Given by The General Secretary of The Central Committee of The Communist Party of the USSR", 14 Ekim 1986, <https://undocs.org/en/AJ/41/709> Erişim Tarihi: 05.02.2021

61 John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History*, The Penguin Press, New York, 2005, s. 139.

lerinin olmadığını, sadece nükleer savaş konusunda karşıt bir duruş sergilediğini ve Washington'un girişimlerde geç kaldığını söyleyerek tüm olumlu girişimleri ABD'nin tükettiğini göstermeye çalıştı. Esasen Gorbaçov Reykjavik'teki ılımlı tutumu nedeniyle ABD'nin stratejik savunma taleplerini engellemiş oldu.⁶² Orta menzilli füze-ler konusundaki tavizlerini de bu sebeple verdi. Verdiği imtiyazları SDI üstünde bir anlaşma yapılmasının şartı olarak sundu ve Reagan'ın katı tavrını başarısızlığa uğrattı. Anlaşma yapılmasını ABD'nin füze savunma sistemleri konusundaki fikirlerinin engellediğinin dünya tarafından düşünülmesini de sağladı.⁶³ ABD ile Sovyetler Birliği'nin INF üzerindeki düşüncelerindeki farklılıklar ise önemli ölçüde azalmış oldu. Sonuçta Sovyetler Birliği, ABD ile Reykjavik'te gerçekleşen tüm görüşmelerde barış isteyen tarafta yer almayı başardı.⁶⁴ Gorbaçov Reykjavik Zirvesi'ni anlaşmalar gerçekleşmemesine rağmen başarı olarak gördü.⁶⁵ Aslında Sovyetler Birliği bu tutum sonucunda tüm dünya ülkelerine nükleer silahsızlanma konusunda gerçekleştirilecek bir anlaşmanın somut ve kesin adımlar sonucunda sağlanabileceğini de göstermiş oldu. Gorbaçov'a göre ABD Reykjavik Zirvesi'ne hazırlıksız bir şekilde geldi ve tartışma yaşanmasına da kasten sunduğu yanlış beyanlarla neden oldu. ABD-Sovyetler Birliği ilişkilerinde tarihi bir dönüm noktası yakalanmışken kendilerinin ABD tarafından reddedildiğini söyledi ve Reagan'ı yapıcı bir tavır ortaya koymadığı konusunda eleştirdi.⁶⁶

Zirvenin ikinci toplantısında ise nükleer konusunda tarihi bir dönüm noktası yaşandı. Gorbaçov'un nükleer silahsızlanma konusunda görevlendirdiği Sovyet delegasyonu 15 Ocak'ta Sovyetler Birliği ve ABD'nin sahip oldukları orta menzilli füzelerin tamamen kaldırılması çağrısı yaptı. Ancak Avrupa ve Asya'daki nükleer testlerin sınırlandırılması konusunda müzakereler başlatmak için de yapılan bu çağrı karşılıksız kaldı ve nükleer silahsızlanma konusunda

⁶² Bkz. Milan Svec, "Removing Gorbachev's Edge", *Foreign Policy*, No. 69, Winter 1987-88, s. 148-165. Doi: 10.2307/1148593 ; F. Stephen Larrabee, Allen Lynch, "Gorbachev: The Road to Reykjavik", *Foreign Policy*, No. 65, Winter 1986- 87, s. 3-28. Doi: 10.2307/1148834

⁶³ Larrabee ve Lynch, a.g.m, s. 25.

⁶⁴ <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document19.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁶⁵ <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document21.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁶⁶ Karl W. Ryavec, *United States-Soviet Relations*, Longman Inc., London, 1989, s. 283.

tarihi bir fırsat kaçırdı.⁶⁷ Bu bağlamda Gorbaçov, Amerika'nın Reykjavik'te gerçekleştirilen zirve boyunca sürekli şekilde kaba ve düşmanca tavırlar sergilediğini de düşünmektedir.⁶⁸

2.3. Zirve Sonrasına Kısa Bir Bakış

Reykjavik sonrası oluşan fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmak için ilk olarak Reagan yönetimi girişimde bulundu. Shultz, NATO yetkililerine gelişmelerin başarısızlık olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve Reykjavik Zirvesi ile ABD'nin nükleer silahsızlanma üzerinde yoğunlaşacağını söyledi. Müttefiklerden Reagan ve silahsızlanma konusunun geleceği ile ilgili endişe içinde bulunmamalarını da istedi.⁶⁹ Bu söylemleriyle SDI'nin nükleer silahsızlanmanın sağlandığı bir dünya oluşumunda etkili olacağına inanılması gerektiğindeki ısrarlı tutumuna da devam etmiş oldu.⁷⁰

İngiliz yönetimi ise Reagan konusunda inisiyatif alınması için bir girişimde bulundu. Powell, Thatcher'a 13 Ekim'de Reagan'la bir görüşme yapması gerektiğini söyledi. Ancak özel şartlar belirlenmesinin istenmesi üzerine bu görüşmede gecikme yaşandı. Yine de Thatcher, Reagan ile toplantı yapmak ve nükleer silahsızlanma konusunda da kendi şartlarının uygulamaya geçmesini sağlamak için kulis yapmaya devam etti.⁷¹ Bu bağlamda 13 Ekim'de gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde Reagan'ın haklılığına vurgu yapmaktadır. Gorbaçov'un ise Avrupa'yı kasıp kavuracağını ve Batı dünyasını Amerika'dan ayırmaya çalıştığını söyleyerek Reagan'ın silahsızlanma konusundaki tutumunu kendi fikirl-

67 Gorbaçov'un barış ve nükleer silahsızlanma ile ilgili girişimlerini anlattığı açıklaması için bkz. *Rashda Anwer*, "Gorbachev's Peace Initiatives", *Pakistan Horizon*, Vol. 40, No. 3, 1987, s. 71-74.

68 "Meeting Minutes of The Politburo of The CC CPSU, Regarding The Aftermath of The Reykjavik US-Soviet Summit", 22 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115984> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document27.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

69 *Cold War: UKDEL NATO telegram to FCO ("Reykjavik summit: NAC briefing by Shultz")*, 12 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143862> Erişim Tarihi: 05.02.2021

70 *Cold War: No.10 record of conversation (MT-Reagan phone call)*, 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143839> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; *Cold War: UKE Washington telegram to FCO ("President Reagan's television address")*, 14 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/144036> Erişim Tarihi: 05.02.2021

71 *Cold War: Cobb memo for Poindexter ("Presidential phone call to PM Thatcher")*, 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143817> Erişim Tarihi: 05.02.2021

eriyle şekillendirmeye çalıştı.⁷² Burada belirtmek gerekir ki zirveler boyunca yaşanan gelişmelerin İngiltere yönetimindeki değerlendirmesinin görülebileceği kayıtlar olduğu için bu telefon görüşmeleri de oldukça önemlidir. Çünkü telefon konuşmalarına bakıldığında Thatcher'ın Reagan'a sürekli olarak belirttiği endişelerinin karşılık bulmadığını söylediği görülmektedir. Thatcher anılarında Reagan'la yapılan toplantılar öncesinde mutlaka Gorbaçov'un görüşlerini aldığını ve örneğin Afganistan konusunda da bunları özellikle kullandığını söylemektedir.⁷³

Sonuç

Bu çalışmanın sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır. Birincisi Avrupa ve NATO çevreleri Soğuk Savaş'ın bitiş sürecinde nükleer silahlarla ilgili Batı Avrupa'nın çıkarlarının feda edildiği bir anlaşmaya varılmasından endişelendi. Bu bağlamda Gorbaçov ve Reagan arasında gerçekleşen Reykjavik Zirvesi, Batı Avrupa'nın şüphelerini artıran gelişme olmuştur. Bu sebeple Thatcher Moskova'ya, Sovyet halkı üzerinde büyük bir etki yapan, her yerde sıcak karşılandığı bir ziyaret gerçekleştirdi. Batılı bir hükümetin en uzun süre görev yapan başbakanı olması ve Sovyet-Amerikan ilişkilerinde İngiltere'nin sahip olduğu önemden dolayı da Gorbaçov dokuz saatini onunla geçirdi. Sovyetler Birliği ise ziyaret öncesinde; sırasında ve sonrasında, Thatcher'ın nükleer silahların Avrupa'da barışı korumaya yardımcı olduğu görüşünü eleştirdi.

İkincisi ise Reykjavik Zirvesi öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler tüm bu ülkeler ve liderler arasında bir yakınlaşmayı sağladı denilebilir. Churchill'in iktidarı döneminde “özel bir ekip kurulmasının gerekliliği” olarak tanımladığı İngiliz-Amerikan ilişkilerindeki düşüncesinin bahsedilen liderler döneminde sürdürülmesi de bu durumu göstermekte ve Churchill'in düşüncesinin kısmen uygulandığı görülmektedir. Reykjavik Zirvesi

72 Cold War: White House record of conversation (Reagan-MT), 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143809> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Thatcher sonraki yıllarda Reagan'a Gorbaçov'un Batı'nın tehlikeli bir rakibi olduğu ve de dikkatli olması konusunda uyarılarda da bulundu. Bu bağlamda Gorbaçov'a özellikle uygulamaya çalıştığı reformlar konusunda destek verdiğini söylemektedir. Bkz. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB544-The-Gorbachev-File-85th-Birthday/1987-04-01%20Thatcher%27s%20View%20of%20Gorbachev.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

73 *Thatcher, a.g.e., s. 504.*

sırasında ABD-Sovyetler Birliği arasında ortaya çıkan yakınlaşma, Thatcher'ın Sovyet lideri Gorbaçov karşısında Reagan ile bir birlik-telik sağlamasına neden oldu.

Tüm bunlarla birlikte üçüncü olarak liderlerin Reykjavik Zirvesi öncesi, sırası ve sonrasındaki tutumları nükleer silahsızlanma konusunda gelişmelerin hızlanmasını da sağlamıştır. Ayrıca Gorbaçov ve Reagan ikilisi de çoğunlukla Thatcher'ın arabulucu tavrıyla ilişkilerde bulundu. Sonuç olarak Reykjavik Zirvesi'nin hazırlık, toplanması ve sonrası aşamalarındaki gelişmeler sonucunda ülkeler ve liderler arasında yaşanan yakınlaşma ile Soğuk Savaş'ın bitişi de hızlandı.

Kaynakça

Anwer, R., “Gorbachev’s Peace Initiatives”, *Pakistan Horizon*, Vol. 40, No. 3, 1987, ss. 62-93.

Batır, K., “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9/1, 2011, ss. 115-134.

Breslauer, G. W., *Gorbachev and Yeltsin as Leaders*, Cambridge University Press, New York, 2002.

Brown, A., “The Change to Engagement in Britain’s Cold War Policy: The Origins of The Thatcher-Gorbachev Relationship”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 10, No. 3, Summer 2008, ss. 3-47.

Brown, A., *The Human Factor*, Oxford University Press, USA, 2020.

Busch, A. E., “Ronald Reagan and The Defeat of The Soviet Empire”, *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 3, Summer 1997, ss. 451-466.

Caşın, M. H., *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Yayınları, Ankara, 2015.

Cooper, J., “From Reykjavik to Fulton: Reagan, Thatcher, and The Ending of The Cold War”, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 14, No. 4, 2016, ss. 383-400. Doi: 10.1080/14794012.2016.1230259

Dilman, H., “Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 5, S. 9, 2009, ss. 147-166.

Drell, S. D. , George P. Shultz, *Implications of The Reykjavik Summit on Its Twentieth Anniversary*, Hoover Press, California, 2007.

Embel, E., “Yatıştırma Politikası”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No. 14, Eylül 2019, ss. 1-9. Doi: 10.13140/RG.2.2.21605.35040

Evanson, P., “Winston Churchill and The Sinews of Peace, 1946-1955”, *The Georgia Review*, 17/3, FALL-1963, ss. 231-243.

Fischer, B. A., “US Foreign Policy Under Reagan and Bush”, *The*

Cambridge History of The Cold War, (Ed. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad), Cambridge University Press, UK, 2010, ss. 267-288.

Freeman, S., “*The Highest Stakes Poker Game Ever Played*”: Ronald Reagan, Mikhail Gorbachev, and The Reykjavik Summit of 1986, Bitirme Tezi, Vanderbilt University, ABD, 2010.

Gaddis, J. L., *Russia, The Soviet Union and The United States*, McGraw-Hill, New York, 1990.

Gaddis, J. L., *The Cold War: A New History*, The Penguin Press, New York, 2005.

Gözaydın, A. S., *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Güleç, C., “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2018), ss. 79-102. Doi: 10.31454/usb.419840

Gürkaynak, M., “Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak-Temmuz 2005, ss. 7-27.

Gwertzman, B., “Washington Talk; Keeping Track of What is Said at The Summit”, *The New York Times*, (30 Ekim 1986).

Howe, G., “Soviet Foreign Policy Under Gorbachev”, *The World Today*, Vol. 45, No. 3, Mart 1989, ss. 40-45.

Howell, B. W., *The Rhetoric of Presidential Summit Diplomacy: Ronald Reagan and The U.S.-Soviet Summits, 1985-1988*, Doktora Tezi, Texas A&M University, ABD, 2006.

Howell, B. W., “Reagan and Reykjavik: Arms Control, SDI, and The Argument from Human Rights”, *Rhetoric and Public Affairs*, Vol. 11, No. 3, Fall 2008, ss. 389-415.

Hunt, J., David Reynolds, “Geneva, Reykjavik, Washington, and Moscow, 1985-1988”, *Transcending The Cold War: Summits, Statecraft*,

and *The Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970–1990*, (Ed. Kristina Spohr, David Reynolds), Oxford University Press, Oxford, 2016, ss. 151-179. Doi:10.1093/acprof:oso/9780198727507.003.0007

Hyland, W. G., *The Cold War is Over*, Time Books, New York, 1990.

İşçi, O., “Cold War Triumphalism and The Reagan Factor”, *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, C. 20, S. 3, 2015, ss. 97-116.

Kavuncu, S., “Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss. 119-148.

Kolasi, K., “Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68/2, 2013, ss. 149-179.

Kurtbağ, Ö., *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi -Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Larrabee, F. S., Allen Lynch, “Gorbachev: The Road to Reykjavik”, *Foreign Policy*, No. 65, Winter 1986- 87, ss. 3-28. Doi: 10.2307/1148834

Lazzari, L. L., *The Strategic Defense Initiative and The End of The Cold War*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, California, 2008.

Matlock, J. F., *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended*, Random House, New York, 2004.

Nelson, A. J., *Improving The Efficacy of Arms Control: From Risk Reduction to Uncertainty Management*, Doktora Tezi, Graduate Division of The University of California, Berkeley, 2013.

Özkan Borsa, M., “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 54, Mart 2016, ss. 81-102.

Pick, O., “How Serious is Gorbachev About Arms Control”, *The*

World Today, Vol. 43, No. 4, April 1987, sS. 66-69.

Reshetnikova, V., *1960'lardan Bu Yana Nükleer Silahsızlanma Alanında Yaşanan Gelişmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Ryavec, K. W., *United States-Soviet Relations*, Longman Inc., London, 1989.

Sabirzyanova, J., *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya Nükleer İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Salman, M., *Nükleer Silahlanmanın ABD Dış Politikasına Etkileri: Ronald Reagan Dönemi (1981-1989)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2012.

Savranskaya, S., Thomas Blanton, *The Last Superpower Summits Gorbachev, Reagan and Bush. Conversations that Ended The Cold War*, Central European University Press, Budapest, 2016.

Simons Jr., T. W., *The End of The Cold War?*, St. Martin's Press, New York, 1990.

Svec, M., "Removing Gorbachev's Edge", *Foreign Policy*, No. 69, Winter 1987-88, ss. 148-165. Doi: 10.2307/1148593

Thatcher, M., *Demir Lady'nin Anıları Başbakanlık Yılları*, (Çev.: Gülden Şen), Sabah Kitapları, Medya Holding, İstanbul, 1994.

Toye, R., *The Roar of The Lion: The Untold Story of Churchill's World War II Speeches*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Tudda, C., *Cold War Summits A History From Potsdam to Malta*, Bloomsbury, UK, 2015.

Ünay, S., "Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Yıllığı 2006*, (Ed. Kemal İnat Muhitin Ataman), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2008, ss. 433-461.

Walker, P. F., Jonathan R. Hunt, "The Legacy of Reykjavik and The

Future of Nuclear Disarmament”, *Bulletin of The Atomic Scientists*, 67 (6), 2011, ss. 63-72. Doi: 10.1177/0096340211426507

Wayda, M., *A Journey of A Thousand Miles: Gorbachev's First Tentative Steps Toward The New World Order*, Doktora Tezi, The Ohio State University, Ohio, 1997.

Yost, D. S., “The Reykjavik Summit and European Security”, *SAIS Review*, Vol. 7, No. 2, Summer-Fall 1987, ss. 1-22. Doi: 10.1353/sais.1987.0026

İnternet Kaynakları:

“Critique of PM Thatcher’s 11 Feb Letter”, 11 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131908-Document-12-Critique-of-PM-Thatcher-s-11-Feb> Erişim Tarihi: 05.02.2021

“Gorbachev and New Thinking in Soviet Foreign Policy, 1987-88”, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/rd/108225.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021.

“Meeting Minutes of The Politburo of The CC CPSU, Regarding The Aftermath of The Reykjavik US-Soviet Summit”, 22 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115984> Erişim Tarihi 05.02.2021

“OWL 23: Summarizing the INF options and OWL 22: INF Options after Consultations”, 19 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131910-Document-14-OWL-23-Summarizing-the-INF-options> Erişim Tarihi: 05.02.2021

“Soviet-American High-Level Meeting, Reykjavik, 11-12 October 1986, Record of Conversations in The Working Group on Military Issues”, 20 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119205> Erişim Tarihi: 05.02.2021

“Text of The Press Conference Given by the General Secretary of The Central Committee of The Communist Party of The USSR”, 14 Ekim 1986, <https://undocs.org/en/A/41/709> Erişim Tarihi: 25.05.2021

“The Reykjavik File”, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/index.htm> Erişim Tarihi: 03.01.2021

“Zirvede Sonuç Yok”, *Milliyet*, (13.10.1986), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Dm2sg1aqQ5l_x2F_eJCw31ak-mQ_x3D_x3D Erişim Tarihi: 09.05.2021

Churchill, W., “Sinews of Peace”, 5 Mart 1946, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Charles Powell minute (“Reykjavik meeting”), 12 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143832> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Charles Powell minute (“US-Soviet meeting in Reykjavik”), 12 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143837> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Charles Powell minute for MT (“US Soviet summit”), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143838> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Cobb memo for Poindexter (“Presidential phone call to PM Thatcher”), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143817> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Gorbachev message to MT (proposed US-USSR summit), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143845> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: MT message to Gorbachev (proposed US-USSR summit), 3 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143846> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: MT message to Reagan (eve of Reykjavik summit), 6 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143852> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: No.10 record of conversation (MT-Reagan phone call), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143839>

Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Reagan message to MT (eve of Reykjavik summit), 8 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143851>

Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Reagan message to MT (US-USSR to hold summit in Reykjavik), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143847> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Shultz message to Howe (announcement of US-USSR summit in Reykjavik), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143849> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKDEL NATO telegram to FCO (“Reykjavik summit: NAC briefing by Shultz”), 12 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143862> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Moscow telegram to FCO (“US/Soviet relations: prepatory summit”), 1 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143925> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Paris telegram to FCO (“Reykjavik summit: French reactions”), 3 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143886> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Washington telegram to FCO (“President Reagan’s television address”), 14 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/144036> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Washington telegram to FCO (“Prospects for Reykjavik”), 4 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/144033> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Washington telegram to FCO (“US/Soviet relations”), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143850> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: USE London to State Department (“Thatcher desire to see the President before any summit with Gorbachev”), 23 Temmuz 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143811> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: White House record of conversation (Reagan-MT), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143809> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Goodby, J. E., “LOOKING BACK: The 1986 Reykjavik Summit”, <https://www.armscontrol.org/act/2006-09/looking-back-1986-reykjavik-summit> Erişim Tarihi: 09.02.2021

Gorbachev, M., “The River of Time and the Imperative of Action”, 6 Mayıs 1992, <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-186/the-cold-wars-ground-zero-john-findley-green-foundation-lectureship/> Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://history.blog.gov.uk/2021/03/05/whats-the-context-winston-churchills-sinews-of-peace-speech-fulton-5-march-1946/> Erişim Tarihi: 05.03.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu//NSAEBB/NSAEBB544-The-Gorbachev-File-85th-Birthday/1987-04-01%20Thatcher%27s%20View%20of%20Gorbachev.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document04.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document05.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document08.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document17.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document19.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document20.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu//NSAEBB/NSAEBB203/Document21.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document27.pdf>

[pdf](#) Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/photo02.htm>

Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://www.c-span.org/video/?25943-1/river-time-imperative-action> Erişim Tarihi: 05.02.2021

https://www.johndclare.net/cold_war7.htm Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://www.margarethatcher.org/archive/us-reagan> Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://www.reaganfoundation.org/media/51324/reykjavik.pdf> Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://www.reaganlibrary.gov/public/2021-01/40-351-189389793-057-019-2018.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021

<https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-018/40-351-7452064-018-005-2018.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Reagan, R., “Radio Address to The Nation on The Meeting With Soviet General Secretary Gorbachev in Reykjavik, Iceland”, 4 Ekim 1986, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/radio-address-the-nation-the-meeting-with-soviet-general-secretary-gorbachev-reykjavik> Erişim Tarihi: 25.05.2021

Reagan, R., “The Evil Empire”, 8 Haziran 1982, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/evilemp.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021

From the History of the National-Separate Propaganda of the Armenian Press of the Caucasus on The Eve of World War I

Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Kafkasya
Ermeni Basınının Ulusal Propaganda Tarihinden

Teslim: 6 Kasım 2021

Onay: 9 Nisan 2022

Nasrin SULEYMANLI *

Abstract

Due to the Armenian History, it can be obvious that the Armenian nationalists lead to broad nationalist propaganda before committing large sabotages and do not hesitate to reach their goals in different ways. We can show a lot of examples concerning this issue. In this regard World War I eve can be characterized as a period of new “movement” of Armenian nationalistic propaganda, as well. As at that time Western Countries’ aggressive policy aimed to destroy Ottoman Turkey and the Armenian nationalists who were ready to be part of it in order to achieve the realization of the their dream about independency they brought the Armenian nationalists’ propaganda machine into action with all its strength, involving in its propaganda circle Western and Russian Authorities, Military and Political circles, as well as Society and they tried to form an opinion that “a fair” solution of “Armenian Issue” raised by western politicians in the II half of the XIX Century associated with the reforms in the West of Ottoman Turkey, in other words it is related to the establishment of Armenian autonomy where it is claimed to be the majority of Armenians.

Key words: *World War I, South Caucasus, Ottoman Turkey, Armenian Media, Separatism*

* PhD., The Academy of Public Administration, Baku/Azerbaijan.

Özet

Ermeni Milliyetçilerinin büyük sabotajlar yapmadan önce geniş milliyetçi propagandalara yöneldikleri ve amaçlarına farklı yollarla ulaşmaktan çekinmedikleri Ermeni Tarihi açısından açıkça görülmektedir. Bu konuyla ilgili pek çok örnek gösterebiliriz. Bu bakımdan I. Dünya Savaşı arifesi, Ermeni milliyetçi propagandasının yeni bir “hareket” dönemi olarak da nitelendirilebilir. O dönemde Batılı ülkelerin saldırgan politikası, Osmanlı Türkiye’sini ve onun parçası olmaya hazır Ermeni milliyetçilerini yok etmeyi amaçladıklarından, bağımsızlık hayallerini gerçekleştirmek için Ermeni milliyetçilerinin propaganda makinesini tüm güçleriyle harekete geçirdiler. Gücünü propaganda çemberine dahil ederek Batılı ve Rus yetkilileri, askeri ve siyasi çevreler ile toplumu da dahil ederek, II. yarıyıldan itibaren batılı politikacılar tarafından gündeme getirilen Ermeni Sorununun “adil” bir çözümünün olduğu kanaatini oluşturmaya çalıştılar. 19. Yüzyıl Osmanlı Türkiye’sinin batısındaki reformlarla, yani Ermenilerin çoğunlukta olduğu iddia edilen Ermeni özerkliğinin kurulmasıyla ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: *Birinci Dünya Savaşı, Güney Kafkasya, sözde Ermeni Soykırımı, Ermeni Medyası, Ayrılıkçılık*

Introduction

Historically, it can be concluded that Armenian nationalism is based on three directions. They are: 1) Armenian extreme nationalism; 2) Armenian terror and 3) Armenian propaganda. It is possible that during the Armenian aggression in this period of history, these issues may show some differences in the scope of their investment, the scale of the means used and the implementation in general. However, the picture of the Nagorno-Karabakh conflict once again showed that the Armenian aggression preserves its historical tradition. Armenian newspapers and magazines published in the Caucasus were also particularly active in strengthening the propaganda of the Armenian approach and introducing it to the wider circles. On the eve of World War I in Baku have published some newspapers-“Baku” (in Russian), “Arev” and “Areq” (in Armenian)more over –“Droshak” journal, “Mshak” , “Orizon”, “Qaxapara”, “Ovita”, “Van-Toska” newspapers in Tiblisi(1)

These media organs were controlled by nationalist-aggressive Armenian parties such as Dashnaktsutyun, Gnchak, and Ramkavar, and their pages did not include views outside of Armenian nationalism. Concrete work was being done by the Armenian nationalists and, in particular, the Dashnaktsutyun party, the main representative of the Armenian nationalists. After the 4th congress of the Dashnaktsutyun party in 1907, a special mass of propagandists was organized in the field, and cultural and propaganda societies and press organizations were established in large cities. Although the above-mentioned institutions were opened under the name of socio-cultural institutions with the consent of the authorities, their main purpose was to prepare Armenians for national massacres against Turks and Azerbaijanis. (2).

The mentioned media organs were not a complete list of propaganda tools owned by the Armenian nationalists. A small number of materials of these Armenian newspapers and magazines remain in the archives of Azerbaijan. However, a review of these few materials and the attitude of other media organs to them shows that even on the eve of World War I, Armenian nationalist propaganda was characterized by its intensity and ethnic provocation.

The main topic of the Armenian press of this period was national incitement, nationalist-separatism and territorial claims against another state. This was not random.

Because the efforts of Western countries and Russia to divide Ottoman Turkey gave new hope to Armenian nationalist and they believed that the independence of the western provinces of Ottoman Turkey could be achieved by taking advantage of the historical situation. It is true that in the Armenian press, this issue is presented more as reforms in the Armenian-populated provinces of Ottoman Turkey. But in fact, these reforms were seen as a major step towards ethnic independence and the disintegration of Ottoman Turkey.

To achieve this goal, a new page of Armenian propaganda was opened to encourage Western countries to disintegrate Ottoman Turkey. Armenian propaganda on the need for reforms in the Armenian provinces was significantly expanded. When the Armenian nationalists did not end the massacres they had begun with their classical method with the desired results, they skillfully used it for their propaganda. The British journalist S. Liddell rightly noted that at that time, Armenians, on the one hand, raised the issue of pressure and persecution as an ethnic group, and on the other hand, used the Armenian losses in the propaganda campaign, victims of their nationalism. S. Liddell was able to observe very accurately that the killed Armenian nationalist is a very valuable propaganda material for the Armenian propaganda. He added that if the issue is approached as needed, the death of an Armenian could be of great benefit to Armenian propaganda. (3)

Armenian and Russian-language newspapers published in the Caucasus also reported about it. The Tbilisi-based *Zakavkazya* newspaper reported that a special delegation had been set up at the behest of the Armenian Catholicos, and that the delegation was to raise the issue of Western countries' fulfillment of a promise made by Western countries to establish an Armenian province in Eastern Anatolia. The delegation included Bishop Yugyuchyan, head of the Armenian diocese in Europe Pogos Nubar, Yagub Artin Pasha, Minas Cherez, Harutyun Mostichyan. In addition, A. Agoronyan and Bishop Ayvatyan from Constantinople were sent as a separate delegation to

carry out Armenian propaganda in Europe. Agoronyan met with the French leadership and managed to report to him on the situation of Ottoman Armenians (4)

Another delegation was organized by the Dashnaktsutyun party and sent to Europe. The delegation had the opportunity to meet with Prime Minister Lukacs in Hungary and was asked to assist in the independence of the Armenians (5).

The Mshak newspaper reported that an Armenian delegation led by Pogos Nubar Pasha, one of the leaders of Armenian nationalism, was in Paris in January 1913 and would be sent to London after the end of its activities in Paris. In Paris, Pogos Nubar Pasha discussed the issue of reforms in the Armenian-populated provinces of Ottoman Turkey with both political circles and the Armenians living there (6). Baku, the newspaper of the Baku Central Committee of the Dashnaktsutyun party, wrote that the Armenian delegation in Paris had prepared a program of political reform in "Turkey-Armenia" (?) So that it could be based on this program when the western countries started it. Although not a complete program, it was considered a comprehensive program (7). According to another report of the Baku newspaper, the head of the Armenian delegation to Britain, Pogos Nubar Pasha, was received by King Gevorg of England and promised to keep the Armenian issue in the spotlight and draw the attention of representatives of major powers to it (8).

As a result of the propaganda of the Armenian nationalists in Europe, committees of Armenian patrons were established in Germany, France, England and Switzerland, and these committees also had to work on reforms in "Turkey-Armenia" (?) (9). On April 19, 1913, a joint conference of these committees was held in London. Pogos Nubar Pasha, who is engaged in Armenian propaganda in European countries, also attended in the conference. It is clear from the Mshak newspaper that the conference participants adopted a project submitted by Pogos Nubar Pasha on the establishment of Armenian autonomy in Ottoman Turkey. The conference also agreed that participants should submit the project to their governments and the Ministries of Foreign Affairs of their countries. The essence of the conference's decision was that the provinces inhabited by Armenians in Ottoman

Turkey should be united as a separate body, and the ruler of this body should be appointed by a European person with the consent of the sultan (10). According to the Baku newspaper, on the eve of the London conference, the Gnchak party addressed an appeal to the leaders of major European countries, which also called for a solution to the Armenian issue, ie to ensure the independence of Armenians (11). In Paris, a booklet entitled “Appeal to the Great Powers and the Peoples of Europe” was prepared and distributed among European political circles. “Baku” newspaper published the main content of this appeal on its pages. The appeal commented on the intolerable living conditions of Armenians living in Ottoman Turkey, various projects proposed to improve the living conditions of these Armenians, and then proposed a new program to resolve the Armenian issue. This program also highlighted the need to establish an Armenian province in the territories inhabited by Armenians. The program specifically noted that the number of Muslims in these provinces is extremely small. In other words, Armenians make up the majority of the population in those provinces. It was stressed that the Christian governor-general of the Armenian autonomy, established on the basis of the Armenian provinces, should be appointed by the great powers. Then the details of the management of the Armenian autonomy were proposed, and the authors of the program themselves acknowledged that the proposed details would ensure the superiority of the Armenians in governance. The authors of the program then added that Islam is not capable of cultivating a class with religious and racial tolerance. It was stated that the transfer of power in the “Armenian provinces”(?) To Christian Armenians could allegedly be beneficial for the welfare of the country as a whole (12).

There are many articles in the Armenian press of the time about the propaganda of the Armenian nationalists in Europe. It is possible to expand the information about these articles. But one point in this information is more important. This is a matter of their number in the territories claimed by Armenians in Ottoman Turkey. It is true that, as mentioned above, the Armenians claimed that there was an absolute majority of Armenians in those provinces.(13) However, as is clear from the writings of the Armenian press, these claims of the Armenians were not convincingly accepted in the Western countries. For example, in its February 9, 1913 issue, No. 33, the Baku newspa-

per quoted A. Arakelyan, who was conducting Armenian propagan-da in Europe, as saying that the number of Armenians in the Ottoman provinces was in front of all programs in Europe.

Because in order to implement these programs, Armenians should have formed a majority in the claimed provinces. Europeans, on the other hand, were skeptical of the Armenian majority in those prov-inces. Therefore, the French friend of the Armenians, public figure Victor Berar, stated that if the reforms in the provinces claimed by the Armenians were carried out by voting, then the Armenians could become sad (14).

The Iqbal newspaper, a representative of the Azerbaijani press, also reported that the number of Armenians in Ottoman territory was small. One of the newspaper's articles said that in the late 19th cen-tury, Ottoman Armenians began to create chaos in their territories with the intention of becoming independent, and the Turkish gov-ernment was soon able to put out the fire ignited by the Armenians. Unable to achieve their goals, the Armenians made a big fuss in the West about being sentenced to deprivation in Ottoman territory. After this uproar, representatives of Western governments came to Turkey to investigate the number of Armenians living in Turkey's eastern provinces, and Western officials learned that the number of Armenians in those provinces was extremely small. The Iqbal news-paper also published on its page the percentage of Armenians in the provinces claimed by Armenians. The percentage was as follows:

Erzurum and its environs 22%

Van 28%

Bitlis 29%

Diyarbakir 13%

Sivas 31%

Harput 17% (15)

It should be noted that this information of the Iqbal newspaper was published on the page of the Baku newspaper, the Baku branch of the

Dashnaktsutyun party. It is true that the members of the Baku newspaper did not agree with the information of the Iqbal newspaper and protested against the newspaper's use of the word "Turkey-Armenia", but they had to reprint the article of Iqbal. The Iqbal newspaper, on the other hand, reacted very harshly and decisively to the arbitrariness of the Armenian nationalists and their aggression, which led to national massacres. Referring to the nonsensical statements of Armenians claiming the mentioned provinces of Turkey, "Iqbal" wrote that it is unthinkable to call a country with 80% Muslim population and only 20% Armenian Armenias. The newspaper added that there is no reason to name the alleged territories according to their population, area or other characteristics, and these territories were named Armenia according to imaginary ideas.

Iqbal advised Ottoman Armenians to try to live peacefully with their Muslim neighbors instead of making baseless rumors about themselves. Therefore, let them give up their nonsense. Because, according to Iqbal, the Ottomans will not agree to the fact that these provinces are Armenian, regardless of what fires and bloodshed the Armenians in the mentioned provinces (16)

This fact was well known to the socio-political circles of the time, and it was clear that the Armenians did not form a majority in any province of Ottoman Turkey. From this point of view, the report sent by the Caucasian successor Vorontsov-Dashkov to the Russian tsar can be a fairly reliable source. Although Vorontsov-Dashkov generously praised Armenians in his report, he made it clear that Armenians were not in the majority in any of the provinces in Turkey, Armenia, or the Caucasus (17).

In its February 9, 1913 issue, the Baku newspaper referred to a French source on the number of Armenians. In a book published in Paris in the late 19th century, Boden d'Allosha stated that the total number of Armenians living in Ottoman Turkey was 600,000 (18). Issue No. 27 of the Mshak newspaper, dated February 5, 1913, also showed figures that differed from the Armenians' claims about the number of Armenians living in Ottoman Turkey. Armenian writers first referred to Ottoman officials' data on the number of Armenians. According to the newspaper, Ottoman officials stated that the number of all

Armenians living in Ottoman Turkey was 800,000. The newspaper noted that the information provided by other independent sources did not differ much from the Ottoman information. For example, the newspaper mentions an author named Vilal Kiney and states that the number in his book about the number of Ottoman Armenians is the same as the official Ottoman number. Then the newspaper refers to the research of an Armenian author signed by A-Do and states that this Armenian author believes that only 600,000 Armenians live in the Ottoman territory.

The newspaper goes on to say that 7-8 months ago, on the instructions of the French government, one of the French consuls visited the Armenian-populated provinces and prepared more accurate statistics on Armenians living in those provinces. According to these statistics, the total number of Armenians in the provinces was 1.2 million. According to the newspaper, this figure was the same as the results of the statistics conducted by Bishop Ormanya (19). It is known that one of the main inspirers of the Armenian nationalist-separatist movement was Tsarist Russia. Tsarist Russia has traditionally used the Armenians as a tool in the implementation of eastern policy. This tradition was also used in the implementation of Russia's policy towards Ottoman Turkey. Because the aggression of the Armenians aimed at the disintegration of Ottoman Turkey was also in the interests of Russia. Armenian nationalists themselves did not hide the fact that the "independence" of the Armenians could take place only with the support of Russia. In this regard, the Mshak newspaper wrote in its issue No. 27 of February 5, 1913 that the Armenian issue could be resolved only with the grace and initiative of Russia (20).

In other words, even though Russia used Armenians as a tool in its eastern policy and fully supported them, some Russian newspapers were forced to admit that Armenians were unjust and that their numbers were small in the Ottoman provinces. In this regard, the Tbilisi-based newspaper *Zakavkazskaya Rech* referred to the St. Petersburg newspaper *Russkaya Molva*. The St. Petersburg newspaper wrote that it was impossible to give autonomy to Armenians in Turkey. Because Armenians are a minority in the claimed provinces (21). Another article by *Ruskaya Molva* was reprinted in the April 7, 1913

issue of the *Golos Kavkaz* newspaper in Tbilisi (Georgia). The article also said that it was impossible for Armenians to become an autonomous province in Turkey. Because, on the one hand, Armenians live in a minority in the claimed provinces. Then, after gaining autonomy in Turkey, Armenians will try to become independent in the South Caucasus, which is dangerous for Russia (22). The *Golos Kavkaz* newspaper itself, in its May 23 issue, sharply reacted to the Armenians' dreams of independence. The article "Armenians are not allowed autonomy" gives a convincing answer to these absurd claims of the Armenians, and he saw one of the reasons for the impossibility of such autonomy in the small number of Armenians in the Turkish provinces. According to the newspaper, the number of Armenians in the claimed provinces did not exceed 30% of the total population (23).

The information about the number of Armenians living in Ottoman Turkey published by Armenians and other media outlets in the Caucasus on the eve of World War I proves the invalidity of not only the claims of Armenians to independence, but also the claims of the so-called Armenian genocide. Armenians now tell the whole world that 1.5 million Armenians were subjected to genocide in Ottoman Turkey during World War I. However, none of the above-mentioned Armenian and Russian data indicate that the total number of Armenians living in Ottoman Turkey was 1.5 million. Some demographic studies prove that fewer than 1.5 million Armenians lived in the entire Ottoman Turkey. Dr. Justin McCarty of the University of Louisville calculates losses slightly less than 600,000. (24) Boghos Nubar, head of the Armenian delegation at the Paris Peace Conference, indicated the large number of Armenians survived the war. He noted that after the war 280,000 Armenians remained in the Anatolian portion of the occupied Ottoman Turkey while 700,000 Armenians had emigrated to other countries.

To claim that so many people were killed in Ottoman Turkey without 1.5 million Armenians is nothing but the product of a sick Armenian imagination.

Bibliography

1. National archives of The Republic of Azerbaijan fund 276, list 8, case 498,
v.21; list 8, case 530, v.4
2. Dashnaki. Baku, 1990, pp.16-17
- 3.Scotland Liddell. War with Muslims. Armenians are attacked again. <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad023.htm>
4. National archives of The Republic of Azerbaijan f.276, list 8,case 429, v.5
5. İbid, v.7
- 6.İbidv.15
- 7.İbid, v.25
- 8.İbid, v.88
- 9.İbid, v.61
- 10.İbid, v.80
- 11.İbid, v.60
- 12.İbid, v.55-56
- 13.İbid,v.25
14. McCarthy Justin, McCarthy Caroline. Turks and Armenians. Baku, 1996, p.56
- 15.National archives of The Republic of Azerbaijan f.276, list 8,case 429, v.9
- 16.İbid, v.9
17. National archives of The Republic of Azerbaijan f.276, list 8, case 367,v.3

18. National archives of The Republic of Azerbaijan f.276, list 8, case 429, v.26

19. Ibid, v.41

20. Ibid, v.40

21. Ibid, v.70

22. Ibid, v.78

23. Ibid, v.102

24. Death and Exile: the Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922 by Justin McCarthy, Darwin Press, Princeton, NJ 1995

Rusların Gözüyle Ortadoğu Yevgeni PRİMAKOV

İstanbul, Timaş Yayınları 1. Baskı, (2010), 400 Sayfa.
İSBN: 9789752639959

Allahverdi MAMMADOV

Akademik camiada Sovyet - Rusya Federasyonunun Ortadoğu siyaseti ile ilgili yazılmış bir çok kaynak vardır. Elimizdeki kitabı diğerlerinden farklı kılan şey yazarın anlattığı olayların bizatihi içinde bulunmasıdır. Önemli kararların alınmasına tanıklık eden Yevgeni Primakov, devlet görevlisi sıfatıyla sayısızca Ortadoğu'ya seferler etmiş, önemli kararların alınmasına fiilen tanıklık etmiştir. Kendisinin uzun yıllar siyasetin içinde olması eseri bu açıdan kıymetli kılmaktadır. Rus devlet adamı Yevgeni Maksimoviç Primakov, 29 Ekim 1929 yılında Kiev'de dünyaya gelmiştir. Eğitimini ünlü Moskova Devlet Şarkiyat Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Kendisi bir dönem devlet radyo ve televizyonunda çalışmıştır. Pravda gazetesinde Afrika ve Asya bölümlerinde muhabirlik ve editör yardımcılığı yaptıktan sonra SSCB Bilimler Akademisinde çalışmıştır. 1989-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Merkez üyesi oluyor ve ardından kısa bir süreliğine (1989-1990) SSCB başkanlığı görevini üstleniyor. Ardından 5 yıllık bir istihbarat başkanlığı görevinden sonra Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı görevine (1996-1998) getiriliyor. Daha sonra ise Başbakanlık görevinde bulunuyor.

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yazar, *Abdül-nasır ve Devrimci Arap Milliyetçiliğinden* bahsetmektedir. İlk önce, 20.yüzyıldaki milliyetçilik rüzgarı ordunun da desteğiyle Mısır, Irak, Tunus, Cezayir gibi sömürge yönetimi iktidarlarının düşüşü ve bu ülkelerdeki Batı etkisini zayıflaması anlatılmaktadır. Özellikle, Mısır

ve Irak'ta ordunun iktidarı ele geçirmesi dönemin en önemli olaylarından. Dünyadaki Sosyalizm rüzgarlarının estiği bir dönemde Arap dünyasında iktidarlara gelen yönetimlerin Sosyalist yolunu seçmelerinin nedenleri aktarılmaktadır. Primakov'a göre bu yönetim tarzının Arap dünyasındaki İslamcılar ve Milliyetçiler arasında temel fikir ayrılıklarının özünü oluşturmaktaydı. Mısır'da Abdülnasır'ın sömürgecilere karşı kurulmuş İhvan hareketına karşı baskı yapmasına neden olmuştur. Mısır'da Süveyş Kanalının Irak'ta ise Petrol şirketinin millileştirilmesi, aynı zamanda, yabancıların mülklerine el konulması sosyalist siyasetin bu ülkelerdeki örneklerindedir.

Kitabın *Arap - İsrail Gerginliğini Azaltma Şansının Başarısızlığı* başlıklı ikinci bölümünde Hür Subayların iktidara gelişinden ve ilk yıllarındaki pragmatik bir çizgide siyaset izleyişinden bahsedilmektedir. İç siyaset ve ekonomik sorunlar, iktidarın güçlenmesi, Müslüman Kardeşler tehlikesinin ortadan kaldırılması ordunun esas gündeminde olan konulardı. Primakov'a göre Arap - İsrail sorunu hükümetin ikinci veya üçüncü planı arasındaydı. Buna rağmen iktidar, düşünülenin aksine İsrail'le herhangi bir gerginliğin yaşanmaması için özen gösteriyordu. Ona göre İsrail tarafı da aynı hassasiyeti gösteriyordu. Hatta iki devletin liderlerinin gizli yazışmaları sonradan gün yüzüne çıkmıştır. Daha sonra ilişkiler her ne kadar gerilse de, dönemin Arap liderlerinin İsrail'i yok etme fikrinin olmadığı görülmektedir. Bu neticeye, yazar, Mısır ve Suriyeli yöneticilerle yaptığı görüşmelerden yola çıkarak varmaktadır.

Batı ile Cepheleşmenin Kaçınılmazlığı başlıklı üçüncü bölümde, yazar, ABD, İngiltere ve Fransa'nın sömürge sonrası yönetimlerin Sovyet kampına katılmasından endişelendiğini ve bu yüzden bu yönetimlerle yeni bir askeri blokun inşasına destek verdiğini söylemektedir. Irak'ın da içinde olduğu Bağdat Paketi'nin oluşumu aynı zamanda, Mısır ve Suriye'nin birleşme çabalarını engellemek için en uygun bir seçenektir. Abdülnasır'ın Batı'yla mesafeli ilişkiler kurmaya çalıştığını söyleyen yazar silah alımı ve Asuan barajının inşası konusunda Batı'nın finansal desteğine sıcak baktığını söylemektedir. Ona göre kanal inşasını yapmak isteyen şirketlerin millileştirilmesi Batı'yla ilişkileri çıkmaza sürüklemiş, Sovyetler Birliği ise bu konularda Mısır'ın tüm ihtiyaçlarını karşılamasına mali destek paketi sunmuştur.

Milli Çıkarların Arap Birliğinden Üstünlüğü başlıklı dördüncü bölümde Primakov Arap dünyasında ortak devletinin kurulması fikrini tartışmaktadır. Bu birliğe ise dil, kültür, edebiyat, din ve tarihsel geleneklerinden dolayı en uygun devlet Abdülnasır liderliğindeki Mısırdır. Yazara göre Komünistlerin iktidara gelişinden endişe eden Suriyeli yöneticiler Mısır ile ortak bir üniter devlet kurulması fikrinde ısrar etmiştir. Suriye ile 1958 yılında kurulan BAC 'ye sonradan Yemen katılsa da birliğin ömrü Suriyeli milliyetçiler yüzünden 3 yıl sürmüştür. Yazar, Arap ülkelerindeki objektif farklılıkların birliğin dağılmasında büyük rolü olduğunu söylemektedir. Bu fikrini Abdülnasır'ın biyografisi Said K. Aburişten bir alıntıyla güzel bir dille açıklamaktadır: *Lübnan Hristiyanları İslam denizinde boğularak kendi Hıristiyan özerkliklerini kaybetmek istemiyorlardı. Uzun tarihi geçmişi olmayan Ürdünlüler küçük bir kabileye dönüştürülmekten korkuyorlardı. Iraklıların da etnik ve dini anlaşmazlıklarını yumuşatacak şeye ihtiyaçları vardı. Kürtler için ise Birleşik Arap Devleti'nde yaşamak, Irak'ta yaşamaktan daha beterd. Suriyeliler kendilerini herkesten daha gerçek Arap kabul ederek, onların liderlik konumunu içermeyen her şeyi reddetmekteydiler. Suudi Arabistan da petrol refahını Mısır, Suriye ve Ürdün'den gelen fakir Araplarla bölüşmekten korkuyordu*¹. Bunun dışında bir birlik oluşturma fikri var olmuştur. Suriye ve Irak'ın birlikte yapmak istediği birleşme kararları ilk birlikten farklı olarak sonuçsuz kalmıştır. Yazara göre Saddam'ın karşı tarafa güvenmemesi bu birliğin oluşmamasında önemli faktör olmuştur. SSCB ve ABD'nin oluşturulmak istenen birliğe bakışlarının her zaman farklı olmasını dile getiren yazar, Sovyetlerin Mısır, Suriye ve Irak rejimine karşın ABD'nin daha muhafazakâr rejimleri desteklemesinin Arap Birliğinin oluşmamasında bir anlamda etkisinin olduğunu da ima etmektedir.

SSCB ve Arap Dünyası: Yakınlaşmaya Giden Zor Yol başlıklı beşinci bölümde eski sömürgeci ülkelere SSCB'nin yaklaşmasından bahsedilmektedir. ABD'nin bölgedeki siyaseti de bu yaklaşmanın nedenlerinden biri olmuştur. Sömürge döneminde kurulan komünist partiler veya gruplar yazara göre enternasyonal komünizm üzerinden, ya da doğrudan Sovyetler Birliğine ile bağlantılıydı ve bu gruplarla çalışmak için Moskova'da, genel merkezde çalışma dairesi mevcuttu.

1 S.K.Aburiş, Nasser: The Last Arab. N.Y., 2004. P.195.

Primakov'a göre, Sovyetler için milliyetçi, muhafazakar Arap yönetimlerine karşı siyaset üretmek hiç de kolay olmuyordu. Özellikle, Mısır, Suriye, Irak, Yemen, zaman zaman Sudan, yerli komünistlere karşı tedbirler alıyordu ve Moskova yönetimi buna karşın olayları genelde büyütüyordu. Çünkü, Sovyetlerin dış politikasındaki esas prensiplerden biri milli sömürge karşıtı yönetimlerine destek vermektir.

Sudan ve Yemen'deki komünist hareketlerin durumundan bahsedilen *Komünist Geleceğin Olmayışı* başlıklı altıncı bölümde yazar, ilk olarak, Sudan'daki darbeden sonra iktidara gelen Numeyri'nin komünist hareketlerin faaliyetine sınırlama getirmediğini, ülkenin SSCB'le iyi ilişkiler kurulmasında meraklı olduğunu söylemektedir. Daha sonra Sudan Komünist Partisinin kendisine karşı yapılan darbeye katılmasının ülkedeki komünist faaliyetlerinin yasaklanmasına, Numeyrinin İslamcı bir siyaset çizgisine yönelmesi anlatılmaktadır. Yemen'den bahsedilirken, Yemen Demokratik Halk Cumhuriyet Partisinin sosyalizme yönelişi, geniş halk kitlelerinden destek görmesi ve güneyde devletin kurulması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Yemen Sosyalist Partisinin kurulmasından söz edilirken parti içindeki anlaşmazlıklar olduğunu aktaran yazar, kabileler arasındaki münasebetlerin partinin içinde parçalanmaya neden olduğunu altını çiziyor. Kuzey'de ayrı bir devletin olduğunu söyleyen yazar, daha sonra Güney ve Kuzey'in birleşmesi sürecinden bahsetmektedir.

ABD ön plana çıkıyor başlıklı yedinci bölümde ABD'nin Ortadoğu'daki petrol zengini Arap ülkeleriyle bağlarını daha da güçlendirmeye önem vermesinden ve aynı zamanda Sovyet sınırlarına yakın ülkelerde askeri üsler kurmasından bahsedilmektedir. Sovyetler Birliğine meyli olan, diğer bir ifadeyle komünizm tehdidinin bulunduğu ülkeler ABD'nin ilan ettiği Eisenhower doktrini ile cezalandırılmasının akıl tutulması olarak değerlendirmektedir. Ona göre, bu doktrin'in esas hedefi Sovyetlerin müttefiki olan Mısır'dı ve doktrin tüm Arap dünyasını Mısır'a karşı kamplaşmaya sevk etmişti. Ona göre Amerika bununla yetinmeyip yıllar sonra bölgedeki komünist karşıtı kökten İslamcı akımlara da destek vermişti. Afganistan örneğinin altını çizen yazar, bu yanlış siyasetin ABD'nin 11 Eylül trajedisine neden olduğunu söylemektedir.

Mısır, Suriye, Ürdün üçlüsü ile İsrail arasında patlak veren 1967 savaşıdan bahseden *Altı Gün Savaşı'nın Başlangıcı ve Sonu* başlıklı sekizinci bölümde savaşın nasıl ve neden başladığını ve hangi tarafın önce saldırı emri verdiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Savaşın başlamasıyla ilgili farklı görüşlerin olduğunu söyleyen yazar, Sovyetlerin elinde İsrail'in karşı tarafa saldıracağı konusunda yeteri kadar delillerin olduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra, Mısırın da önceden önleyici bir karşı hareket yapma niyetinin olduğunu altı çizilmektedir. Ayrıca, SSCB ve ABD'nin savaş sırasında nasıl bir siyaset izlediğini, kimlerin hangi cephede yer aldığı, Altı günlük savaş sonrası hezimete uğrayan Enver Sedat'ı istifa kararı almaya götüren süreç bölümün en ilginç olaylarındanır.

Nixon ve Carter: Ortadoğu'da Yeni Taktik başlıklı dokuzuncu bölümde yazar 1967 savaşı sonrası bölgede oluşan yeni statükodan bahsetmektedir. ABD'nin bölgeye olan siyaset çizgisinde herhangi bir değişimin olmadığı, diğer bir ifadeyle, İsrail ile olan ilişkilerin üst düzey seviyede devam etmesi, ülkedeki (ABD) entelektüel çevrelerde Ortadoğu bölgesine yönelik ülkenin dış siyasetinin tartışmaları bu bölümün en önemli anlatılarındanır. Primakov kendisinin akademik çevrelerle olan tartışmalarını heyecanlı bir şekilde anlatmaktadır. Kissenger'in bu dönem Amerikan dış siyasetinde öne çıkmasını yazar ayrıca bir paragraf açarak anlatmaktadır. Ayrıca, ABD'nin bölgeye ekonomik temelli siyaset yürütmesinden, petrol ithal ettiği ülkelerle siyasi olarak ilişkilerin iyi olmamasına rağmen ekonomik ilişkileri devam ettirmesi dönemin ilginç olaylarından biridir. ABD'nin Enver Sedat'la yakınlaşma sürecinin SSCB yetkilileri arasında fikir ayrılıklarından dolayı, bu yakınlaşmaya karşı başarılı bir siyaset izlenmemesini yazar esefle karşılamaktadır.

1973 Savaşı başlıklı onuncu bölümde Mısır ve Suriye'nin İsrail'e 1967 savaşında kaybettikleri toprakları geri almak için başlatılan savaştan bahsedilmektedir. Yazar ABD'li mevkidaşlarının aksine kendilerinin bu operasyonu başlatılacağından önceden tahmin ettiklerini aktarmaktadır. Operasyonu planlı bir şekilde başlatmak için Sedat ve Esad arasında gizli bir şekilde görüşmelerden bahseden yazar, daha sonra Sedat'ın savaş sırasında ileri gitmek niyetinin olmadığını, bunun aksine Esad'ın savaşın devam etmesinin ve işgal edilen Golan tepelerini geri almakta kararlı olduğunu altını çiziyor.

Sedat'ın bu isteksizliğinin nedeni ABD'nin İsrail'in yanında savaşa katılacağı görüşüydü Primakov'a göre. Ona göre, Sedat, ABD'nin İsrail'e baskı yapıp 1967 yılında işgal ettiği topraklardan çıkmasına umut ediyordu ve olaylar sonradan onun beklediği gibi 1974 senesinde Cenevre anlaşmasıyla sonuçlandı. Mısır ve İsrail arasında barışla sonuçlanan gizli görüşmelerden bahseden *Mısır - İsrail Barışı Nasıl Sağlanmıştı* başlıklı on birinci bölümünde İsrail Dışişleri Bakanı Dayan'ın ABD'nin de desteğiyle Mısır'la ilişkileri normalleştirmek için mekik diplomasisi gerçekleştirmesi detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Primakov'a göre ABD'de o uyumlu bir diplomat olarak görülüyordu ve onun çıkarlarına uygun birisiydi. İran, Hindistan ziyaretlerinin ardından yapılan görüşmelerin olumlu geçmesine rağmen Londra'da Kral Hüseyin'le yapılan görüşme Dayan için soğuk bir duş olarak nitelendirilmektedir. Mısır tarafının da görüşmeler için olumlu adımlar atması, Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti ve daha sonra Arapların büyük bölümünün reddettiği Camp David anlaşmasına giden süreç dönemin ilginç olaylarından. Yazara göre, bu anlaşma Arapların hezimetini olmuş, Filistin sorununun çözümünü ise ertelemiştir.

Lübnan Çatışmalarının Ortasında başlıklı on ikinci bölümde Lübnan'daki olaylara değinmektedir. İlk olarak, Lübnan'ın dini - etnik, siyasi yapısı ele alınmaktadır. Ardından, ülkedeki siyasi duruma değinen yazar, Filistinli örgütlerin ülkedeki faaliyetlerinin ülkedeki iç çatışmayı daha da alevlendirdiği, aynı zamanda, İsrail'in Lübnan'a bir askeri operasyon yapmasına neden olduğunu aktarmaktadır. Daha sonra, Suriye'nin Lübnan'a yaptığı askeri operasyon ve nedenleri anlatılmaktadır. Yazara göre, Washington bu operasyonun arkasındaydı. SSCB ve ABD'nin Lübnan'daki olaylara farklı yönlerden baktığını söyleyen Primakov, Moskova'nın bu krizin tarafları arasında dengeli bir siyaset yürütülmesine önem verdiğinin altını çiziyor. Bölümün sonunda Lübnan Başbakanı Refik Hariri cinayeti ile ilgili görüşlerini de aktaran Primakov, olayın arkasındaki gücün Suriye'nin olduğu tezinin inandırıcılıktan uzak olduğunu söylemektedir.

Yine Sertleşme isimli on üçüncü bölümde 80'li yılların Reagan yönetiminde ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik siyasetinde değişim kısa bir şekilde ele alınmıştır. İran'daki sağlam müttefiki olan Monarşinin devrilmesi, Amerika'nın Ortadoğu'daki *dostlarının* başına gel-

memesi için bazı önlemler almasına sebep olmuştur. Bu bölümdeki diğer ilginç bir husus ise Başkan Reagan'nın da selefleri gibi İsrail'le ilişkilere sadık kalması, ama aynı zamanda, Batı Şeria ve Gazze'deki yerleşim yerlerinin inşasının durdurulma talebidir. Primakov'a göre yeni yerleşim inşaatlarının dondurulmasını her zaman Washington yönetimin, İsrail'den ön talebi olmuştur.

Arafat Fenomeni başlıklı on dördüncü bölümde, ilk önce Yaser Arafat'ın hayatı, 1958 yılında El Fetih'i kurması ve mücadele yıllarını anlatılmaktadır. Devamında, onun kurduğu örgütün diğerlerinden farklı olarak askeri - siyasi bir hareket olduğuna vurgu yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu örgütün dini bir amacı olmamıştır. Onunla yapılan görüşmelerini aktaran yazar, Batı'da da kabul görmüş bu liderin Filistinliler için tarihi bir şahsiyet olduğunun, onun ölümünün Filistin-İsrail sorununun çözümüne de negatif bir etkisinin olduğu görüşündedir. Çünkü tüm taraflar onun liderliğini kabul etmiştir ve sorunun çözümüne olan umut hala vardı. Ardından, yazar, Mahmut Abbas dönemindeki görüşmelerde hiçbir ilerleme olmadığını aktarmaktadır.

SSCB ve İsrail başlıklı on beşinci bölümde İsrail'le olan ilişkiler anlatılmaktadır. İlk önce İsrail'in Sovyetler tarafından tanınmasının nedenleri, ardınca Filistin'deki sosyalist Yahudi faaliyetler kısaca aktarılmaktadır. Daha sonra, Yahudilerin, Sovyet topraklarından İsrail'e göçmesini teşvik eden Siyonist politikalar yüzünden İsrail'le olan ilişkilerde yaşanan sıkıntılardan bahsedilmektedir. Moskova'nın İsrail'le diplomatik ilişkileri iki defa askıya alması ve bunun nedenleri dönemin dikkat çeken olaylarındandır. Primakov'a göre Sovyetler bu dönem Ortadoğu'da daha aktif bir politika izlemiştir. Bu bağlamda bölgenin en önemli sorunun çözüme kavuşması için iki tarafla da görüşmeler yapılmasına önem vermiştir. Bu bölümde, Sovyetler Birliğinin İsrail yöneticileri ile yapılan görüşmelere geniş yer verilmiştir. Moskova'nın, Filistin - İsrail sorununda arabuluculuk yapmasının diğer bir nedeninin ise ABD'nin tek taraflı olarak bu sorunun çözülmesine katkısının düşük olması ihtimalidir. Çünkü ABD'li yetkililerin pozisyonu genelde Arapları tatmin etmiyordu. Primakov'a göre, İsrail tarafı ise SSCB'ni Araplarını sözcülüğü yapmakla suçluyordu. Ona göre, bunun hiç bir siyasi dayanağı yoktu.

Saddam Hüseyin Fenomeni başlıklı on altıncı bölümde ilk önce Saddam'ın SSCB'le olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. Irak Baas Partisinin devrimle iktidara gelişinin Moskova'da kuşkuyla karşılandığını söyleyen Primakov, Saddam'ın yönetimi ele aldıktan sonra Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmakta istekli olduğunun, karşı tarafın da bu konuda çıkarlarının olduğu gerekçesiyle onunla ilişkiler kurmayı düşündüğünü söylemektedir. Sovyetler Birliğinin, Kuzey Irak Kürtleriyle görüşmelere, İran'la yapılan anlaşmalara destek verilmesinin Saddam açısından önemli bir kazanım olarak görmektedir. Fakat, İran'la olan savaşta Moskova'nın görüşüne ihtiyaç duyulmamasının ikili ilişkilere zarar verildiği, sonradan Sovyetlerin isteğiyle bu ilişkilerin düzeltilmesi anlatılmıştır. Saddam Hüseyin'in ABD'le olan ilişkilerine de değinen yazar, İran - Irak savaşında kendisine verilen desteğin Körfez savaşında kaybedilmesinden bahsetmektedir ve bunu bir kaç nedeninin olduğunu anlatmaktadır. Primakov, Saddam'ın Ortadoğu'da bir denge yaratacağı umutlarıyla Washington tarafından her zaman destekleneceğinin kanısında olduğunu belirtmektedir. 2003 askeri harekâtı sonrası devrilen Saddam'ın, Rusya'nın tavsiyelerini dikkate almamasının acı bir sonla biteceğini ona Bağdat'ta özel bir görüşmede iletmiş olduğunu altını çizmektedir.

Kürt Hareketi başlıklı on yedinci bölümde Irak'taki Kürt halkının siyasi mücadelesinden bahsedilmektedir. Hareketin lideri Molla Mustafa Barzani'nin siyasi hayatıyla başlayan bölüm, onun SSCB'le olan ilişkileriyle devam etmektedir. Ardınca, Sovyetlerin, Kürt hareketini desteklemesinin nedenleri ve Bağdat yönetimiyle bu hareketin liderleri arasında arabuluculuk faaliyetleri yapmasına değinilmektedir. Kendisinin de bizatihi katıldığı görüşmelerden notlar aldığını söyleyen Primakov, Barzani'le Saddam'ın özerklik konusunda anlaşma sağladıklarını aktarmaktadır. Ardınca, Kürtlerin ABD'le olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. ABD'nin Irak'ta Saddam'a karşı Kürtleri desteklemesinin şaşırtıcı olmadığını söyleyen yazar, sonradan Irak'ta Kürtlerin iktidarda önemli pozisyonlara geldiğinin altını çiziyor. Kürtlerin ayrı bir devlet kurmasını düşünmediğini, merkeze bağlı özerklik taleplerinin olduğunu söyleyen yazar, Ortadoğu'da istikrarsızlığa neden olacağı için ayrılık fikrinin aksine bu planı hem Sovyetlerin, hem de Rusya Federasyonunun bu planı desteklediğini aktarmaktadır.

Arap - İsrail İhtilafı: Nükleer Boyut başlıklı on sekizinci bölümde Ortadoğu'da Batı devletlerinin desteğiyle nükleer silaha sahip olan İsrail'den bahsedilmektedir. Yazar'a göre, Tel Aviv, uzayıp giden Arap - İsrail anlaşmazlığının bir sonucu olarak bu silaha sahip olmak için yoğun çaba sarf etmiştir. Primakov bu bölümde ayrıntılı bir şekilde dönemin ABD yönetiminin de bu konuda raporlarının olduğunu dile getirmektedir. Aynı zamanda, Washington ve Moskova'nın, İsrail'in düşmanı olduğu Mısır ve Suriye'ye karşı bu silahı kullanma niyetinin olduğundan da rahatsızlardı.

Ortadoğu'nun Geleceği başlıklı son bölümde yazar ilk önce ABD'nin işgaline değinmektedir. Saddam sonrası Irak'ın tam bir kaos ortamına girdiğini, parçalanma aşamasına geldiğini söyleyen yazar, ülkede imha silahı arayan dönemin Amerikan yönetiminin bu konuda bir delil bulamayınca demokrasi söyleminin arkasına saklanıp ülkedeki Sünni, Şii, Kürt gibi çoğunluk etnisitelerinin bir biriyle çatışmalarına neden olduğunun altını çizmektedir. Yine aynı bölümde, Şii gruplar üzerinde İran'ın etkisinin olduğu aktarılmaktadır. İran ülkedeki Şii partilerle ilişkilerini daha da ileri taşımıştır. Diğer yandan, İran'ın nükleer silah elde etme ısrarı yazara göre bölge için tehlike arz etmektedir. Ardınca, Filistin-İsrail müzakerelerine değinen yazar, 2006 yılında demokratik bir seçimle iktidarı kazanan Hamas'ın Batı'da destek görmemesinin anlaşılmasız olduğunu aktarmaktadır. Partinin daha önce ABD tarafından İsrail'le olan görüşmelerde askeri kanadının yasaklanmasının gündeme geldiği bahsedilmektedir. Lübnan'daki siyasi duruma da değinen yazar ülkede Hizbullah'ın önemli derecede güç kazandığını, İran'ın da bu bağlamda örgüte yardımının olduğunun altını çizmektedir.

Sonuç olarak, elimizdeki bu kaynak Sovyet-Rusya dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Yazarın bölgede gazetecilik faaliyeti yapması, ardından devletin önemli kademelerinde bölgeye yönelik alınan siyasi kararlarda kendisinin bizzat bulunması eserin önemini daha da artırmaktadır. Primakov'un dönemin olaylarını akıcı bir şekilde anlatırken resmi arşiv belgelerinden, kendisinin kayda geçirdiği notlarından istifade etmesi eserin niteliğini açısından önemlidir. Yazar, Batı'nın sömürgeci bakışından bahsederken, Sovyetleri kurtarıcı bir güç olarak görüyor. Sosyalist bir sistemin bu ülkelerin dermanı olacağı görüşünde. Betimleyici

bir üslupla yazılmış bu eser akademi camiasında Rusya Çalışmaları alanında kariyer yapmak, uzmanlaşmak isteyenlerin başucu kaynağı olması lazım.

Göç, Din ve Siyaset Avrupa'da Millî Görüş Bekir GÜNDOĞMUŞ

Yadigar NAGIYEV

Doç. Dr. Bekir Gündoğmuş'un kaleminden "Göç, Din ve Siyaset Avrupa'da Millî Görüş" adlı eser, "Giriş" ve "Sonuç" bölümü dışında 6 bölümden oluşmaktadır. Yazar hakkında bilgi verilecek olursa, Anadolu Üniversitesi İletişim Bölümü'nde lisans, İnönü Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü'nde yüksek lisans ve İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doktora yapmıştır.

Kitapta, uluslararası ilişkilerde göçün yeri ve Türkiye'den AB'ye düzenlenen göç ve süreç zarfında yaşanan sosyal değişimler, bütünlüşme ve Türk göçmenlerin AB'deki yaşamları, kimliksel farklılıklar, Millî Görüş'ün göç alan ülkelerde birlik oluşturmadaki rolü gibi göç kavramı ile ilgili alana katkı sunan bölümler yer almaktadır. Bu bölümler sayfa numaralarıyla beraber aşağıda sıralanmıştır:

1. Dönüşen ve Dönüştüren Bir Olgu Olarak Göç...11-59
2. Sirkeci-Münih Arasında Ulusaşırı Toplumsal Alan Oluşumu...59-99
3. Misafirlikten Vatandaşlığa Kalıcılaşan Sorunlar...99-135
4. Millî Görüşün Almanya'ya Göçü...135-165
5. Avrupa Millî Görüş: Kuruluş ve Gelişim Süreci...165-269

6. Avrupa Millî Görüş`ün Konumlanması...269-327

Yazar birinci bölümde, göçü uluslararası ve sosyolojik boyutta inceleyerek, bilinenin aksine göç kavramının yaşadığımız dünyanın oluşumundaki katkısına değinerek göçü, 5 farklı dalga ile anlatmaktadır. Yazar bu 5 dalgayı şöyle özetlemektedir:

1. 17. Yüzyıl dönemi ile Birinci Dünya Savaşı`nın sonuna kadar, Avrupa dışı bölgelere kolonilerin kurulması,

2. 17-18. Yüzyılda Afrikalı kölelerin Güney Amerika ve Brezilya gibi çeşitli ülkelere gönderilmesi,

3. Birinci Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların dağılarak, Hitler örneğinde olduğu gibi yeni millî (ırkçı) devletlerin oluşarak, diğer milletleri sınır dışı etmeleri,

4. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni bağımsızlık kazanan devletlerde etkin farklılıkların oluşmasıyla insanların şiddetten kaçınarak göç etmesi,

5. 1950-1960`lı yıllarda Orta Doğu ülkelerinden, Batı Avrupa`nın ve ABD`nin işçi ithal etmesi.

Yazar, iç ve dış göçü irdelemek için, dış göçü, iltica, beyin göçü, mübadele ve emek göçü olarak, zamansal göçü ise kalıcı ve geçici göç olarak kategorize etmiştir. Hem Parekh`in Üçlü Yaklaşımı`nı, (Liberal Görüş, Toplumcu Görüş ve Etnik – Milliyetçi Görüş) hem de Paterson`un Göç Sınıflandırması Yaklaşımı`nı kullanarak, göçün nedenlerini, İlkel Göç, Zorunlu ve Yönlendirilmiş Göç ve Serbest Göç olarak açıklamaya çalışmıştır. Yazar, bu bölümde, göç esnasında bireyin karşılaacağı zorlukları ve ülkelerin göçmenliğe yönelik uyguladığı modellerin, kültürel, ekonomik ve sosyolojik kuramlarla incelenebileceğini göstermiştir.

Yazar, ikinci bölümde, birinci bölümde belirttiği teori ve kavramları baz alarak, Türkiye`den Avrupa`ya göç eden bireylerin tesis etmeye çalıştığı diaspora girişimlerini, tarihsel dönemlerle incelemiştir. Diasporanın oluşmasını 5 dönem olarak;

1. 1950-1960`lı yılları kapsayan; kısıtlı iş ve eğitim amaçlı göç dönemi,

2. 1973 Petrol krizi yaşanmasından dolayı yaşanan göçler veya yasal statü için göçmenlerin yerel halkla evlilikler yaptığı dönem,
3. 1980-1990`lı yılları kapsayan; göçmenlerin eğitim, sosyal, sağlık gibi sorunlarının yükseldiği ve geri dönüşün teşvik edildiği dönem,
4. 1990`lı yılları kapsayan; yabancı karşıtlığının ve kimlik sorunlarının yükseldiği dönem,
5. Çokkültürlülüğün yaygınlaşması; asimilasyon, entegrasyon gibi tartışmaların başladığı dönem olarak özetlemiştir.

Yazar, göç olgusunun getirdiği ve götürdükleri ile ilgilenerek, göç veren ve alan devletin kazandığı avantaj ve dezavantajları değerlendirmiştir. Almanya`daki bütünleşme sürecini tarihsel bulgular ışığında; zorlu dönem, belirsizlik ve yalnızlık dönemi ve örgütlenme dönemi olarak kategorize etmiştir. Üstelik, örgütlenmenin niteliği ve onun sosyo-politik etkilerini göstermiştir.

Yazar üçüncü bölümde, Almanya`da yaşayan Türk göçmenlerin vatandaşlık alması sonrasındaki süreci, kimlik aitliğini, asimilasyon ve entegrasyon politikalarını, vatandaşlık kazanan göçmenlerin siyasi katılımlarını, seçme ve seçilme ve vicdan özgürlüğünü incelemiştir.

Dördüncü bölümde, Millî Görüş`ün Avrupa`daki faaliyetini ve uyum sürecini tarihi ve bilimsel bulgularla inceleyen yazar, Millî Görüş`ün siyasi, ideolojik, diyalog özelliklerini baz alarak, Avrupa`daki faaliyetlerine yönelik çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Nitekim, bu özellikler, göç eden grup arasında iletişimi güçlendirirken, göç edilen ülkeye entegrasyonu ve oradaki kültürel farktan dolayı yaşanması ihtimal çatışmayı aza indirmeyi hedeflemektedir.

Beşinci bölümde, Avrupa Millî Görüş hareketinin teşkilat olma doğrultusunda geçtiği süreci;

1. Kosmopolitik (1973-1983)
2. Rafinerizasyon ve Kurumsal Aksiyon dönemi (1985-1995)
3. Yerelleşme ve Savunmacı Dönem (1995-2017) olarak kategorize etmiştir.

Son bölümde ise yazar, Avrupa'da oluşturulmuş Millî Görüşçü kitlenin profilini, düzenlenen anketler yardımıyla, göç eden vatandaşların, demografik, Avrupa Millî Görüş'e aidiyeti, Avrupa Millî Görüş'ünün kimliğinin korunması, uyum sürecine katkısı ve siyasal tutuma etkisi gibi belirli başlıklar hakkında düşünceleri veri halinde toplanmıştır. Siyasi tutumu, entegrasyon süreci ve entegrasyonun sağlanmasından ziyade milli kimliğin (Türkiye'de yaşayanlara duyarlılık) boyutları da düzenlenen anketler sonucu belirlenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, uluslararası soruna çevrilen göçün doğurabileceği sorunların çözümü doğrultusunda Millî Görüş prensiplerinin ne denli katkı sağladığını göstermekle göç sorunun oluşumu ve çözümü doğrultusunda alana katkı sağlamaktadır.